

**T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ANABİLİM DALI**

**İKİ GENEL SAVAŞ ARASI DÖNEMDE SİLAHSIZLANMA
KONFERANSLARI VE TÜRKİYE (1923-1939)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Nülüfer KARABULUT

482

Tez Danışmanı: Doç.Dr. Işıl ÇAKAN

İstanbul 2007

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “**İki Genel Savaş Arası Dönemde Silahsızlanma Konferansları ve Türkiye (1919-1939)**” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilenlerden oluştuğundan, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

18.05.2007

Nülüfer Karabulut

ÖZET

Bu tezde iki genel savaş arası dönemindeki Silahsızlanma Konferansları ve Türkiye Cumhuriyeti'nin bunlara katılımı araştırılmış, 1918 yılında Wilson prensipleri diye bilinen, Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Wilson'un sunduğu 14 prensiple başlayan silahların sınırlandırılması kavramının İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasına kadar geçen dönem incelenmiştir.

Bu dönem, Birinci Dünya Savaşından çıkmış olan devletlerin artık savaşı siyasi bir araç olmaktan çıkartmak istedikleri ve kendilerini güvence altına almak için karşılıklı saldırmazlık ve silahlarının sınırlandırılması için görüşmeler yaptıkları bir süreç olmuştur. Birinci Dünya Savaşından sonra kurulan Milletler Cemiyeti'nin yapmış olduğu konferanslar, birçok devletin katılımı ile gerçekleşen antlaşma ve görüşmeler İkinci Dünya Savaşının başlamasına kadar devam etmiştir.

Tezde, bu dönemde yapılan görüşmeler, konferanslar ve antlaşmalar ile Türkiye Cumhuriyeti'nin bunlara katılımı ve bunların doğurduğu sonuçlar incelenmiştir. Siyasi tarih kitaplarında bu dönem üçe ayrılarak tanımlanmıştır. Bu tezde de bu iki savaş arası dönem bu örnekler kaynaklığında üç bölümde incelenmiştir. Bu dönemler; Barış Antlaşmalarının Korunmaya Çalışılması Dönemi, Lokarno Dönemi ve Yıkılma Dönemidir.

Birinci ve İkinci Dünya Savaşları arasındaki dönemde silahsızlanma kavramı ilk olarak Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Amerikan Başkanı Wilson'un dünyada barışı sağlamak adına ortaya koyduğu 14 prensibinde karşımıza çıkmaktadır. Daha sonra Milletler Cemiyeti'nin kurulması ve Cemiyetin bu konuda yapmış olduğu konferanslarda ve antlaşmalarda gündeme gelmiştir.

Savaşın bir siyaset aracı olarak kullanılmasından vazgeçilmesi ile karşılıklı dostluk ve saldırmazlık antlaşmaları yapılmıştır. Washington Deniz Silahsızlanması Konferansı, Cenova Konferansı, Moskova Konferansı, Milletler Cemiyeti Konferansları, Locarno Antlaşmaları, Litvinov Protokolü, Rio de Janeiro Antlaşması, Briand Kellogg Paktı, Londra Deniz Silahsızlanması Konferansı, Cenevre'de toplanan Dünya Silahsızlanma Konferansı'nda silahların sınırlandırılmasına ait konular görüşülmüş, çeşitli tasarımlar ortaya çıkartılmış ve silahsızlanma amacına yönelik çeşitli kararlar alınmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti izlemiş olduğu barışçı ve tarafsız politika doğrultusunda amacına uygun bulduğu bu silahsızlanma protokollerini imzalamıştır. Dünya Silahsızlanma Konferansına da katılmıştır.

ABSTRACT

In this thesis the lectures of disarmament and how Turkey participate in these lectures between two World War have been searched and the period beginning by president of USA Wilson presents fourteen principles which has known as principles of Wilson, had started the new statement limitation of arming until the beginning of World War II is studied.

In this period the countries included World War I tries to sign arming limitation and non aggression treatments, for self confidence and the thinking of not to make war to gain political advances. United Nations made agreements and meetings by participation of many countries till World War I.

In this thesis meetings, lectures and agreements which were executed in this period, participation of Turkey Republic in these activities and results of this activities have been studied. This period was separated in there terms in Political History Books. Also in this thesis the period between the two World Wars was examined as three terms. These terms are Trying to Keep Peace Agreements Term, Term of Locarno, Collapsing Term.

Concept of disarmament was first heard with the fourteen principles which support peace in the world belongs to Wilson in the period between two World Wars. Then, assistance of foundation of UN and lectures and treatment about this concept which were organized by UN, this project became current issue.

With giving up using war like political means, treatments were made between countries. In Washington Sea Disarmament Lecture, Cenova Lecture, Moscow lecture, UN Lectures, Locarno Treatment, Litvinof Treatment, Rio de Janerio Treatment, Briand Kellogg Treatment, London Sea Disarmament Lecture and World Disarmament Lecture organized in Cenova subjects about limiting the arms were negotiated and various decision were made according to aim of disarmament.

Turkey Republic signed these protocols including disarmament because of the appropriateness of Turkey's aim of peaceable and impartial politics. Turkey Republic also joined World Disarmament Lecture.

ÖNSÖZ

Kara Harp Okulu'nda Lisans eğitimimi 2002 yılında tamamladıktan sonra, eğitimime devam etmeye ve Yüksek Lisans eğitimi de almaya karar verdim.

Tez konusunu belirlemek konusunda danışmanım Doç.Dr. Işıl Çakan hocamızın yardımlarını aldım. Kendisi ile yaptığımız değerlendirmeler sonucunda Silahsızlanma Konferansları üzerinde çalışmaya karar verdik. Konunun sınırlandırılmasını yaparken alanımızla uyumlu olması açısından İki genel savaş arası dönemi incelemenin daha faydalı olacağını düşündük. Bunun üzerine Hocamızla birlikte tez konusunu “İki Genel Savaş Arası Dönemde Silahsızlanma Konferansları ve Türkiye” olarak belirledik.

Bu ki genel savaş arası dönemi incelerken, Siyasi Tarih, Uluslararası İlişkiler, Dış Politika kitapları ile yabancı kaynakları, ilgili tarihlerde yayınlanan Ayın Tarihi Dergilerini, Resmi Gazeteleri, Bu konuda daha önce hazırlanmış olan tezleri ve Cumhuriyet Arşivleri ile Türkiye Büyük Millet Meclisi Arşivlerini inceledim.

Tezimin hazırlanmasında, değerli zamanını ayırarak ve yönlendirmeler yaparak her türlü katkıyı sağlayan Danışman Hocam Doç.Dr. Işıl Çakan'a, bilgi birikimimizi artırmada büyük katkıları olan başta Prof. Dr. Sabahattin Özel olmak üzere Enstitüdeki tüm hocalarıma ve tezin hazırlanmasında her türlü desteği benden esirgemeyen annem Mevlüde Karabulut ve eşim Adem Karabulut'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Nülüfer Karabulut

İÇİNDEKİLER

Özet.....	III
Abstract.....	IV
Önsöz.....	V
İçindekiler.....	VI
Kısaltmalar.....	IX
Giriş.....	1

I.BÖLÜM

BARIŞ ANTLAŞMALARININ KORUNMAYA ÇALIŞILDIĞI DÖNEMDEKİ (1919-1924) SİLAHSIZLANMA ÇALIŞMALARI VE TÜRKİYE.....	4
A. Wilson Prensipleri.....	4
B. Milletler Cemiyeti'nin Kurulması ve İlk Dönem Silahsızlanma Çalışmaları.....	6
C. Birinci Dünya Savaşı'na Son Veren Antlaşmalar ve Silahsızlanma.....	11
D. Washington Deniz Silahsızlanma Konferansı.....	13
E. Cenova ve Moskova Konferansları.....	15
F. Milletler Cemiyeti Konferansları.....	17

II.BÖLÜM

LOKARNO DÖNEMİNDEKİ (1925-1930) SİLAHSIZLANMA ÇALIŞMALARI VE TÜRKİYE.....	21
A. Locarno Antlaşmaları.....	21
B. Briand-Kellogg Paktı ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Katılımı.....	25
C. Litvinof Protokolü ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Katılımı.....	29

III.BÖLÜM

BARIŞ DÜZENİNİN YIKILMA DÖNEMİNDEKİ (1930-1939) SİLAHSIZLANMA ÇALIŞMALARI VE TÜRKİYE.....	35
A. Londra Deniz Silahsızlanması Konferansı.....	35
B. Türkiye-Yunanistan Dostluk, Tarafsızlık, Uzlaştırma ve Hakem Antlaşması.....	38
C. Deniz Kuvvetlerinin Sınırlandırılmasına Ait Diğer Antlaşmalar.....	40
D. Türkiye Cumhuriyeti'nin Milletler Cemiyetine Katılması.....	42
E. Cenevre Konferansı.....	46
1. Cenevre Konferansı'na Hazırlık.....	46
2. Cenevre Konferansı'nın Toplanması.....	48
3. Konferans'taki Türk Tezi.....	53
4. Cenevre Konferansı'nın Sona Ermesi	55
F. Dörtler Paketi ve Türkiye.....	60
G. Saldırının Tanımına İlişkin Londra Sözleşmeleri.....	62
H. 1934 Tarihli Uluslararası Parlamentolar Birliği Konferansı ve Silahsızlanma.....	64
I. Rio de Janeiro Antlaşması ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Katılımı.....	71
SONUÇ.....	75
KAYNAKÇA.....	79
EKLER.....	84
Ek I. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi Belgeleri.....	84
1. Londra Konferansı'nın Fransa'nın, İngiltere'nin ve Amerika'nın Akdeniz Antlaşmasına yanaşmaması nedeniyle olumsuz sonuçlanacağı ile ilgili belge.	
2. Londra Konferansı hakkında Londra ve Paris elçiliklerimizin telgrafları.	
3. Deniz kuvvetlerinin tahdidi hakkındaki Washington Anlaşması'nın Japonya tarafından reddi ve Birleşik Amerika ile İngiltere'nin bu meseledeki siyasetleri hakkında Londra Büyükelçiliğimizin raporu.	
4. Cenevre'de toplanacak olan Ref'i Teslihat Konferansı'na Hariciye Vekili Dr.Tevfik Rüştü'nün başkanlığında bir heyetin katılması ile ilgili belge.	

5. 2.2.1932 tarihinde Cenevre'de toplanacak Refi Teslihat Konferansı'na hükümetimizi temsilen katılacak heyete yetki verilmesi hakkındaki belge.

6. Cenevre Refi Teslihat Konferansı'na İngiltere'den katılacak üyelere ait belge.

7. Cenevre Refi Teslihat Konferansı'na katılacak Danimarka heyetine ait belge.

8. Yüksek Teslihat Konferansı'na katılacak Çek delegelerin isimlerine ait belge.

9. 2.2.1932'de toplanacak silahsızlanma konferansına Amerika'dan kimlerin katılacağı ve Amerika hükümetinin düşüncelerine dair Washington Büyükelçiliği'nin raporuna ait belge.

10. Silahsızlanma için Lahey'de yapılan mitinge ait belge.

KISALTMALAR

A.B.D.	: Amerika Birleşik Devletleri
a.e.	: Aynı Eser
A.g.e.	: Adı geçen eser
bkz.	: Bakınız
B.M.	: Birleşmiş Milletler
Bs.	: Basım
c.	: Cilt
çev.	: Çeviren
İ.Ü.	: İstanbul Üniversitesi
M.C.	: Milletler Cemiyeti
Mr.	: Mister
s.	: Sayfa
T.B.M.M.	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
yy.	: Yüzyıl

GİRİŞ

Günümüzden binlerce yıl önce vahşi hayvanlardan korunmak ve karnını doyurmak için ilk silahı bulan insan, diğer canlılardan farklı olduğunu kanıtlamıştır. Keskin kenarlı taş parçası, kemikler ya da uzun sopalar ilk silahlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Taştan yapılmış mızrak ve ok uçları, taş uçlu mızraklar, topuzlar, ilk bıçak denemeleri ateşsiz silahların; ucunda yağ bulanmış paçavraları yakarak okları uzaktaki düşmana atmak ateşli silahların atasını oluşturmaktadır ¹.

Tarihin çeşitli dönemlerinde yaşayan insan topluluklarında da çeşitli düzeylerde silahlanma eğilimleri görülmüştür. Bu eğilimler savunma, yayılcılık, rekabet ve ekonomik çıkarlara yönelik olmuş, devletlerin bu gibi nedenlerden dolayı silahlanması çok eski dönemlerden beri süregelmiştir ².

Silahsızlanma, kuram olarak, XIX. yüzyılın ikinci yarısıyla birlikte teknolojinin silahlara kazandırdığı büyük yıkım potansiyeli ve savaşların getirdiği felaketlerin boyutlarında ortaya çıkan artışın bir ürünüdür. Bu açıdan bakıldığında silahsızlanma kuramı, toplumlararası ilişkilerde asli planda gücün olduğu ve siyasal mücadelenin fetih esasına dayandığı dönemlerde tam anlamıyla etkili olamamıştır.

Özellikle feodalite ve monarşinin hakim olduğu ve fetih hakkının meşru sayıldığı bir ortamda, galip gelen tarafın silahsızlanmayı cezai bir yaptırım olarak zorla uygulamaya çalışması, silahların yayılması konusunda sınırlayıcı bir etki göstermiştir. Bu dönemlerde silahsızlanmanın bir stratejiden ziyade “yağmada öncelik” mücadelesinin aracı olarak kullanıldığı görülmektedir. Truva ve Kartaca Savaşları esnasında uygulanan “imha yöntemiyle silahların yok edilmesi” bu konuda kayda geçen

¹ Ruşen Özkan, **Ve İnsanoglu...“Silah(sız)lanma Süreci”**, İstanbul, İlke Yayıncılık, 2003, s.39.

² A.g.e., s. 39.

ilk uygulamaları teşkil etmiştir. Bu yöntem aslen güçlü olanın haklarının tamamen korunduğu, yani “kazananın haklı olduğu” yaklaşımıyla, tek taraflı ve katı kurallara bağlı bir silahsızlanma uygulaması olarak ön plana çıkmıştır ³.

Silahsızlanmayla ilgili “kavramsal” açıklamaların yazılı kayıtlarda görülebilecek ilk somut örneği ise, 11 Aralık 1868 St. Petersburg Deklarasyonu’dur. Taraf ülkelerin askeri komitelerin katılımıyla hazırlanan deklarasyonla, medeni ülkeler arasındaki savaşlarda bir takım silahların yasaklanabilmesi yolları araştırılmış ve “ızdırıp arttırıcı veya ölümü kaçınılmaz kılacak şekilde silahlanmanın amaç olmaması” gerektiğine atıfla, bir kısım mühimmat için sınırlama konulmuştur ⁴.

Fransız Devrim’inden sonra, teknoloji bu dönemde süratle gelişmiş ve ürünlerini savaş sektörünün hizmetine vermeye başlamıştır. İşte XIX.yy’ın getirdiği teknolojik ilerleme, savaşlar için gerçek bir devrimi de beraberinde getirmiştir. Bunun neticesinde silahsızlanma konusunda atılan adımlar sıklaşmış, büyümüş ve bıraktığı izler belirginleşmeye başlamıştır.

1899 La Haye Barış Konferansı, ilk defa silahların ve savunma bütçelerinin kısıtlanması amacıyla ve Osmanlı Devleti’nin de aralarında bulunduğu yirmi sekiz ülkenin katılımıyla gerçekleşmiştir. Konferans, Rusya İmparatoru’nun teşvikleriyle gerçekleştirilmiştir. Rusya’nın amacı, konferansta "silahlanma" üzerinde durulmasını sağlamak ve "silahlanma yarışının" önüne geçilmesine çaba göstermektir ⁵.

Konferans’ta silahlanmanın sınırlandırılarak insanlığın huzura kavuşturulması, maddi ve manevi rahatsızlıkların giderilmesi için bu sınırlandırmanın gerektiği üzerinde durulmuştur. Osmanlı Devleti de konferansa katılmıştır. II Abdülhamit konferansın, barışın sağlamosında önemli bir yer tuttuğunu belirtmiş ve Konferans’ta alınan kararları kabul etmiştir ⁶.

³ Henry Forbes, **The Strategy of Disarmament**, W.D.C USA, Affairs Press, 1962, s.240.

⁴ **Dünyadaki Silahsızlanma Çalışmaları ve Türkiye**; Harp Akademileri Basım Evi, İstanbul, 1995, s.1.

⁵ Betül Batır, “**Osmanlı Devleti’nin Uluslararası Barış Konferanslarına Resmen Katılması Sorunu-Parlamentolararası Birlik**”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2002, s.10.

⁶ A.g.e., s.10

1899'da yapılan bu Konferans'ın amacına temel oluşturan barışçıl ilkelere yeni bir gelişim kazandırmak için 15 Haziran 1907 tarihinde ikinci bir Konferans toplanmıştır. 1907'deki İkinci La Haye Barış Konferansı'na aralarında Osmanlı Devleti'nin de bulunduğu kırk dört devlet katılmıştır. Genel kurul, 1899 Konferansı'nın askeri masrafların kısıtlanmasına ilişkin kararını doğruladığını, o zamandan beri geçen süre içinde askeri masrafların önemli derecede arttığını ve devletlerin bu sorun üzerinde durmalarının çok ciddi önem taşıdığını belirtmiştir⁷.

Kararlaştırılan maddelerin çoğu 1899 yılında yapılan Birinci La Haye Barış Konferansı'nın maddelerinin tekrarı olmuştur. Osmanlı Devleti İkinci La Haye Konferansı'nın kararlarını da kabul etmiştir. Konferansın Başkanı olan Rus delegesi her iki konferansın da silahsızlanmayla ilgili amaçlarını ve alınan kararları şöyle yorumlamıştır: “1899'da belki mesele tam olgunlaşmamıştı, 1907'de de fazla bir değişme yoktur. Bu yönde fazla bir şeyler yapmak mümkün olmamıştır ve Konferans 1899'daki gibi bu sorunlar karşısında kendisini fazla hazırlıklı hissetmemektedir”⁸.

Dünya'daki bu yeni yeni ortaya çıkan silahsızlanma çalışmaları çok sınırlı kalmış ve 1914-1918 yılları arasında dünyayı saracak olan, Birinci Dünya Savaşı'nın çıkmasına engel olamamıştır.

Birinci Dünya Savaşı sona erdiğinde ise arkasında bıraktığı yıkım, savaşan devletler arasında kalıcı barışın muhafazası için uluslararası koruyucu bir örgütün kurulması yolunda bir fikir ortaya çıkarmıştır. Bu düşüncenin doğmasında ABD Devlet Başkanı Wilson'un 14 maddelik prensipleri yaratıcı bir zemin hazırlamıştır. Wilson “ taraflar karşılıklı olarak, ulusal silahlarını kendi güvenliklerini sağlayacak miktara indireceklerine garanti vereceklerdir” hükmü ile silahsızlanmaya yönelik fikrin temellerini atmıştır⁹.

⁷ Ahmet Reşit, “Cemiyeti Akvam'da Terki Teslihat Meselesi”, **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, No:60, Şubat 1933, s.30.

⁸ Aynı yerde, s.30.

⁹ Th. Bailey, **W.Wilson and the Peacemakers**, New York, 1947, s.42.

I. BÖLÜM

BARIŞ ANTLAŞMALARININ KORUNMAYA ÇALIŞILDIĞI DÖNEMDEKİ (1919 -1924) SİLAHSIZLANMA ÇALIŞMALARI VE TÜRKİYE

A. Wilson Prensipleri

Birinci Dünya Savaşı sona erdiğinde ardında bıraktığı yıkım, savaşan devletler arasında kalıcı barışın muhafazası için uluslararası koruyucu bir örgütün kurulması yolunda bir fikir ortaya çıkarmıştır. Bu düşüncenin doğmasında ABD Devlet Başkanı Wilson'un 14 maddelik prensipleri yaratıcı bir zemin hazırlamıştır.

Savaşa girdikten kısa bir süre sonra tüm ülkelerin barış özlemi içinde bulduklarını tespit eden A.B.D Cumhurbaşkanı Wilson, savaşı sona erdirecek ve dünyanın yeni statükosunun tespitinde esas alınmasını düşündüğü prensipleri 14 madde halinde 8 Ocak 1918'de kongrede açıklamıştır¹. Bunların her birinin özü şöyledir:

“1. Açık barış antlaşmaları ve gelecekte de açık diplomasi.

2. Karasuları dışında savaşta ve barışta denizlerin mutlak serbestisi.

3. Bütün ekonomik engellerin mümkün olduğu kadar kaldırılması.

4. Milli silahlanmaların azaltılması için gerekli ve yeter garantiler verilmesi.

5. Sömürge isteklerinin ilgili hakların menfaatleri ile yetkileri sonradan tespit edilecek olan sömürgeci devletin istekleri aynı derecede göz önünde tutulmak suretiyle mutlak bir tarafsızlıkla çözümlenmesi.

6. Bütün Rusya topraklarının boşaltılması ve devletlerin de yardımı ile Rusya'ya kendi gelişmesini sağlamak için her türlü imkan verilmesi.

¹ Fahir Armaoğlu, **20 yy. Siyasi Tarihi (1914-1980)**, 2. bs., Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1984, s.137.

7. Belçika'ya tam ve bağımsız egemenliğinin geri verilmesi.

8. İşgal edilen Fransız topraklarının boşaltılması ve Prusya'nın 1871 de Alsas-Loren meselesinde yaptığı hatanın düzeltilmesi suretiyle barışın teminat altına alınması.

9. İtalyan sınırlarının milliyet prensibine göre düzeltilmesi.

10. Avusturya-Macaristan imparatorluğu halklarına muhtar gelişme imkanlarının verilmesi.

11. Romanya, Sırbistan ve Karadağ topraklarının boşaltılması ve Sırbistan'a denizden mahreç verilmesi. Balkan devletlerinin münasebetleri mülkiyetler prensibine göre düzenlenmesi.

12. Osmanlı imparatorluğunun Türk olan kısımlarının egemenliğinin sağlanması, Türk olmayan milliyetlere muhtar gelişme imkanları verilmesi. Çanakkale Boğazı'nın devamlı olarak bütün milletlerin gemilerine açık olması ve bunun milletlerarası garanti altına alınması.

13. Bağımsız bir Polonya kurulması.

14. Büyük ve küçük, bütün devletlere siyasi bağımsızlıklarını ve toprak bütünlüklerini karşılıklı olarak garanti altına almak imkanını sağlamak amacı ile bir milletler teşkilatı kurulması”².

Wilson bu 14 maddelik prensiplerinden dördüncüsünde, “ taraflar karşılıklı olarak, ulusal silahlarını kendi güvenliklerini sağlayacak miktara indireceklerine garanti vereceklerdir”³ diyerek milli silahların azaltılmasından bahsetmiştir. Bu hüküm ile silahsızlanmaya yönelik fikrin temelleri atılmıştır.

Wilson bu 14 noktayı, gerçek bir barışı esas alarak tespit etmiş ve Amerikan Kongresi'nde vermiş olduğu muhtelif demeçlerle genişletmiştir. Taraflar arasında ateşkes görüşmeleri başladığında bu demeçlerin miktarı 27'yi bulmuştur. Wilson 11 Şubat 1918'de verdiği demeçte: "Devletlerin yeni topraklar alamayacakları; savaş tazminatı ve cezai tazminat alınamayacağı; ulusların kendi geleceklerini kendilerinin ortaya koyması" prensip ve görüşlerine açıklık kazandırmıştır.

² Armaoğlu, **a.g.e.**, s.138.

³ Veli Yılmaz, **Siyasi Tarih**, İstanbul, Harp Akademileri Basımevi, 1988, s.330.

B. Milletler Cemiyeti'nin Kurulması ve İlk Dönem Silahsızlanma Çalışmaları

Birinci Dünya Savaşı'nı sona erdiren barış antlaşmaları, müttefik, kısmen müttefik ve ortak devlet gibi farklı gruplara ayrılmış 32 devletin temsilcilerinin katıldığı Paris Barış Konferansı'nda hazırlanmıştır. Bu devletler, Merkezi devletlerle savaşmış veya onlara savaş ilan etmiş devletlerdi. Konferans 18 Ocak 1919'da günü açılmıştır⁴.

Konferans'ın kararlarına hakim olan devletler; Amerika, İngiltere, Fransa ve Japonya idi. Konseye bizzat katılan Wilson'un temel düşüncesi, uluslararası ilişkilerde barışı ve güvenliği sağlayacak ve onu sürekli kılacak bir Milletler Cemiyeti'nin kurulmasıydı. Konferansın 25 Ocak 1919'da yapılan toplantısında; uluslararası barışı ve güveni sağlayacak ve devam ettirecek bir Milletler Cemiyeti kurulmasına karar verilmiştir. Bu kararı yerine getirmek için bir komisyon kurulmuş ve komisyonun hazırladığı sözleşme 28 Nisan 1919 tarihinde Konferans Genel Kurulunda kabul edilmiş ve Milletler Cemiyeti kurulmuştur⁵.

Milletler Cemiyeti'nin kuruluş ve varlık amaçları şu şekilde açıklanmıştır: "Uluslararası işbirliğini geliştirmek, uluslara barış ve emniyeti sağlamak. Bu iki hedefe varabilmek için devletlerin riayet etmek taahhüdünde buldukları prensipler ise; savaşa başvurmamak hususunda bazı yükümlülükleri kabul etmek, uluslararası ilişkilerde açıklık ilkesine uymak, uluslararası hukuk kaidelerine kesin surette riayet etmek ve antlaşma hükümlerine uymak"⁶.

Yasa hazır olunca, Başkan Wilson'un isteği ile, onun metni yenik Devletlerle imzalanan Barış Antlaşmalarının içine de konulmuştu. Bu Antlaşmalar, 28 Haziran 1919'da Almanya ile Versay'da, 10 Eylül 1919 da Avusturya ile Saint - Germain'de, 27 Kasım 1919'da Bulgaristan ile Neuilly'de, 4 Haziran 1920'de Macaristan ile Trianon'da

⁴ Yılmaz, a.g.e.,s.152.

⁵ Aynı yerde, s.158.

⁶ İsmail Soysal, **Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları (1920 1945)**, c.1, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1983, s. 398.

ve 10 Ağustos 1920'de Osmanlı Devleti ile Sevr'de imzalanmıştır. Bunlardan Sevr Antlaşması Türkiye tarafından onaylanmadığından yürürlüğe girmeyecek, Onun yerine 24 Temmuz 1923'de Lausanne'da imzalanan Barış Antlaşmasına ise yasa metni konulmayacaktı ⁷.

Milletler Cemiyeti savaş sonrası hakim politikanın doğrudan getirdiği bir sonuç olmakla birlikte, amaç olarak öncelikle silahsızlanma üzerinde yoğunlaşmıştır. Nitekim Antlaşma'nın 8. maddesi; "Barışın korunması gerekliliği, ulusal silahlanma düzeyinin, ulusal güvenlik ve ortaklaşa kabul edilecek uluslar arası yükümlülüklerin yerine getirilmesi için gerekli asgari miktara indirilmesini zorunlu kılmaktadır" ⁸ şeklindeki ifadesiyle silahsızlanma için sınırlayıcı bir kural koymuştur.

Milletler Cemiyeti silahsızlanma konusunda kurumsallaşmayı da amaç edinmiştir. Ancak bu hususun gerçekleştirilmesi konusunda gerekli adımlar atılamamıştır. Milletler Cemiyeti, taraf ülkelerin coğrafi konumları ve özel şartlarını göz önünde bulundurmamak koşuluyla, silahların sınırlandırılmasına ait planlamaların yapılmasını öngörmesine rağmen, Konseyin bağlayıcı hükümler ve kontrol mekanizmasına yönelik düzenleyici esaslardan yoksun oluşu bu gelişimin ölü olarak doğmasına sebebiyet vermiştir ⁹.

Hazırlanan Milletler Cemiyeti yasası 10 Ocak 1920 günü yürürlüğe girmiş ve Milletler Cemiyeti, Cenevre'de çalışmalarına başlamıştır. Barış Antlaşmalarını Başkanın imzalamasına rağmen, Senato'nun onaylamaması nedeniyle Amerika Birleşik Devletleri Milletler Cemiyeti'nin dışında kalmıştır ¹⁰.

Amerika Başkanı Wilson, 29 Haziran 1919'da felç geçirmesinden sonra, O'nun kurulmasına öncülük ettiği Milletler Cemiyeti'ne Amerika Birleşik Devletleri Senatosu, onay vermemiştir. Amerika'nın örgüt dışında kalmasıyla, Milletler Cemiyeti'ne başlıca müttefik devletlerin (İngiltere, Fransa, İtalya ve Japonya) egemen olacağı anlaşılmıştır.

⁷ Soysal, **a.g.e.**, s.397.

⁸ Yılmaz, **a.g.e.**, s.160.

⁹ Harun Bodur, **Kronolojik 20 yy. Siyasi Tarihi(1900-1999)**, Çağlar Yayınları, Ankara, 2005, s.183.

¹⁰ Rifat Uçarol, **Siyasi Tarih**, İstanbul, Filiz Kitabevi, 1985, s.526.

Amerikan Hükümeti örgütle yalnızca ekonomik ve teknik alanlarda ve onun Silahsızlanma Komisyonu çerçevesindeki çalışmalarında işbirliği ile yetinmiştir ¹¹.

Milletler Cemiyeti, Birinci Dünya Savaşı'nın ardından kurulmuş ve İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra tasfiyeye uğrayana kadar, iki savaş arası dönemin olaylarını etkileyen ve bu olaylardan etkilenen bir kurum olarak varlığını sürdürmüştür¹². Milletler Cemiyeti, kurulduğunda 27 kurucu üyesi vardı. Ancak, 1920'de üye sayısı 43'e ulaşmış bulunuyordu ¹³. Zamanla, yeni üyelerin katılımı ile teşkilat nicelik olarak genişlemiştir.

Milletler Cemiyeti Anayasası'na göre, üyeler arasında ayırım yapılmış ve "Kurucu" ve "Davetli" olmak üzere iki kategoride toplanmıştır. Buna göre :

1. Kurucu Üyeler: Barış antlaşmalarına galip devlet statüsünde imza koyan devletlerdi.

2. Davetli Üyeler: Bunlar ise daha çok Birinci Dünya Savaşı'nda tarafsız kalmış olan devletlerdi ¹⁴.

Anayasa'da belirtilmeyen bir başka kategori daha vardı, bunlar ilk zamanlarda "Savaşın yenilenleri veya onlara destek verenler" idi ve bunlar Milletler Cemiyeti'ne sonradan giren üyeler oldular. Zamanla uluslararası ilişkiler ortamındaki bazı gelişmeler üzerine şartlı veya şartsız olarak, davetli veya kendi başvurusu üzerine kuruma alınan üye devletlerdi. Cemiyet, Anayasası'na göre "Yüklenmiş olduğu görevlerden birini yapmayan bir üye, diğer üyelerin kararı ile üyelikten çıkarılabilirdi. Ayrıca, kendi isteği ile cemiyet üyeliğinden ayrılmak isteyen devlet, bunu Sekreterliğe bildirdikten iki yıl sonra üyelikten ayrılmış ve çıkmış" sayılırdı ¹⁵.

¹¹ Soysal, **a.g.e.**, s. 397.

¹² Zeki Mesut Alsan, **Yeni Devletler Hukuku**, c.2., A.Ü. Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara 1951, s.61.

¹³ Soysal, **a.g.e.**, s.414.

¹⁴ Ahmet Şükrü Esmer, **Siyasal Tarih**, Arkadaş Basımevi, İstanbul, 1966, s.52.

¹⁵ Çoşkun Üçok, **Siyasi Tarih Dersleri**, 4.bsk., Ajans Türk Matbaası, Ankara, 1957, s.321.

Milletler Cemiyeti'nin üç önemli organı vardı. Bunlar:

a) Assamble: Cemiyete üye olan devletlerin temsilcilerinden oluşurdu. Her üye devlet, bu mecliste bir oya sahipti ve kendisini en fazla üç kişi ile temsil ettirebilirdi. Kural olarak her yıl Eylül ayında toplanan meclis, teamül olarak oybirliği ile karar verirdi.

b) Konsey: Konsey, başlangıçta dokuz üyeden oluşuyordu. Bunun dördünü "Daimi üye" sıfatı ile İngiltere, Fransa, İtalya ve Japonya ile Assamble üyeleri arasından her üç yılda bir değişmek üzere seçilen "geçici veya süreli" üyeler teşkil ediyordu.

c) Genel Sekreterlik: Assamble'nin veya Konsey'in görevlerini yerine getirmek amacıyla kurulan ve bu itibarla yardımcı ve tamamlayıcı bir rolü bulunan Genel Sekreter ve ona bağlı geniş bir memurlar kadrosu vardı ¹⁶.

Silahların azaltılması sorununu, yeni kurulmuş olan ve dünya tarihinde barış adına önemli bir başlangıç olan Milletler Cemiyeti'nde, 1920'de ilk iş olarak ele alınmıştır. Milletler Cemiyeti Meclisi'nin 1920 tarihli toplantısında hazırlık antlaşmalarına başlanmıştır. Yine aynı yılın Kasım ve Aralık ayları süresinde toplanan Milletler Cemiyeti, ilk Genel Kurulunda bu sorunla meşgul olmuştur ¹⁷.

14 Aralık 1920'de Milletler Cemiyeti Asamblesi Konseye, siyasi, içtimai ve iktisadi meselelerde gerekli yetkiye sahip kişilerden oluşan bir komisyonu Misak'ın 8. maddesinde sunulan silahlanmanın sınırlandırılması meselesi için incelemeler yapmak ve teklifler hazırlamakla görevlendirilmelerini tavsiye etmiştir. Konsey 25 Şubat 1921'de bu konu ile ilgili bir komisyon kurmuştur. Bu komisyon Paris ve Cenevre'de muhtelif toplantılar yapmıştır ¹⁸.

1 Ekim 1921 tarihinde Milletler Cemiyeti Asamblesi, komisyondan milli silahlanmalar planının genel hatlarının tespit edilmesini istemiştir. Milletler Cemiyeti

¹⁶ Soysal, **a.g.e.**, s.414.; Üçok, **a.g.e.**, s.321.; Esmer, **a.g.e.**, s.52.

¹⁷ Ayfer Feyzioğlu, "**Türkiye ile Milletler Cemiyeti (Cemiyet-i Akvam) İlişkileri**", İ.Ü. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1995, s.25.

¹⁸ Zeki Mesut Alsan, "**Silahsızlanma Problemi**", A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1953, s.20.

içinde bu faaliyetler devam ederken, devlet adamları da silahlanmanın sınırlandırılması hususunda bir takım esaslarını ve fikirlerini ileri sürmüşlerdir¹⁹.

Milletler Cemiyeti Asamblesi 27 Kasım 1922'de Avrupa devletlerinin askeri masraflarını 1913'teki seviyelerine indirmeleri hususunda bir öneri sunmuştur. Ayrıca emniyet meselesine de temas ederek devletlerin bir saldırı halinde kendilerini koruyabilmeleri için karşılıklı yardım garantisini sağlayacak anlaşmalar yapılması tavsiyesinde bulunmuştur. Ancak, bu yardım antlaşmalarının imzalanması için, silahlanmanın sınırlandırılmasına katılmayı da öncelikli bir şart olarak koymuşlardır. Komisyon, çalışmaları neticesinde bir karşılıklı yardım antlaşması projesi hazırlanmış ve 23 Eylül 1923'de bu proje devletlerin incelemesine sunulmuştur²⁰.

Milletler Cemiyeti Anayasası'nın amacı uluslararası işbirliğini geliştirmek, uluslararası ilişkileri adaletle sürdürmek, Devletler hukuku kurallarına bağlı kalmak olarak tanımlanmıştır²¹. Bu amaç, silahsızlanmanın amacından farklı değildir.

Anayasanın 8. maddesinde silahsızlanma ile ilgili hükümler bulunmaktadır. Maddenin 1. fıkrasında: Cemiyetin üyelerinin, silahlanmanın ulusal güvenlik için en aşağı düzeye indirilmesini kabul ettikleri yer almaktadır. 2. fıkrasında da: Konseyin, bu indirime ilişkin planları, her Devletin coğrafya durumunu ve özel koşullarını göz önünde tutarak, çeşitli Hükümetlerin inceleme ve kararlarına sunmak üzere hazırlayacağı yer almaktadır. Yine aynı maddenin 6. fıkrasında: Cemiyet üyelerinin silahlanmalarının düzeyi ile kara, deniz ve hava kuvvetleri programları ve savaş için kullanılmaya elverişli sanayilerine ilişkin tüm bilgileri birbirine verecekleri hükmü yer almıştır.

¹⁹ Alsan, **a.g.e.**, s.20.

²⁰ Aynı yerde, s.21.

²¹ Soysal, **a.g.e.**, s. 404.

C. Birinci Dünya Savaşı'na Son Veren Antlaşmalar ve Silahsızlanma

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra yenilen devletlerle barış antlaşmaları yapılmıştır. Almanya ile imzalanan barış antlaşması Versay'da 28 Haziran 1919'da yapılmıştır. İtilaf devletleri, savaştan önceki silahlanma yarışının mesuliyeti Almanya'ya yüklemiştir. Almanya'nın silahsızlığı hakkında Versay Antlaşmasına hükümler konulmuştur. Bu hükümlere göre, Almanya'da mecburi askerlik kaldırılmış ve 12 yıl müddetle hizmet edecek olan askerlerden oluşacak 100.000 mevcutlu bir ordu kurulmuştur. Alman Genelkurmayı kaldırılmıştır. Almanya büyük çapta toplara sahip olamayacaktır ve küçük çaptaki topların sayıları da sınırlandırılmıştır. Ren nehrinin doğu kıyısında 50 kilometre derinliğinde bir bölge askerden arındırılmıştır. Alman deniz kuvvetleri 6 zırhlı 6 hafif kruvazör, 12 destroyer, 12 torpido'ya ve personeli de 15.000'e indirilmiştir. Almanya denizaltı gemisi inşa edemeyecektir. Baltık denizi kıyıları tahkim edilmeyecek ve Heligoland adası üzerindeki istihkamlar yıkılacaktır. Askeri uçak ve balon inşası da yasaklanmıştır²².

Antlaşmanın 203. maddesine göre, silahsızlanmanın takibi bir askeri kontrol komisyonuna bırakılmıştır. Antlaşmanın imzasını takip eden karışıklık içinde silahsızlanmaya ait hükümleri bütün ayrıntısıyla uygulamak mümkün olmamıştır. Versay Antlaşmasının silahsızlandırmaya ait hükümleri aynen uygulanamamış ve bir çok silah kaçakçılığı vuku bulmuş ise de, Versay'dan sonra Almanya'nın askeri kuvveti kırılmıştır. Büyük bir askeri teşkilat için lüzumlu olan savaş malzemesini Murakabe Komisyonundan saklamak mümkün olamamıştır. Murakabe Komisyonu'nun vazifesi 31 Ocak 1927 tarihine kadar devam etmiştir. İtilaf devletleri, Almanya'nın Versay Antlaşması'nın maddelerine bağlı kaldığına inandıkları için Komisyonun çalışmalarına son vermesine razı olmuşlardır²³.

²² Esmer, a.g.e., s.17.

²³ Aynı yerde, s.18.

Ancak bu Antlaşmanın tam bir silahsızlanma girişimi olduğunu söylemek mümkün değildir. Çünkü Antlaşmanın içeriği, savaşın faturasının kesildiği Almanya ile diğer müttefiklerinin savaş sonrası “modern dünyanın başına tekrar dert olmasını engellemek” ve pek tabii galip devletlerin tüm isteklerini sağlayacak bir düzeni kurmak için yapılan diğer savaş sonu antlaşmaların içeriğinden farksızdır²⁴.

Müttefikler ile Osmanlı Devleti arasında, 10 Ağustos 1920’de Sevr Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma, bağımsız bir devlet olarak yaşama hakkını ortadan kaldıran hükümler içeren bir antlaşma olmuştur. Sevr Antlaşması 433 maddeden oluşuyordu. Bu antlaşmada boğazların silahsızlandırılması, Osmanlı Ordusunun terhis edilmesi ve silah, cephane ile araç ve gerecinin müttefiklere teslim edilmesi hükümleri yer almaktaydı²⁵.

Müttefikler ile Avusturya arasında, 10 Eylül 1919’da, Saint Germain Antlaşması imzalanmıştır. Buna göre: Avusturya’da zorunlu askerlik kaldırılmış ve ordu 30 bin kişiye indirilmiştir. Müttefikler ile Bulgaristan arasında, 27 Kasım 1919’da Neully Antlaşması imzalanmıştır. Buna göre: Bulgaristan; ordusunu 25 bin kişiye indirilmiştir. Müttefikler ile Macaristan arasında da 6 Haziran 1920’de Trianon Antlaşması yapılmıştır. Buna göre: Macaristan 'da zorunlu askerlik kaldırılmış ve ordu 35 bin kişiye indirilmiştir²⁶.

Sevr, Versay, Neully, Saint Germain ve Trianon Antlaşmaları incelendiğinde, silahsızlanmadan çok “hesaplaşma” özelliğinin ön plana çıktığı rahatlıkla görülebilmektedir. Yani kazananlar kaybedenlere faturayı uluslararası dildeki adıyla “antlaşmalarla” kesmişlerdir. Bu antlaşmaların hükümleri içerisinde silahların imhası, silahsızlanma, orduların ve silahların kontrolü gibi pek çok maddeler vardır, ancak tüm bu işlemler tek taraflıdır²⁷.

Fakat, Almanlar kendileri silahsızlandıkları için, galip gelen devletlerin de silahsızlanmasını istemişlerdir. Gerek savaş gayeleri, gerek Wilson'un 14 maddesi, gerekse Milletler Cemiyeti Paktı’nın hükümleri, savaşta galip gelen devletlerin de

²⁴ Esmer, **a.g.e.**, s.153.

²⁵ Uçaol, **a.g.e.**, s.518-519.

²⁶ Aynı yerde, s.513.

²⁷ Esmer, **a.g.e.**, s.153.

silahsızlanmalarını icap ettiriyordu. Versay Antlaşması'nın Almanya'yı silahsızlandıran 5. kısmında, bu silahsızlanma muamelesinin genel bir silahsızlanmaya yol açacağından bahsedilmiştir²⁸.

D. Washington Deniz Silahsızlanma Konferansı

Washington Deniz Silahsızlanması Konferansı doğrudan doğruya Uzakdoğu meselelerinden doğmuş olup, Uzakdoğu'da Japonya ile Birleşik Amerika arasındaki rekabetle yakından ilgilidir. Birinci Dünya Savaşı çıkar çıkmaz Japonya Uzakdoğu ile ilgili Avrupa devletlerinin savaşa meşgul olmalarından faydalanarak Çin üzerindeki faaliyetlerini arttırmış bu konudaki emellerini açığa vurmuştur. 1915 Mayıs'ında Çin'le yaptığı bir anlaşma ile bu memlekette birçok hak ve imtiyazlar kazanmıştır. Amerika için önemli bir pazar olan Uzak Doğu'daki Japon üstünlüğü Amerika'yı rahatsız etmiştir. Bunun için, 1920'de bu bölgedeki ekonomik menfaatlerini korumak isteyen Amerika, büyük bir deniz silahları yapımı programını uygulamaya başlamıştır. Japonya buna aynı şekilde bir programla cevap vermiş ve bu suretle her iki taraf da silahlanmaya başlamıştır²⁹.

Amerika Cumhurbaşkanı Uzakdoğu meselesini bir bütün olarak ele almak üzere, bu bölge ile ilgili devletleri 1921 Kasımında Washington'da bir konferansa davet etmiştir. 12 Kasım 1921 tarihinde toplanan Washington Konferansı 6 Şubat 1922'ye kadar devam etmiştir. Washington'da yedi antlaşma imzalanmıştır. Bunlardan biri de 6 Şubat 1922'de Birleşik Amerika, İngiltere, Japonya, Fransa ve İtalya arasında imzalanan "Deniz Silahlarının Sınırlanması" antlaşmasıdır³⁰.

Bu Antlaşma ile her devlet için sahip olabileceği savaş gemlerinin tonajı hakkında bir oran kararlaştırılmıştı. İngilizler ile Amerikalıların capital ships dedikleri ve 35 bin tonu aşmaması gereken büyük zırhlıların sayısı bakımından İngiltere ile Amerika Birleşik Devletleri'ne 5 oranı verilmişti. Bu en yüksek oranı teşkil etmekteydi.

²⁸ Esmer, **a.g.e.**, s.153.

²⁹ Armaoğlu, **a.g.e.**, s.218.; Yılmaz, **a.g.e.**,s.177.

³⁰ Yılmaz, **a.g.e.**, s.177.

Aynı mahiyetteki gemiler için Japonya'ya 3, Fransa ile İtalya'ya 1,75 oranı verilmişti. Bu suretle Amerika Birleşik Devletleri ile İngiltere, Fransa ve İtalya'dan 3 misli fazla bir tonaja sahip olmak hakkını kazanmıştır ³¹. Bu sınırlama ile Birleşik Amerika 525.000, İngiltere 525.000, Japonya 315.000, Fransa 175.000 ve İtalya da 175.000 tonajında büyük gemilere sahip olabilecektir ³².

Antlaşmaların gereği olarak ilgili devletler mevcut veya yapım aşamasında olan büyük savaş gemilerinin yüzde kırkını imha etmişlerdir. 1931 yılına kadar yeni savaş gemisi yapılmaması konusunda da anlaşmışlardır. Savaş gemilerinin ömürleri yirmi yıl olarak kararlaştırılmıştı. Yani bir savaş gemisi ancak yirmi yaşına girince çürüğe çıkarılarak yenisi inşa edilecekti ³³.

Konferans'ta savaş gemileri ve uçak gemileri konusunda karara varılmış ve sınırlamalar getirilmiş olmasına rağmen, denizaltılar, destroyerler ve kruvazörlerin sınırlandırılması üzerinde bir görüş birliği sağlanamamıştır ³⁴.

İngiltere bu antlaşma ile denizde en kuvvetli iki devletin filolarının toplamı kadar donanmaya sahip olmak manasını ifade eden eski "Two powers Standard" prensibinden vazgeçmiştir. Amerika Birleşik Devletleri ile deniz kuvvetleri bakımından rekabete devam edemeyeceğini anlayan İngiltere, deniz hakimiyetini Amerika ile paylaşmaktan başka çare görememişti. Deniz kuvvetlerinde emsal sistemini kabul eden Washington Antlaşması 31 Aralık 1936 tarihine kadar yürürlükte kalacak ve bu müddetin geçmesinden iki yıl önce antlaşma, devletlerden hiçbiri antlaşmanın feshini istemediği takdirde iki yıl için uzatılacaktı. Savaş halinde, taraflardan herhangi biri antlaşmayı reddetmek yetkisine sahipti. Japonya ise kendi ihtiraslarına set çeken bu antlaşmadan memnun kalmamıştı ³⁵.

Konferans neticesinde, Uzakdoğu'daki Japon emperyalizmi deniz vasıtaları bakımından sınırlanmış ve frenlenmiştir. Fakat antlaşmanın en az bunun kadar önemli

³¹ Yılmaz, **a.g.e.**, s.178.

³² Oral Sander, **Siyasi Tarih**, 7. bs., Ankara, İmge Kitabevi, 1994, s.35.

³³ Esmer, **a.g.e.**, s.21.

³⁴ Mehmet Gönlübol, **Uluslararası Politika : İlkeler-Kavramlar-Kuramlar**, 3.bs., Ankara, [y.y.], 1985, s.475.

³⁵ Alsan, **a.g.e.**, s.22.

bir başka tarafı da, İngiltere'nin elinde tuttuğu rakipsiz deniz üstünlüğünü, ilk defa Amerika ile paylaşması olmuştur. Şüphesiz bu da Amerika için başka bir zaferdir. Bu antlaşmanın bir diğer önemli sonucu da İngiltere'nin Uzakdoğu'da Birleşik Amerika'ya dayanmaya başlamasıdır ³⁶.

E. Cenova ve Moskova Konferansları

Silahlanma yarışının hızı ülkelerin ekonomilerini sarsmıştı. Bu ekonomik sorunlara çözüm bulmak amacıyla 10 Nisan 1922 yılında Cenova'da bir konferans toplanması kararlaştırılmıştır ³⁷.

Konferansa 35 ülke katılmış, Sovyetler Birliği Türkiye'nin de Konferansa katılması yönünde çaba sarf etmişse de Türkiye, bu konferansa katılmamıştır ³⁸.

Cenova'da konferans toplanmış, katılan ülkeler de ekonomik sorunlarla ilgili çeşitli çözüm yolları önermişlerdir. Konferansa katılan Sovyetler Birliği'nin önerisi, silahsızlanma ile ekonomik sorunlar arasındaki ilişkiyi belirtiyordu. Sovyetler Birliği, "genel silahsızlanma" yolu ile ancak askeri harcamaların yükünün hafifleyeceğini belirtmiştir. Bu yükün hafiflemesi için;

1. Bütün devletlerin ordu mevcutlarında indirim yapılması,
2. Savaş yasalarının tam anlamıyla uygulanması,
3. Zehirli gaz kullanımının, hava saldırılarının ve özellikle de sivil halka yönelik yok edici silahların kullanılmasının yasaklanması, gerektiğini önermiştir ³⁹.

Ancak öneri katılımcılar arasında zamansız bir teklif olarak şaşkınlık yaratmış ve kabul görmemiştir. Bununla birlikte Sovyetler Birliği'nin ısrarlı çabaları ve teklifin ahlaki boyutları göz ardı edilmemiş ve Baltık Ülkeleri; Finlandiya, Letonya, Estonya ile Polonya'yı içeren bölgesel silahsızlanma kapsamlı bir nota düzenlenmiştir ⁴⁰.

³⁶ Esmer, a.g.e., s.21.

³⁷ J.S. Williams, **The Cenova Conference**, London, 1922. s.73.

³⁸ Yunus Nadi, **Hakimiyeti Milliye**, 2 Mayıs 1922.

³⁹ Aynı yerde, s.73.

⁴⁰ Yavuz Gökbalp Yıldız, "**Dünden Bugüne Silahsızlanma**", İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1988, s.12.

Cenova Konferansı'nda, silahsızlanmaya ilişkin öneri görüşülmemiştir. Cenova Konferansı ardından Sovyetler Birliği, barışı güçlendirmek gerekçesiyle yeni bir öneri ileri sürmüştür⁴¹.

Sovyet Hükümeti, 12 Haziran 1922 günü Letonya, Polonya, Finlandiya ve Estonya Cumhuriyet hükümetlerine yolladığı notada, Cenova Konferansı'nın, en önemli sorunlarından biri olan "genel silahsızlanma" sorununun sonuçlandırmadığını belirtmiş ve bu notada Letonya Polonya, Finlandiya ve Estonya Cumhuriyet Hükümetlerine, silahlı kuvvetlerde orantılı bir azaltma konusunda bir konferans toplanması önerisinde bulunmuştur⁴².

Sovyetlerin kısmi silahsızlanma önerisine ülkeler dört ay cevap vermemişler. Polonya ile Litvanya hariç, Baltık ülkeleri ancak 8 ve 9 Ekim 1922 tarihinde cevap vermişler ve Sovyetler Birliği'nin çağrısını kabul ederek, 2 Aralık 1922'de Moskova'da toplanmışlardır⁴³.

Moskova Konferansı'na, Sovyetler Birliği, Polonya, Finlandiya, Estonya, Letonya ve Litvanya delegeleri katılmıştır. Konferansın ilk günü Sovyet Hükümeti, silahsızlanma sorunu ile ilgili olarak şu önerilerde bulunmuştur:

“1. On sekiz ay ya da iki yıllık süre içinde, Konferansta temsil edilen bütün devletlerin orduları, yüzde 75 oranında bir indirimle uğratılacaktır. Kızıl Ordu'nun mevcudu, 800 bin kişiden 200 bin kişiye indirilmiş olacaktır.

2. Düzenli ordu dışında kalan diğer kıtalar ve milisler dağıtılacaktır.

3. Askeri harcamalarda kısıntı yapılacaktır. Böylece her ülke asker için yılda belirli bir miktar para harcamak hakkına sahip olacaktır.

4. Sınırlar boyunca tarafsız bölgeler kurulacak ve bu bölgelere hiç bir silahlı kuvvet girmeyecektir”⁴⁴.

Fakat yapılan görüşmeler sonunda bu önerilere yapılan itirazlar neticesinde, Moskova Konferansından da olumlu sonuç alınamamıştır.

⁴¹ Yıldız, **a.g.e.**, s.12.

⁴² Aynı yerde, s.13.

⁴³ Aynı yerde, s.13.

⁴⁴ Aynı yerde, s.13.

F. Milletler Cemiyeti Konferansları

1924 yılına gelindiğinde, silahsızlanma görüşmelerinden olumlu bir sonuç elde edilemediği görülmektedir. Uluslararası alanda Kollektif Güvenlik yaratılması ülkelerin amacı olmuştur. Bu amaçla Milletler Cemiyeti'nin 1924 Eylül'ünde toplanan 5. Asamble'sinde Kollektif Güvenlik tartışılmıştır. Bu tartışmalar sırasında "güvenlik" ve "silahsızlanma" konusunda Fransa ve İngiltere arasında fikir ayrılığı çıkmıştır⁴⁵.

Fransa Başbakanı, silahsızlanma sorunundan önce Versay'da çizilen sınırların güvenliğine ilişkin karar alınması gerektiğinde ısrar ediyor; İngiliz Başbakanı ise, öncelikle silahsızlanma görüşmelerinin yapılması konusunda ısrarlı davranıyordu⁴⁶.

Taraflar arasında anlaşmazlığa rağmen, "uluslararası uzlaşmazlıkların, barışçı yoldan çözümünü öngören protokol" 2 Ekim 1924 günü Milletler Cemiyeti'nde kabul edilmiştir⁴⁷. Protokolün giriş bölümünde şu ilkeler yer almaktaydı:

"İşbu protokolün amacı, ulusal silahların, bir yandan ulusal güvenlik gerekleriyle, diğer yandan ortaklaşa bir eylemin zorunlu kıldığı uluslararası yükümlülüklerin yerine getirilme gerekleriyle bağdaşacak bir minimum düzeye indirilmesini sağlamaktır"⁴⁸.

Protokolün ikinci maddesi ise, devletlerin aralarındaki uzlaşmazlıkları barışçı yollarla çözecekleri hükmünü getirmekteydi⁴⁹.

Fransa, protokolü hemen imzalamıştır. İngiltere ise, bu protokolü kabul etmemiştir. Buna sebep olarak da başlıca evrensel ve mecburi tahkim usulünü kabul etmemiş ve Amerika'nın Protokol dışında kalmasını mahzurlu görmüştür. İngiltere, bölge güvenlik antlaşması tezini savunmuştur. Böylece Cenevre Protokolü bu uzlaşmazlıklar yüzünden amacına ulaşamamıştır⁵⁰.

⁴⁵ Yıldız, **a.g.e.**, s.14.

⁴⁶ Aynı yerde, s.15.

⁴⁷ F.B. Chambers, **The Age of Conflict: A Contemporary World History (1914-1943)**, New York,1943, s:524.

⁴⁸ Aynı yerde, s.524.

⁴⁹ Chambers, **a.g.e.**, s.524.

⁵⁰ Aynı yerde, s.20.

Önceki silahsızlanma konferanslarının başarılı olamaması ve diğer gelişmelerin etkisi ile Milletler Cemiyeti, 25 Eylül 1925 tarihli 6.Asamble toplantısında, silahsızlanma konusunun görüşülmesi amacıyla bir konferans toplanması kararı almıştır⁵¹.

12 Aralık 1925 tarihinde, Asamble üyesi ülke temsilcilerinden oluşan Silahsızlanmaya Hazırlık Komisyonu kurulmuştu. Çalışmalarına ise, Mayıs 1926'da başlamıştı. Komisyonun çalışma alanı şu kararlarla sınırlandırılmıştı:

- “1. "Silahsızlanma" kavramının tanımlanması,
2. Silahsızlanmanın uygulanabilirliğinin incelenmesi,
3. Çeşitli ulusların silahlarının karşılaştırılması için izlenecek ilkenin tesbit edilmesi,
4. Saldırı ve savunma silahlarının sınıflandırılması,

5. Nüfusa, kaynaklara, coğrafya konumuna, deniz ulaşımına, demiryollarının uzunluğuna, sınırların şekline, barış araçlarının savaş halinde kullanılması için gereken süreye göre silahlanma hızının tespit edilmesi ”⁵².

Komisyon üyesi ülke temsilcileri, silahsızlanmaya ilişkin düşüncelerini açıklamışlardır.

Almanya: kendisinin, Milletler Cemiyeti Antlaşmasının 8. maddesinde öngörüldüğü gibi, tamamıyla silahsız olduğunu ve silahlı kuvvetleri ülkenin güvenliğini sağlamak açısından yetersiz kaldığını söyleyerek, Versay Antlaşması'nı imzalayan bütün ülkelerin de silahsızlanmaya girişmeleri gerektiğini ileri sürmüştür. Genel bir silahsızlanma gerçekleşmediği takdirde, Almanya'nın diğer devletlerle eşit duruma getirilmesi ve silahlanmasına izin verilmesi görüşünü benimsemiştir⁵³.

Fransa: barışın korunabilmesi için, Milletler Cemiyeti'nin kuruluş aşamasında belirttiği uluslararası bir ordu kurulması gerektiğini belirtirken, İngiltere ise; böyle bir

⁵¹ Yıldız, **a.g.e.**, s.15.

⁵² Yıldız, **a.g.e.**, s.16.; Alsan, **a.g.e.**, s.22.

⁵³ Yıldız, **a.g.e.**, s.17.

ordunun kurulmasına, kara gücünde zayıf olmasından dolayı karşı çıkmış, hava ve deniz kuvvetlerinde sınırlamaya gidilmesini önermiştir⁵⁴.

Sovyetler Birliği de, genel ve tam silahsızlanma ile ilgili bir tasarı ileri sürmüştü. Bu tasarının ilkeleri şunlardı:

“1. Bütün kara ve deniz kuvvetlerinin kaldırılması, hangi biçim altında olursa olsun bunların yasaklanması,

2. Bütün askeri silahların, cephanelerin, kimya savaş araçlarının, askeri birliklerin elindeki ve depolardaki başka her türlü silahın yok edilmesi,

3. Bütün savaş gemilerinin ve askeri uçakların hurdaya çıkarılması,

4. Askerlik eğitimi için vatandaşların silah altına alınmasına son verilmesi,

5. İster zorunlu, ister gönüllü olsun askerlik hizmetinin kaldırılması,

6. İhtiyatların askere çağrılmasını yasaklayan yasanın hazırlanması

7. Berkitilmiş yerlerin ve deniz üslerinin yok edilmesi,

8. Askeri amaçlı fabrikaların ve genel sanayi kuruluşları içinde bütün askeri sanayi tesislerinin barışçı alanlara kaydırılması,

9. Devlet ve kamu kuruluşlara, bütçelerinde askeri amaçlı fonların çıkartılması,

10. Deniz, Hava ve Ordu Bakanlıklarının kaldırılması, genel kurmayların ve her çeşit askeri kurumun, hizmet ve idarenin dağıtılması,

11. Her türlü askeri propaganda ve öğretimin bir yasa ile yasaklanması, gençliğin bu düşünce ile eğitiminin önlenmesi,

12. Silah ve her çeşit tahrip araçlarının yasaklanması ve bu tür buluşlardan sakınılmasını sağlayıcı tedbirler alınması,

13. Yukarıdaki hükümlere aykırı her türlü davranışı devlete karşı suç sayan yasanın hazırlanması,

14. Bu hükümlere aykırı düşen ulusal ve uluslararası plandaki bütün hukuk tasarruflarının düzeltilmesi ve kaldırılması”⁵⁵.

⁵⁴ Yıldız, **a.g.e.**, s.17.

⁵⁵ Aynı yerde, s.18-19.

Sovyetler Birliği'nin bu tasarısı, Milletler Cemiyeti Hazırlık Komisyonu'nun 15-24 Mart 1928 tarihleri arasındaki toplantısında görüşülmüştür. Türk delegasyonu, teslihatın tamamen kaldırılmasının güzel bir amaç ve bu fikrin gerçekleşmesinin milletlerin savaşlarla acı çekmesine ve sefalet'e düşmesine mani olacağını düşünmektedir. Fakat gerçekleşmesini imkansız görmektedir. Bu nedenle Sovyetler Birliği'nin bu teklifini kabul edilebilir bulmamaktadır. Çünkü zengin ve sanayi kuvvetli olan devletlerin kısa bir zamanda teslihatlarını yeniden oluşturmaları ihtimali vardır. Savaşın gerçekten ortadan kaldırıldığına ve milletlerarası anlaşmazlıkların barış yolu ile özömleneceğine dair ciddi bir güvence olmadan, zayıf ve küçük devletlerin bunu kabul etmeyecekleri açıktır. Türk delegasyonu, bu tasarının Komisyon'da kabul edilmeyeceği bildikleri halde, Sovyetler Birliği ile olan komşuluk ve dostça münasebetler dolayısıyla söz konusu tasarısı reddetmemiştir ⁵⁶.

Tasarının Komisyon'da oylanması sırasında, Sovyet ve Türk delegasyonu dışında diğer komisyon üyeleri karşı oy vermişlerdir. Tasarı komisyon'da kabul edilmemiştir. Gerekçe olarak da, "Komisyon'un genel silahsızlanma sorunu ile değil, sınırlı ve ilerde bir silahsızlanma sorununu görüşmek üzere toplandığı ve yetkisini aşamayacağı" gösterilmiştir ⁵⁷.

Bu görüşmelerden de bir sonuç alınamayınca, Hazırlık Komisyonunu, 12 Aralık 1925 tarihinde saptanan çalışma alanı çerçevesinde silahların sınırlandırılması ve azaltılması için tasarı hazırlamaya başlamıştır ⁵⁸.

⁵⁶ Akşın, **a.g.e.**, s.26-27.

⁵⁷ Yıldız, **a.g.e.**, s.19.; Casin, **a.g.e.**, s.116.

⁵⁸ Yıldız, **a.g.e.**, s.19.

II. BÖLÜM

LOCARNO DÖNEMİNDEKİ (1925 -1930) SİLAHSIZLANMA ÇALIŞMALARI VE TÜRKİYE

A. Locarno Antlaşmaları

Fransa'nın, Milletler Cemiyeti'ne rağmen, Almanya'ya karşı güvensizliği sürmekteydi. Fransa, Versay Antlaşması ile saptanan sınırları Almanya'nın kabul etmeyeceğinden ve ilk fırsatta buna karşı harekete geçeceğinden kuşkulandı. Bu nedenle de İngiltere ile ittifak yapmak istemiş, fakat bunda başarı sağlayamamıştı. Buna karşılık, Almanya'nın sınırlarının değişmeyeceği hakkında güvenceler istemiştir. Almanya; Fransa ve Belçika sınırlarını kabul etmeye hazır olduğunu belli etmiş, ancak doğu sınırını, yani Polonya sınırını kabul etmeye yanaşmamıştır. Polonya ise, Fransa'nın müttefikiydi ve Fransa'nın güvenliğinin bir parçası sayılıyordu. İngiltere de Avrupa güvenliği için dengenin bozulmasını istememiştir ¹.

Almanya ise, Versay Antlaşması'nca belirlenmiş tamirat ve tazminat konusunda bir takım kolaylıklar sağlamak için Fransa ile iyi ilişkiler kurmak istedi. Bu nedenle Alman Hükümeti, 1925 yılının Şubat ayında Fransa'ya bir nota vererek, karşılıklı güvenlik paktı kurulmasını önermiştir. Bunun üzerine, 5 Ekim 1925'te Almanya, Fransa, İngiltere, İtalya, Belçika, Polonya ve Çekoslovakya Locarno'da bir araya gelerek bir konferans toplamışlardır ².

16 Ekim 1925'te, İsviçre'nin Locarno şehrinde görüşmeler yapılmıştır. Bu görüşmeler neticesinde, yedi antlaşma hazırlanmıştır. Bu antlaşmalar, 1 Aralık 1925'te, Londra'da imzalanmıştır ³.

¹ Uçarol, **a.g.e.**, s.527.

² Sander, **a.g.e.**, s.31.

³ Yılmaz, **a.g.e.**, s.160.

Konferansa katılan devletleri savaştan korumak ve bu devletler arasında çıkacak her türlü anlaşmazlığı barış yoluyla çözümlenmek amacıyla yapılan bu antlaşmalara göre:

1. Almanya, batı sınırlarının, yani Fransa ve Belçika sınırlarının kesin ve sürekli olduğunu kabul etmiştir. Bu konuda bir anlaşmazlık çıkarsa kuvvete başvurulmayacak, sorun Milletler Cemiyeti'ne götürülecektir. İngiltere ve İtalya da bu statünün kefil olacaktırlar.

2. Bütün anlaşmazlıklar barış yoluyla çözümlenecektir.

3. Bu Antlaşma; Almanya, Milletler Cemiyeti'ne üye olur olmaz yürürlüğe girecektir⁴.

Bu yedi antlaşmanın birincisi Almanya, Belçika, Fransa, İngiltere ve İtalya arasında imzalanmış olup, Almanya ile Fransa ve Almanya ile Belçika arasındaki sınırların kesin olduğunu belirtmekteydi. Yine beş devlet arasında imzalanan ikinci bir antlaşma ile de, İngiltere ve İtalya, birinci antlaşmayı yani, batı sınırları statüsünü, garanti altına almışlardı. Bundan başka, Almanya, Fransa, Belçika, Polonya ve Çekoslovakya ile dört ayrı hakem antlaşması ve Fransa, Polonya ve Çekoslovakya ile iki ayrı garanti antlaşması imzalanmıştır⁵.

Görüldüğü gibi, birinci ve ikinci antlaşmalarla Almanya'nın sadece batı sınırları söz konusu olmuş ve Almanya sadece bu sınırlar hakkında garanti vermiştir. Doğu sınırları, yani Polonya ve Çekoslovakya ile olan sınırları hakkında teminat vermemiştir. Bu sebeple, yine aynı gün Locarno'da, Fransa ile Polonya ve Fransa ile Çekoslovakya arasında imzalanan antlaşmalarla Fransa, bu iki devletin Almanya ile olan sınırları hakkında garanti vermiştir⁶.

⁴ Uçarol, a.g.e., s.527-528.; Harun Bodur, **Kronolojik 20 yy. Siyasi Tarihi(1900 -1999)**, Çağlar Yayınları, Ankara, 2005, s.245.

⁵ Orhan Melih Kürkçüler, **Siyasi Tarih (1789 -1950)**, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları, Ankara, 1969, s.185.

⁶ Ahmet Şükrü Esmer, **Siyasi Tarihi (1919 -1939)**, Ankara, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1953, s.39.

Birinci antlaşma, Versay Antlaşması ile çizilen Belçika ve Almanya ve Fransa ile Almanya arasındaki sınırların kesin olduğunu tesbit etmesi bakımından önemlidir. Ayrıca Versay Antlaşması'nın çizmiş olduğu Ren nehri boyunca elli kilometre derinliğindeki bölgenin askerlikten tecrit edilmiş halde kalmasını da garanti etmiştir ⁷.

Locarno Antlaşmalarının imzalanması büyük bir başarı olarak karşılanmıştır. Antlaşmaların imzalanması ile barışa yaptıkları hizmetlerinden dolayı Fransız Dışişleri Bakanı Briand, İngiltere Dışişleri Bakanı Chamberlain ve Alman Dışişleri Bakanı Stresemann'a Nobel ödülü verilmiştir ⁸.

Locarno Antlaşmaları, Fransa ile Almanya'nın istekleri arasında haklı bir denge kurarak iki ülke arasındaki ilişkilerin normalleşmesine büyük katkılar sağlamıştır ⁹.

Almanya'yı milletlerarası işbirliğine sokmuş olması bakımından da Locarno Antlaşmaları iki savaş arası dönemin tarihinde büyük önem taşımaktadır. Almanya, bu antlaşmanın arkasından, 1926 yılında Milletler Cemiyetine üye olarak kabul edilmiştir. Bu suretle, Avrupa'da yeni bir dönem başlamış, bu antlaşmayla kıtada siyasi gerginlik azalmıştır ¹⁰.

Antlaşmaların, bu olumlu sonuçları yanında, olumsuz olarak ya da zayıf tarafları olarak değerlendirilebilecek sonuçları da olmuştur. Fransa, kendi sınırları hakkında Almanya ile anlaşmaya varırken, Polonya ve Çekoslovakya sınırları dolayısıyla, yine Almanya ile bir anlaşmazlık" içerisine düşmüştür. Bu da Locarno Antlaşması'nın zayıf yanını meydana getirmektedir ¹¹.

Locarno Antlaşmaları batı devletleri arasındaki münasebetlerde yeni bir dönem açmıştır. Bu antlaşmalar Versay sistemini zayıflatan bir etki yaratmıştır. Locarno Antlaşmaları, tüm savaş sonrası düzenin üzerine oturduğu Versay Antlaşması'nın,

⁷ Esmer, **a.g.e.**, s.39-40.

⁸ A.g.e., s.40.; Kürkçüler, **a.g.e.**, s.185.

⁹ Sander, **a.g.e.**, s.31.

¹⁰ Fahir Armaoğlu, **20 yy. Siyasi Tarihi (1914-1980)**, 2 bs., Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1984, s.161. ; Esmer, **a.g.e.**, s.40.; Uçarol, **a.g.e.**, s.528.

¹¹ Uçarol, **a.g.e.**, s.528.

başka antlaşmalar ile teyit edilmedikçe, bağlayıcı olmadığını, açıkça olmasa bile, üstü kapalı bir biçimde ortaya koymuştur. Bu da Versay düzeninin iflası anlamına gelmiştir¹².

Türkiye'nin Sovyetler Birliği ile yakın ilişkileri, Lozan'dan kalan sorunların çözümünde Batılı devletlerin Türkiye'ye karşı davranışlarının etkisi altında gelişmiştir. İngiltere'nin ve Milletler Cemiyeti'nin Musul sorunundaki tutumları ve İngiltere'nin 1925'te Doğu ayaklanmasını kışkırtması, Türkiye'yi Sovyetler Birliği'nin desteğini arama yoluna itmiştir. Sovyetler Birliği de aynı yıl imzalanmış olan Locarno Antlaşmalarını kendisine yönelik düzenlemeler olarak yorumlamış ve bunların sonucu olarak Türkiye ve Sovyetler Birliği arasında 17 Aralık 1925'de bir "Tarafsızlık ve Saldırmazlık Antlaşması" imzalanmıştır. Bu antlaşmaya göre iki devlet birbirlerine saldırmayacak, taraflardan biri saldırıya uğradığı takdirde öteki tarafsız kalacak ve taraflar birbirlerine yönelik siyasal düzenlemelere girmeyecektir. Ayrıca taraflar üçüncü devletlerle siyasal nitelikte antlaşmalar imzalamadan önce birbirlerine danışacaklardır¹³.

Bundan sonra Türk-Sovyet siyasal ilişkileri gelişmiştir. Türkiye'nin katıldığı ilk uluslararası konferans olan Cenevre Silahsızlanma Konferansı'nda(1928) Türk heyeti Sovyetler Birliği'nin "topyekün silahsızlanma" konusundaki tezini desteklemiştir. Briand-Kellogg Paktı'nı bir an önce yürürlüğe sokmak için, Sovyetler Birliği'nin sınır komşusu olduğu devletlerle yaptığı Litvinov Protokolü'ne 1928 yılında ilk katılan devletlerden biri Türkiye olmuştur. 1923-1930 döneminde Türk-Sovyet ilişkileri gelişmiş, fakat Lozan'dan kalan sorunların çözülmesi sonucu, Türkiye'nin Batılı devletlerle ilişkilerini normalleştirmesi ile Sovyetler Birliği, Türkiye'nin dış politikasında dayandığı tek büyük devlet olmaktan çıkmıştır¹⁴.

¹² Sander, **a.g.e.**, s.31-32.; Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 161.

¹³ Sander, **a.g.e.**, s.91.

¹⁴ Aynı yerde, s.91.

B. Briand - Kellogg Paktı ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Katılımı

Birleşik Amerika'nın 1. Dünya Savaşı'na katılımının onuncu yıl dönümü dolayısıyla Fransa Dışişleri Bakanı Aristide Briand 6 Nisan 1927 günü basına verdiği bir demeçte, Amerikan milletine hitap ederek, Amerika ile Fransa'nın, aralarındaki münasebetlerinde savaşı kanun dışı ilan eden karşılıklı taahhütte bulunmalarını teklif etmiştir. Aynı teklifi Haziran ayında da Amerika Dışişleri Bakanı Frank B. Kellogg'a sunmuştur. Fransa'nın asıl amacı sadece bir jest yapmak ve prestij kazanmaktan ibarettir. Çünkü Fransa ile Amerika arasında, bir savaşa kadar gidebilecek bir çıkar çatışması yoktur ve böyle bir savaş çıkması olasılığı çok azdır. Buna karşılık Fransa, Amerika'nın yakın bir dostu haline gelmek suretiyle Avrupa'da özel bir prestij sağlayabilirdi ¹⁵.

Amerika Birleşik Devletlerinin bu teklife yanıtı biraz gecikmiştir. Fransa'nın Nisan ayında yapmış olduğu bu teklife Amerika Dışişleri Bakanı Frank B. Kellogg, 1927 Aralık ayında karşı bir teklifle cevap vermiştir. Bu cevapta; sadece Fransa ile değil, bütün dünya devletleriyle böyle bir taahhüdün yapılması ve savaşın yasa dışı ilan edilmesi önerilmiştir ¹⁶.

Bu teklif, Fransa'nın Avrupa'daki müttefiklerine karşı olan yükümlülükleri ile çelişmektedir. Çünkü Fransa gerektiğinde müttefiklerine yardım yapmayı anlaşmalarla kabul etmişti. Şimdi hiç savaşmayacağını kabul ederse, bu taahhütlerini yerine getiremeyecekti. Bu nedenle Fransa, Amerika'nın bu önerisi karşısında tereddüt etmiş ve bundan sonra Fransa Dışişleri Bakanı Aristide Briand ile Frank B. Kellogg arasında diplomatik yazışmalar başlamıştır ¹⁷.

1928 Nisanı'nda Aristide Kellogg, bu teklifini İngiltere, Almanya, İtalya ve Japon hükümetlerine resmen bildirmiştir. Almanya bu teklifi hemen kabul etmiştir. O'nu İtalya ile Japonya izlemiştir. Fransa ile İngiltere teklifi kabul etmekte tereddüt etmişlerdir.

¹⁵ Armaoğlu, a.g.e., s.222.

¹⁶ Sander, a.g.e., s.36.

¹⁷ Bodur, a.g.e., s.265.; Uçarol, a.g.e., s.528.

Fakat İngiliz ve Fransız kamuoyları Aristide Kellogg'un teklifini o kadar desteklemişlerdir ki, iki devletin hükümetleri de bunu kabul etmek zorunda kalmışlardır¹⁸.

Briand-Kellogg Paktı, 27 Ağustos 1928'de ilk önce dokuz devlet arasında (Birleşik Amerika, İngiltere, Fransa, Almanya, İtalya, Japonya, Polonya, Belçika ve Çekoslovakya) imzalanmıştır. Antlaşma ile taraflar, savaşı milli politikalarına alet etmeyeceklerini, anlaşmazlıkların çözümü için savaş yoluna gitmeyeceklerini, savaştan vazgeçtiklerini ve bütün anlaşmazlıkları için daima barışçı vasıtaları kullanacaklarını taahhüt etmişlerdir. Bununla beraber, Fransa ve İngiltere bu antlaşmayı bazı şartlar öne sürerek kabul etmişlerdir¹⁹.

Fransa'nın şartı, bu antlaşma ile alınan taahhütün meşru savunma hakkını ortadan kaldırılmaması ve imzacı devletlerden birinin bu antlaşmadaki taahhüdünden vazgeçmesi halinde, diğerleri de otomatik olarak taahhütlerinden kurtulmasıydı. İngiltere'nin şartı ise, imparatorluk bölgelerinde hareket serbestisinin sağlanmasıydı²⁰.

Bundan sonra bütün devletler Pakta katılmaya davet edilmiştir. 1928 yılı sonuna kadar Briand - Kellogg Paktı'na Sovyetler Birliği ve Türkiye dahil belli başlı bütün devletler katılmıştır. Paktı imza eden devletlerin bazıları, Paktın milletlerarası münasebetlerde etkili bir rol oynayacağına inandıkları için değil de, paktın dışında kalmamış olmak için imzalamışlardır²¹.

Antlaşmanın giriş kısmında, devletler, barışçı ilişkilerini sürdürmek için savaştan vazgeçilmesine inandıklarını belirtmişlerdir. Birinci maddesiyle, uyuşmazlıkların çözümü için savaşa başvurma yolu kınanmış, sonra da savaşın ulusal siyaset için bir araç olarak kullanılmaması yükümlülüğü getirilmiştir. Fakat bu yükümlülüğün yerine getirilmesini sağlayacak bir yaptırımdan bahsedilmemiştir²².

¹⁸ Armaoğlu, **a.g.e.**, s.222.

¹⁹ Aynı yerde, s.222.

²⁰ A.g.e., s. 222.; Bodur, **a.g.e.**, s.264.

²¹ Esmer, **a.g.e.**, s.42.; Bodur, **a.g.e.**, s.264.

²² Soysal, **a.g.e.**, s.361.

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, Antlaşmanın yürürlüğe konulması ve başka devletlerin de katılımcı olabileceklerine ilişkin 3. maddesi uyarınca, katılma kararını 31 Ekim 1928 günü Washington Büyükelçisi'nin Amerika Birleşik Devletleri Dışişleri Bakanına sunduğu yazılı bir açıklama ile bildirmiştir. Savaşın Ulusal Siyaset Aracı Olarak Kullanılmasından Vazgeçilmesine İlişkin Çok Taraflı Antlaşmaya Türkiye Cumhuriyeti'nin katıldığını bildirmek ve antlaşmanın 3. maddesi uyarınca, metnin imzası anlamına gelmek üzere, Washington Büyükelçisi Muhtar Bey tarafından, sahip olduğu yetkiye dayanılarak, 31 Ekim 1928 günü Amerika Birleşik Devletleri Dışişleri Bakanlığına sunulmuş olan açıklama şu şekildedir:

“Aşağıda imzası bulunan Türkiye'nin Washington Büyükelçisi, yöntemine uygun biçimde yetkili kılınmış olarak, Hükümeti adına, Türkiye Cumhuriyeti Hükümetinin Türkiye Büyük Millet Meclisinin onaylaması koşulu ile Paris'te 27 Ağustos'ta Almanya, Amerika Birleşik Devletleri, Belçika, Fransa, İngiltere ve Dominyonları, İtalya, Japonya, Polonya ve Çekoslovakya Hükümetleri arasında imza edilmiş olan antlaşmaya katıldığını açıklar”²³.

Amerika Birleşik Devletleri Dışişleri Bakanı Frank B. Kellogg'un Türkiye'nin Washington Büyükelçisi Ahmet Muhtar'ın sunmuş olduğu açıklamaya yanıtı şöyle olmuştur:

“TBMM onaylanması koşulu ile Türkiye Cumhuriyeti Hükümetinin, Paris'te 27 Ağustos 1928 günü Almanya ve öteki 8 Devlet Hükümetlerince imza olunan savaştan kaçınmasına ilişkin antlaşmaya katıldığını Hükümetiniz adına bildirmek üzere, yazılı açıklama ile yetki belgelerini içeren 31 Ekim 1928 günkü Notanızı almış olmaktan onur duyuyorum. Antlaşma dosyasına konulan bu açıklama ve yetki belgeleriniz için teşekkür ederim”²⁴.

Büyük Millet Meclisi, 19 Ocak günü kanun görüşmelerini yapmıştır. Bu oturumda konuşan Dışişleri Bakanı Tefik Rüşti Aras, artık Briand - Kellogg Misakı olarak bilinen ve savaşın milli siyaset vasıtası olarak kullanılmaması taahhüdünü içeren Misakı'nın heyetçe acele olarak müzakeresini rica etmiştir. Bu Misakın, Cumhuriyet Hükümetinin takip etmekte olduğu barış siyasetine tamamıyla uyduğunu söylemiştir.

²³ Soysal, **a.g.e.**, s.367-368.

²⁴ Aynı yerde, s.368.

²⁵ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre III, Cilt 7, İçtima 2 (19 Ocak 1929), s. 58-59.

Oturumda başka söz alan olmamış, Pakt, 19 Ocak 1929 gün ve 1384 sayılı kanun ile kabul etmiştir ve 5 Şubat tarihinde resmi gazetede yayınlamıştır²⁵. Kanun metni şu şekildedir: “Madde 1. Almanya, Amerika, Belçika, Fransa, İngiltere ve Dominyonları İtalya, Japonya, Lehistan ve Çekoslovakya Hükümetleri arasında 27 Ağustos 1928 tarihinde Paris’te akt edilmiş olan ve harbin milli siyaset aleti olarak istimalinden feragati tazammün eden birçok taraflı muahedeye Türkiye Cumhuriyetinin mezkur muahedenin üçüncü maddesi mucibince ve Washington Büyük Elçisi tarafından Amerika Hariciye nezaretine ita edilen Beyannameye tevfikân, iltihakı tasdik edilmiştir.

Madde 2. İşbu kanun neşri tarihinden muteberdir.

Madde 3. İşbu kanunun icrasına Hariciye Vekili memurdur”²⁶.

Antlaşmayı imzalayan 9 Devletin tümünün onay işlemlerinin tamamlanması zaman aldığı için, Paktın 3.madde uyarınca, yürürlüğe girmesi 24 Temmuz 1929’da gerçekleşmiştir. Bu arada Türkiye’nin Antlaşmaya katılması ancak, 8 Temmuz 1929 günü gerçekleşmiştir²⁷.

Briand - Kellogg Paktı, bütün dünyaya getirdiği yaygın barış havası dolayısıyla, iki savaş arası döneminin önemli bir başarısıdır. Özellikle, Almanya’nın Milletler Cemiyetine girmesinden sonra milletlerarası işbirliği devrinin en önemli olayı Pakt’ın imzalanması olmuştur²⁸.

Bu Pakt vesilesiyle Alman Dışişleri Bakanı Stresemann Paris’e gelmişti. 1870 yılından beri ilk defa olarak bir Alman Dışişleri Bakanı Fransa’ya resmi bir ziyaret yapmıştır. İnzivaya çekilmiş olan Birleşik Amerika’yı Avrupa ile tekrar işbirliğine getirmiş gibi bir hava da yaratmıştır²⁹.

Briand - Kellogg Paktı ile savunmaya dayanmayan savaş kanun dışı sayılmış ve devletlerarası ilişkilerde barışçı yollara başvurulması esas alınmıştır. Bu suretle de dünyada bir barış havası sağlanmak istenmiştir³⁰.

²⁶ **Resmi Gazete**, 5 Şubat 1929, No:1111, s.6567.

²⁷ Soysal, **a.g.e.**, s.359.

²⁸ Esmer, **a.g.e.**, s.43.

²⁹ Aynı yerde, s.43.

³⁰ Bodur, **a.g.e.**, s.264.

Bununla beraber, bu barışçı hareket bir çok noksanlıklara da sahip bulunmaktadır. Antlaşmada hükümlerine aykırı hareket edenler için zorlayıcı önlemler alınmamış ve savaşın ne olduğu da tarif edilmemiştir³¹.

Pakt'a üye devletlerin ve özellikle İngiltere ile Fransa'nın içtenlikten uzak politikaları sonucu, Pakt uzun ömürlü olmamış, Fransa, bu paktı bir Amerikan-Fransız dostluğunun gösterisi haline getirmiştir. 1930'lardan sonra da Almanya, İtalya ve Japonya'nın saldırgan politikaları, Pakt'ın anlamını ortadan kaldırmıştır³².

Bu Paktın esası, hukuki olmaktan çok ahlaki idi. Pakt her türlü savaşı değil de, yalnız saldırma savaşını lanetleyerek, savunma savaşlarına ve Uluslar Kurumu çerçevesi içine giren savaşlara hukuken izin vermiştir. Fakat saldırganın tanımlanmasında devletler uzlaşmamışlar ve sonunda bu pakt da, bu yolda yapılmış olan diğer denemeler gibi, bir hayal olmaktan ileri gidememiştir. Tüm çaba ve gayretlere rağmen, bazı küçük başarılar hariç bu antlaşma ile getirilen prensipler de barışın sürekliliğini sağlamaya yeterli olamamıştır. Yeni bir dünya savaşının çıkmasını önleyememiştir. Bunda, büyük devletlerin iç ve dış politikalarında meydana gelen değişme ile gelişmeler de, önemli rol oynamıştır³³.

C. Litvinof Protokolü ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Katılımı

Birleşik Amerika, Sovyetler Birliği'ni henüz tanımadığı için, Briand – Kellogg Paktını imzalayacak devletler arasında davet etmemiştir. Fakat Fransız hükümetinin daveti üzerine 1928 Ekim ayında Sovyetler Birliği de bu Pakta katılmıştır³⁴.

Briand – Kellogg Paktı'nın yürürlüğe girmesi için, bütün devletlerin onay belgelerini Amerikan hükümetine göndermeleri gerekmektedir ve bu da epey bir zaman alacaktı. Sovyetler Birliği, Briand-Kellogg Paktı'nı imzalayan 9 devlet tarafından onay işlemleri sürerken zaman kazanmak düşüncesiyle Doğu Avrupa'daki komşuları ile kendi arasında böyle bir protokolü yürürlüğe koyarak ve Türkiye gibi kimi devletleri de buna

³¹ Armaoğlu, **a.g.e.**, s.223. ; Esmer, **a.g.e.**, s.42-43.

³² Armaoğlu, **a.g.e.**, s.223.; Sander, **a.g.e.**,s.32.

³³ Uçarol, **a.g.e.**, s. 530. ; Yılmaz, **a.g.e.**, s. 161. ; Üçok, **a.g.e.**, s. 329.

³⁴ Armaoğlu, **a.g.e.**, s.223.; Bodur, **a.g.e.**, s.264.

katarak, bölgesinde bir dayanışma havası yaratmak istemiştir. Bu sebeple Sovyetler Birliği, Batılılardan da ileri giderek, bazı devletlerle, Kellogg Paktı ile aynı amacı kapsayan Litvinof Protokolü'nü, 9 Şubat 1929 günü Moskova'da Estonya, Letonya, Polonya ve Romanya ile imzalamışlardır³⁵.

İmzalanan bu protokolle, Kellogg Paktı'nı imzalayan devletlerin yasama organlarının bu antlaşmayı onaylamasıyla birlikte yürürlüğe girmesi konusunda anlaşmışlardır³⁶.

Sovyetler Birliği, Litvinof Protokolü'ne Türkiye'nin katılmasını önerince, Türk Hükümeti bu Protokolü, hem büyük komşusu ile ilişkilerinde yeni bir güvence kaynağı olarak görmüştür ve katılmayı kabul etmiştir. 4 Mart 1929 günü, Türkiye Cumhuriyeti Dışışleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras, yetkili kılınmış olarak, katılma bağıtını imza etmiştir.

Sovyetler Birliği Büyükelçisi, Dışışleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras'a gönderdiği mektupta protokolün metnini göndermiş ve Türkiye'nin protokole katılımını hükümeti adına istemiştir. Mektubun metni şöyledir:

“Savaşın milli siyaseti aleti olarak kullanmasından vazgeçilmesine ilişkin 27 Ağustos 1928 tarihli Paris misakının yürürlükte olan hükümleri hakkında Sosyalist Sovyet Cumhuriyetler Birliği, Letonya Polonya, Romanya ve Estonya tarafından 9 Şubat 1929'da Moskova'da imza edilmiş olan protokolün metnini hükümetimin emri gereğince ekte sunmaktan gurur duyuyorum.

İşbu protokol Sosyalist Sovyet Cumhuriyetleri Birliği Merkezi İcra Komitesi tarafından 13 Şubat 1929'da onaylanmıştır.

Türkiye'nin barışsever siyaseti ile Avrupa doğusunda değerli bir barış işleyeni olmasını gerektiren coğrafi durumunu dikkate alan ve aynı zamanda Sosyalist Sovyet Cumhuriyetleri Birliği ile Türkiye'nin genel barış yolunda dostane bir ortaklığı ve çalışmalarını daima arzu ettiklerini belirten hükümetim Türkiye'nin yukarda zikrolunan protokole, beşinci maddesine uymakla, katılımını hararetle alkışlayacaktır.

Pek yüksek duygularımın kabulünü istirham ederim ”³⁷.

³⁵ Bodur, **a.g.e.**, s. 273.; Soysal, **a.g.e.**, s. 365-368.

³⁶ Soysal, **a.g.e.**, 365.

³⁷ “Litvinof Protokolüne İltihak Ettik”, **Aynı Tarihi**, No: 61, Şubat 1929, s.4406.

Tevfik Rüştü Aras ise bu katılma isteğinin bildirildiği mektuba yanıt vererek, Türkiye'nin katılma kararını bildirmiştir. Mektup aşağıda sunulmuştur:

“Sayın Büyükelçi,

Savaşın Ulusal Siyasetin Aracı olarak Kullanılmasından Vazgeçilmesine ilişkin 27 Ağustos 1928 Paris Paktının Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği, Letonya, Polonya, Romanya ve Estonya arasında yürürlüğe konulmasıyla ilgili olarak, bu Devletlerce 9 Şubat 1929'da Moskova'da bir Protokol imzalandığını, Protokolün metni ile birlikte, dün bana bildirdiğinizi 26/264 sayılı notanızı almakla onur duymaktayım.

Doğu Avrupa'da barışın iyice yerleşmesi amacını güden Sayın Litvinof'un böyle bir girişimden, dostça ve nazik bir yazı ile, daha başında kendisine bilgi verilen Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, ileriye doğru bu yeni adımı çok iyi karşılamış, onu alkışlamış ve Protokol üzerinde görüşmelere girişenlere bu konudaki olumlu görüşünü duyurmaktan geri durmamıştı.

Bu girişim Türkiye'nin istek ve içtenlikle güttüğü barış politikasının tüm noktalarına uygun düştüğünden, genel barışın korunması çalışmalarına katkıda bulunmak özlemini duyan Cumhuriyet Hükümetinin Moskova Protokolüne büyük bir sevinçle katıldığını hemen size bildirmek isterim.

En derin saygılarımın güvencesini kabul etmenizi dilerim ”³⁸.

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Litvinof Protokolü görüşülmüş ve onaylanmıştır. Meclisin 1 Nisan tarihli toplantısında savaşın milli siyaset aleti olarak kullanmaması hakkındaki Paris Misakı'nın derhal yürürlüğe girmesini temin eden Litvinof misakına katıldığımızı dair kanun layihası görüşülmüştür. Bu münasebetle Dışişleri Bakanı Vekili Tevfik Rüştü Aras söz alarak imzalanan protokolün önemini anlattığı konuşmasında demiştir ki:

“Meclisin onayına sunulan Protokol esası, Büyük Meclisin tasvip ve onayına sunulmuş olan Kellogg paktının bir an evvel Doğu Avrupa'da yürürlüğe geçmesi için komşumuz ve dostumuz Sovyet Hükümeti tarafından yapılan teşebbüs üzerine muhtelif alakadar hükümetler

³⁸ Soysal, a.g.e., s.365-368.

arasında Türkiye'nin de katıldığı bir paktır. Protokolün mahiyeti de gösteriyor ki, esası evvela kabul edilmiş olan ve barış için mühim bir adım telakki ettiğimiz bir eserin biran evvel Doğu Avrupa'da yürürlüğe geçmesidir ”³⁹.

Başvekil İsmet İnönü, Büyük Millet Meclise Yüksek Reisliğine 25 Mart tarihinde gönderdiği dilekçesinde şöyle demektedir:

“Harbin Milli siyaset aleti olarak kullanılmaması hakkında Moskova'da imza edilmiş olan protokolün tasdiki hakkında Hariciye Vekaletince hazırlanan ve İcra Vekilleri Heyetinin 21/2/1929 tarihli içtimaında Yüksek Meclise arzı kararlaştırılan kanun lahikası esbabı [sebep] mucibe [hüküm] mazbatasıyla birlikte takdim olunmuştur.

Muktezasının [gereken] ifa ve neticesinin iş'arına [işaretine] müsaade buyrulmasını rica ederim efendim.

Esbabı mucibe [hüküm sebebi]

Harbin Milli siyaset aleti olarak kullanılmasından feragati mutazammın olarak Büyük Meclis tarafından 19/1/1929 tarihinde tasdik edilmiş olan Paris muahedenamesinin üçüncü maddesindeki şartlar mucibince meriyet [yürürlük] kesbetmesine [kazanmasına] intizar eylemeden akitler arasında şimdiden muteber olması hakkında Estonya, Letonya, Polonya Cumhuriyetleri, Romanya Krallığı ve Sosyalist Sovyet Cumhuriyetleri hükümeti arasında Moskova'da imza edilmiş olan ve 4 mart 1929 tarihinde Hükümetimiz tarafından da iltihak edilmiş olan protokol Büyük Meclisin tasvip nazarlarına arz edildi .

Şarkın en mühim ve sulhperver bir hükümeti bulunan Türkiye Cumhuriyeti'nin işbu protokolün beşinci maddesi mucibince mezkur [anılan] protokole iltihakı [katılma] dost Sosyalist Sovyet Cumhuriyetleri ittihadı [birlik] tarafından çok har ve samimi bir lisan ile iltimas [kayırma] edilmesi üzerine şimdiye kadar tutmuş olduğumuz sulh ve müsalemet [barışıklık] yolunda yeni bir adım teşkil eden bu protokole iltihak teklifini Hükümetimiz kemali memnuniyetle kabul eylemiştir.

Protokolün Paris'te imza edilmiş olan muahede [antlaşma] ahkâmının [kanunların] bir an evvel tatbiki gibi sırf müsalemetkar [barışçı] bir gayeden başka bir hedefi yoktur.

Hükümetimiz milletler arasında sulh fikrinin yerleşmesine yardım edecek olan bu yeni müsalemet vesikasını Büyük Meclisin Yüksek tasvibine arz eder “⁴⁰.

³⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre3, Cilt 10, İçtima 2 (1 Nisan 1929), s. 4.

⁴⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre3, Cilt 10, İçtima 2 (1 Nisan 1929), s. 1.

Dışışleri Bakanlığının 31 Mart'ta Meclis Başkanlığına gönderdiği tutanakta bu protokolün, Kellogg Paktının bir an önce yürürlüğe girmesi için imzalandığı ve bunun da Türkiye'nin barışçı politikasını desteklediğinin altı çizilmiştir. Tutanakta şöyle denilmektedir:

“Harbin Milli siyaset aleti olarak kullanılmaması zımında Sosyalist Sovyet Cumhuriyetleri ittihadıyla Estonya, Letonya, Polonya Cumhuriyetleri ve Romanya Krallığı arasında 9 Şubat 1929 tarihinde Moskova'da imza edilmiş olan Protokole Türkiye Cumhuriyeti'nin de iltihakı hakkındaki kanun layihası ve esbabı [sebepleri] mucibesi [hükmü] Encümenimizce [Meclis] mütalaa ve tetkik olundu.

İşbu Protokolün Paris'te aktetmiş olduğumuz muahede [antlaşma] ahkammın [hükümünün] bir an evvel tatbikini istihdaf [hedef edinme] etmesi itibari ile Yüksek Meclisin arzu ve takip buyurduğu sulh ve müsalemet politikasını teyit eyleyen bir vesika mahiyetinde olduğu görülmüş ve tasviben heyeti celilenin tasdikına arz olunmuştur”⁴¹.

Büyük Millet Meclisi kanun tasarısını 1 Nisan 1929 tarihinde görüşmüştür. Bu oturumda Dışışleri Bakanı Tefik Rüştü Aras söz almıştır. Tefik Rüştü Aras, Bu tasarının esasının Büyük Meclisin onayına sunulmuş olan Kellogg Paktı'nın bir an evvel Doğu Avrupa'da yürürlüğe geçmesi olduğunu söylemiştir. Bu Pakt, Türkiye Cumhuriyeti'nin komşusu ve dostu olan Sovyet Hükümetleri tarafından yapılan bir teşebbüs üzerine muhtelif alakadar hükümetler arasında yapılmıştır ve Türkiye'nin de buna iştirak etmesini içermektedir. Barış için önemli bir adım olarak kabul ettikleri bu Paktın acilen müzakeresini rica etmiştir⁴².

Tefik Rüştü Aras'dan başka söz alan olmamış ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Litvinof Protokolüne katılımını bildiren karar, T.B.M.M.'nde kabul edilmiştir. 4 Nisan 1929 tarihli Resmi Gazetede yayınlanmıştır. Katılım kararının bildirildiği 1411 sayılı kanun şöyledir:

⁴¹ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre3, Cilt 10, İçtima 2 (1 Nisan 1929), s. 2.

⁴² **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre3, Cilt 10, İçtima 2 (1 Nisan 1929), s. 4.

“Madde 1. Savaşın milli siyaset aleti olarak kullanılmasından vazgeçilmesine ilişkin olup 19/1/1929 tarihinde onaylanmış olan Paris antlaşmasının şimdiden yürürlüğe konulması hakkında Estonya, Letonya, Polonya Cumhuriyetleri, Romanya kiralığı ve Sosyalist Sovyet Cumhuriyetleri Birliği arasında 9 Şubat 1929 tarihinde Moskova’da imza edilmiş olan protokole Türkiye Cumhuriyeti’nin katılımını onaylamıştır.

Madde 2. İşbu kanun yayınlandığı tarihinden itibaren geçerlidir.

Madde 3. İşbu kanunun icrasına Dışişleri Bakanı görevlidir ”⁴³.

⁴³ **Resmi Gazete**, 8 Nisan 1929, No:1162, s. 6903 - 6904.

III. BÖLÜM

BARIŞ DÜZENİNİN YIKILMA DÖNEMİNDEKİ (1930 - 1939) SİLAHSIZLANMA ÇALIŞMALARI VE TÜRKİYE

A. Londra Deniz Silahsızlanması Konferansı

Deniz kuvvetlerinin sınırlandırılması meselesi nispeten daha az engellerle karşılaştığı için 1922 Washington Konferansı'nda bu konuda bazı müspet kararlara varılmıştı. Birinci Dünya Savaşı sonunda Alman donanmasının imhası, Avusturya - Macaristan devletlerinin parçalanması, Rusya'nın denizlerle rol oynayacak durumda bulunmaması neticesinde, denizci devlet olarak İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri, Japonya, Fransa ve İtalya karşı karşıya kalmışlardı. Bir taraftan deniz kuvvetlerinin sınırlandırılmasına ilişkin antlaşmanın sınırlı bir sahaya inhisar etmesi, diğer taraftan deniz kuvvetlerinin mahiyetleri itibariyle miktar ve hacimleri inşaları hususunda daha açık bilgi edinilmesi imkanı ve gereken kontrolün bu konuda daha kolaylıkla sağlanabilmesi gibi sebepler Washington Konferansının başarı ile neticelenmesinde etkili olmuştur¹.

1922 yılında yapılan Washington antlaşmalarında, en büyük tipteki gemiler için tonaj ve oran sınırlamaları kabul edilmiş, daha küçük gemiler için herhangi bir tespitle bulunulmamıştı. Bunun sonucunda, her devlet gücünün yettiği miktarda daha küçük gemiler yapabilecekti ve bu ise deniz silahsızlanmasının eksik kalması demekti. Bunun için, Birleşik Amerika'nın bundan sonraki çabası, bu küçük gemiler için de bir sınırlamanın gerçekleştirilmesine yönelmek olmuştur. 1927 Haziran'ında Cenevre'de ikinci bir deniz silahsızlanması konferansı toplanmıştır. Fransa ve İtalya bu konferansa katılmamıştır. Konferans'ta Ağustos ayına kadar Birleşik Amerika, İngiltere ve Japonya

¹ Yıldız, a.g.e., s.24.

arasında yapılan tartişmalarda olumlu bir sonuç alınamamıştır. Birleşik Amerika Washington'da tespit edilmiş olan oranların daha küçük savaş gemilerine de uygulanmasını teklif etmişti. İngiltere, İmparatorluk deniz yollarının uzunluğunu ileri sürerek, küçük hacimde gemilere olan ihtiyaçlarını ileri sürmüştü. Kruvazörleri iki kısma ayırarak, daha ağır olanlarını tahdide tabi tutmaya razı olmuştu, fakat daha hafif olanların yapımında serbest kalmakta ısrar etmişti ².

Görüşmeler iki ay kadar devam etmiştir. Bir netice elde edilememiş, Konferans'ın neticesiz kalması da iki devlet arasındaki münasebetleri gerginleştirmiştir. 1928 yılı Eylül'ünde New York Amerikan gazetesi, İngiltere ile Fransa arasında gizli bir antlaşmanın metnini ele geçirerek neşretmiştir. Buna göre; İngiltere'nin deniz silahları hakkındaki görüşünü desteklemeye karşılık, İngiltere de Fransa'nın kara silahları hakkındaki görüşünü desteklemeyi taahhüt etmiştir. Bu gizli antlaşmanın yayınlanması, Amerikan halkında İngiltere ve Fransa'ya karşı duygular uyandırmıştır. Her iki devlet de bu antlaşmanın silahsızlanmayı kolaylaştırmak amacıyla yapıldığını iddia etmişlerse de, bu Amerika'yı tatmin etmemiştir. İngiltere ile Amerika arasında Washington Antlaşması'yla kayıt altına alınmış bulunan zırhlıların dışındaki savaş gemileri üzerinde rekabet başlamıştır ³.

1929 yılında şartlar değişmiştir. Kellogg Paktı'nın imzalanması iki devlet münasebetlerinde yumuşama meydana getirmiştir. 1929 yılı sonbaharında İngiltere Cumhurbaşkanı Amerika'yı ziyaret etmiş, bu ziyaretin neticelerinden biri de Deniz Silahlarını Azaltma Konferansı'nın Ocak 1930 tarihinde Londra'da toplanması kararının alınması olmuştur. Bu defa Fransa ve İtalya da daveti kabul etmişlerdi ⁴.

Londra Konferansı'nda İngiltere kruvazörler hakkındaki isteklerini hayli azaltmış ve böylelikle anlaşmaya varmak mümkün olmuştur. Fakat bu defa Fransa ile İngiltere, Amerika ve İtalya arasında anlaşmazlık çıkmıştır. Fransa, sömürgelerinin uzaklığını ileri

² Armaoğlu, **a.g.e.**, s.220.; Yılmaz, **a.g.e.**, s.177. ; Esmer, **Siyasi Tarihi (1919-1939)**, s.49.

³ Armaoğlu, **a.g.e.**, s.221.; Yılmaz, **a.g.e.**, s.178.; Esmer, **a.g.e.**, s.49-50.

⁴ Esmer, **a.g.e.**, s.50.; Alsan, **a.g.e.**, s.30.

sürerek Washington Konferansı'ndaki oranların, kruvazörlere uygulanmasını red etmiş, İtalya'nın eşitliğini de kabul etmemiştir. İtalya da Fransa ile eşitlikte ısrar etmiştir. Bu sebeplerle Fransa ve İtalya Londra Deniz Silahları Antlaşmasına iştirak etmemişlerdir. Antlaşma üç devlet arasına yapılmıştır ⁵.

Paris Büyük Elçisi Fethi Bey, 11 Mart 1930 tarihinde Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği telgrafta; Fransa, İtalya ve Amerika ile İngiltere'nin arasındaki bu anlaşmazlıklardan bahsetmiş ve Konferanstan olumlu bir sonuç çıkma ihtimalinin azaldığını bildirmiştir ⁶.

Paris Büyük Elçisi Fethi Bey ve Londra Büyük Elçisi Ferit Bey, Konferansın son safhası hakkında da Türkiye Cumhuriyeti'ne bilgi vermek amacıyla 15 Mart 1930'da telgraf göndermişlerdir. Paris Büyük Elçisi telgrafında, Fransa'nın Konferansı anlaşmazlık durumundan kurtarmak için düşündüğü iki çareden bahsetmiştir. Birincisi: İtalya'nın Fransa ile eşitlik iddiasında olmakla beraber 1936 senesine kadar inşa tasavvurunda bulunduğu ton miktarını tayin etmesidir. İkincisi: Geçici programlar tespit edilmekle beraber denizler hakkında bir düzen oluşturulmasını, bu denizde alakadar devletlerin katılacakları konferansa bırakmaktır. Bu suretle de denizde İtalyan filosunu tecavüz etmeyecek miktarda filo bulundurmaya taahhüt etmek suretile Fransa İtalya'yı memnun edecektir. Londra Büyük Elçisi de telgrafında: İngiltere ile Japonya arasındaki ihtilafın devam ettiğini bildirmiştir ⁷.

Japonya da ilk defa olarak her sınıf savaş gemilerinde eşitlik iddiasını ileri sürmüştür. Fakat ısrar karşısında, ağır kruvazörler hakkında Washington oranını; % 60 hafif kruvazörlerde; % 70 olarak kabul etmiştir. Denizaltı gemilerinde de eşitliği ile tanınmıştır. Beş devlet de Washington antlaşmasının beş yıl daha uzatılmasında mutabık kalmışlardır. **“Londra Deniz Silahlarını Azaltma Antlaşması”** 22 Nisan 1930 tarihinde imzalanmıştır ⁸.

⁵ Esmer, a.g.e., s.49.

⁶ **Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)**, Muamelat Kataloğu (030.10), Klasör 228, Dosya 533, Belge 21.

⁷ **BCA**, Muamelat Kataloğu (030.10), Klasör 228, Dosya 532, Belge 6.

⁸ Esmer, a.g.e., s.49.

Antlaşmaya göre Birleşik Amerika'nın beheri on bin tonluk on sekiz kruvazörü ve 134.000 tonluk da hafif hacimde kruvazörleri bulunacaktı (Toplam 323.000 ton). İngiltere'nin, beheri on bin tonluk on üç ve beheri 8.400 tonluk iki kruvazörü ve 192.000 ton da daha hafif savaş gemileri (Toplam 339.000 ton), Japonya'nın dördü 7.100 ton olmak üzere on iki kruvazörü, 100.450 ton da küçük savaş gemileri (Toplam 208.850) olacaktı. Amerika ve İngiltere'ye ayrılan destroyer tonajı 150.000, Japonya'nın 105.000 tondu. Her üç devletin de 52.700 ton denizaltı gemisi olacaktı. Antlaşma 1936 yılına kadar yeni zırhlı yapılmasını yasak etmiştir. Uçak gemilerinin oranı, Washington'da varılan antlaşmaya uygun olarak kalmıştır. Buna göre, Birleşik Amerika ile İngiltere de 135.000 ton, Japonya'ya ise 81.000 ton uçak gemisi olacağı kararlaştırılmıştır⁹.

Böylece deniz silahsızlanmasındaki çabalar büyük ölçüde başarıyla sonuçlanmıştır. Bunun en önemli nedeni, deniz silahlarının büyük, sayılabilir ve denetlenebilir nitelikte olmasıdır. Fakat bu başarılı sonuç kısa ömürlü olmuştur. Çünkü 1933 yılından itibaren milletlerarası buhranların peş peşe çıkması ile deniz ve kara silahlarında yarışma tekrar başlamıştır¹⁰.

B. Türkiye-Yunanistan Dostluk, Tarafsızlık, Uzlaştırma ve Hakemlik Antlaşması

Türkiye ile Yunanistan arasındaki siyasi ilişkiler 1929 yılında iyice gerginleşmiş, iki taraf deniz kuvvetlerini güçlendirmeye başlamıştı. Türkiye Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk ve Yunanistan Başkanı Elefteros Venizelos'un, iki komşu devletin düşmanca değil, dostça yaşamalarının daha yararlı olacağını düşünmeleri ve bunu iyi niyetle ortaya koymaları üzerine 1930 yılında siyasi ilişkilerde bir yumuşama başlamıştır¹¹.

⁹ Esmer, **a.g.e.**, s.49.; Armaoğlu, **a.g.e.**, s.221.

¹⁰ Armaoğlu, **a.g.e.**, s.221.; Sander, **a.g.e.**, s.35.

¹¹ Soysal, **a.g.e.**, s.391.

27-31 Ekim 1930'da Ankara'da bir Dostluk, Tarafsızlık, Uzlaştırma ve Hakemlik Antlaşması imzalanmıştır. Antlaşmaya bir de Deniz kuvvetlerinin sınırlandırılmasına ilişkin Protokol eklenmiştir. Antlaşmasının 1. ve 2. maddeleri tarafsızlık yükümünü getirmektedir. 3. ve ondan sonraki maddeler ise, iki devlet arasında çıkacak uyuşmazlıkların uzlaştırma yöntemi ile o da sonuç vermezse, yargısal çözüm ya da hakeme başvurarak çözümü öngörülmektedir ¹².

Ankara Antlaşmasına ekli Protokol, Deniz silahları yansını durdurmak amacıyla tarafların 6 ay önceden birbirlerine haber vermeden yeni savaş gemisi yapmamak ya da almamak yükümünü ortaya koymuştur. Antlaşma, onay belgelerinin 5 Ekim 1931 günü Başbakan İsmet İnönü'nün Yunanistan'ı ziyareti sırasında karşılıklı verilmesiyle yürürlüğe girmiştir. Antlaşmanın yürürlük süresi, 28. maddesiyle, 5 yıl olarak saptanmıştır. Ancak, Taraflarca ona son verilmedikçe, kendiliğinden beşer yıllık süreler için yürürlüğünün uzaması öngörülmüştür ¹³.

Başbakan İsmet İnönü, 27 Ekim 1930 günü Ankara Palas'ta verilen ziyafette bir teşekkür konuşması yapmıştır. Konuşmasında Türk-Yunan yakınlaşmasının Lozan Konferansı'yla başladığını burada Venizelos'u tanıyarak uzlaşma fırsatını kazandığını, tarafların ortak çıkarlarının ve karşılıklı ihtiyaçlarının dostluklarının devamına neden olduğunu, Türk ve Yunanlıların Balkanlar'da ortak çıkarlarının bulunduğunu, Akdeniz havzasında anlaşmaya ve birlikte çalışmaya mecbur olduklarını söylemiştir. Aynı ziyafette söz alan Venizelos, Ankara'ya gelerek dostluk eli uzattıklarını, her iki ülkenin de mazisinde şerefli mücadeleler olduğunu, samimi bir dostlukla Türklerle birlikte çalışmak için yola çıktıklarını, birleşerek Balkan, hatta Avrupa barışının dayanaklarını kurabileceklerini, Balkan ittifadından ümitli olduğunu söylemiştir ¹⁴.

¹² Soysal, a.g.e.,s.391.

¹³ Aynı yerde, s.392.

¹⁴ **Atatürk'ün Milli Dış Politikası**, 2.c., Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1981, s. 177-178.

Yunanistan ile imzalanan bu antlaşma, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde 12 Şubat 1931 tarihinde görüşülmüştür. Oturumda söz alan Tevfik Rüştü Aras, Yunanistan'la Türkiye arasında yapılan Dostluk, Tarafsızlık, Uzlaşma ve Hakem antlaşmasının önemini anlatarak, bunun Avrupa diplomasisinde Locarno Antlaşması'ndan beri benzeri olmayan bir eser olduğunu belirtmiş ve İsmet İnönü ile Venizelos arasında Lozan'da başlayan yakınlaşmanın neticesi olduğunu söylemiştir. Daha sonra antlaşmanın oylanmasına geçilmiş ve 185 oyla kabul edilmiştir¹⁵.

C. Deniz Kuvvetlerinin Sınırlandırılmasına Ait Diğer Antlaşmalar

Londra Konferansı'ndan önce denizci devletler arasına Avrupa'da yeni bir unsur daha katılmıştı. O da Almanya idi. Almanya, Versay Barış Antlaşması'nın kendisine tespit ettiği sınırlar içinde kalmakla beraber cep kruvazörleri denilen yeni tip savaş gemileri yapımına başlamıştı. Teknik imkanlardan faydalanmak suretiyle bu gemilere tonajlarının çok üstünde bir sürat ve tecavüz kudreti sağlanmıştı¹⁶.

Almanya'nın bu teşebbüsü karşısında Fransa da yeni gemiler inşasına girişmiştir. İtalya, yeni bir deniz programının tatbikini kararlaştırmıştı. İngiltere, Almanya ile müzakerelerde bulunarak 18 Haziran 1935 tarihinde iki devlet arasında bir deniz anlaşması yapılması suretiyle Alman rekabetini önlemeye çalışmıştır. Bu anlaşmaya göre Alman deniz kuvvetleri İngiliz deniz kuvvetleri tonajının yüzde 35'ini tecavüz etmeyecekti¹⁷.

Londra Konferansı'nda, ABD ile Japonya arasındaki rekabet açıkça ortaya çıkmıştı. Bu iki ülke arasındaki anlaşmazlık, Çin ve Mançurya sorununun etkisiyle artmıştı. 1933 yılında, ABD Başkanı seçilen Roosevelt, Amerikan donanmasını geliştirici önlemler almış, Japonya'da, bu karara aynı şekilde karşılık vermekte geri kalmamıştı¹⁸.

¹⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre III, Cilt 12, İçtima 2 (12 Şubat 1931), s.39.

¹⁶ Alsan, a.g.e., s.31.

¹⁷ Alsan, a.g.e., s.31.

¹⁸ Yıldız, a.g.e., s.24.

Japonya, silahlanmak amacıyla taraf olduğu antlaşmaları yok saymaya başlamıştı. 29 Aralık 1934 günü, Washington Antlaşması hükümlerine uymayacağını açıkladı. Ayrıca Japonya, 18 Haziran 1935 tarihinde İngiltere ile Almanya arasında yapılan ve Almanya'ya donanmasını geliştirme olanağı veren antlaşmayı ileri sürerek, İngiltere ve ABD ile donanmasını eşit duruma getirmeye çalışmaktaydı ¹⁹.

Londra Büyük Elçisi Fethi Bey, Washington antlaşmasının Japonya tarafından reddedilmesi ve Amerika ile İngiltere'nin bu meseledeki siyasetleri hakkında Dışişleri Bakanlığına bir rapor göndermiştir. 28 Kasım 1934 tarihli bu raporda: Japonya'nın Washington Antlaşmasını reddetmesine kesin gözle bakıldığı böylece Uzak şarkın dinamitle doldurulduğunu bildirmiştir. Muhtemel bir deniz savaşına karşı koymak için de Amerika'nın İngiltere ile anlaşmayı istediğini bildirmiştir. Fakat Fethi Bey, Japon dostluğunu korumak için fedakarlık yapmaktan çekinmeyen İngiltere'nin bu siyasetine ters bir hareketi yapacaklarına şüphe duyduğunu da raporuna eklemiştir ²⁰.

İngiltere yeni bir antlaşmaya varılmak maksadıyla Londra'da bir konferans yapılmasını teklif etmiştir. Konferans 6 Aralık 1935'te toplanmış, müzakereler Japonya'nın muhalefeti karşısında müspet netice vermemiştir. Japon hükümeti denizci devletlerin kuvvetleri arasında bir oran tesis edilmesinin aleyhinde bulunuyordu. Kabul edebileceğini beyan ettiği esas, ancak bütün devletler için aynı olacak bir tonaj haddinin ve büyük muharebe birlikleri tonajı ile toplarının çapında tahdidin tespit olunması idi. İngiltere ile Amerika, Japonya'nın talep ettiği eşitlik hakkını reddettiklerinden bu devlet 15 Ocak 1936'da Konferansı terk etmiştir. Bundan sonrada, hiçbir kısıtlamaya uymayarak savaş gemileri yapımına başlamıştı ²¹.

Japonya'nın çekilmesinden sonra 25 Mart 1936'da İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri ve Fransa arasında bir antlaşma imzalanmıştır ²².

¹⁹ Yıldız, **a.g.e.**, s.24-25.; Alsan, **a.g.e.**, s. 31.

²⁰ **BCA**, Muamelat Kataloğu (030.10), Klasör 221, Dosya 491, Belge 14.

²¹ Alsan, **a.g.e.**, s.31.; Yıldız, **a.g.e.**, s. 25.

²² Alsan, **a.g.e.**, s.31.

Bu Antlaşma'ya göre muhtelif kategorideki savaş gemilerinin tonaj ve silahlarının azami sınırına dair bir sınırlama yapılmıştır. Bundan başka taraf devletler yıllık gemi inşası veya satın alınması programına yönelik gelişmeleri her yıl karşılıklı olarak birbirlerine vermeyi taahhüt etmişlerdir. İtalya girişilen taahhütleri prensip itibariyle kabul etmekle beraber, hükümlerin uygulanmasının kendisi için özel bir durum yaratması sebebiyle anlaşmayı imzalamamıştır. Washington antlaşmasının sona ermesi üzerine O'nun yerine geçirilmesi düşünülen 1938 Londra Antlaşması, deniz silahsızlanması meselesini halledecek mahiyette değildir, iki mühim denizci devletin bu antlaşma dışında kalması O'nun uzun müddet devamına önemli bir engel teşkil etmiştir. Almanya, İngiltere'nin kendisine karşı bir kuşatma politikası takip ettiğini ileri sürerek Deniz Antlaşması'nı 28 Nisan 1939 tarihinde feshetmiştir²³.

Silahlanmanın sınırlandırılması, ancak büyük kuvvetlere sahip devletlerin bu konuda her bakımdan anlaşmaları ve işbirliği yapmaları ile mümkün olabilirdi. Bu silahsızlanma konferansı bilhassa iki büyük devlet (Fransa ve Almanya) arasındaki anlaşmazlık yüzünden başarılı olamamıştır. Bunun üzerine Almanya'nın yeniden silahlanmaya başlaması geleceğe yönelik silahsızlanma ümitlerini de ortadan kaldırmıştır²⁴.

D. Türkiye Cumhuriyeti'nin Milletler Cemiyeti'ne Katılması

Türkiye, Lozan Barış Antlaşması'ndan sonra uluslararası işbirliğine önem vermiş fakat Milletler Cemiyeti'ne girmekte acele etmemişti. Bunun nedeni de Milletler Cemiyeti'nin Musul sorununu çözmekte taraflı davranması ve Sovyetler Birliği'nin Türkiye'nin örgüte katılmasını istemeyişiydi. Türkiye, Avrupa devletleriyle sorunlarını çözdükten sonra 1931 yılında Milletler Cemiyeti'ne girmeyi benimsemiş ve bir notayla Sovyetler Birliği'ne güvence vermiştir²⁵.

²³ Alsan, **a.g.e.**, s.32.

²⁴ Alsan, **a.g.e.**, s.31.; Yıldız, **a.g.e.**, s.25.

²⁵ Ali İhsan Gencer - Sabahattin Özel, **Türk İnkılap Tarihi**, 9.bs., İstanbul, Der Yayınları, 2004, s.280.

1930 yılına kadar, hem kendi iç sorunlarını, hem de dış politikadaki ikili ilişkiler kapsamında yer alan sorunlarını çözmekle uğraşan Türkiye, uluslararası işbirliği çalışmalarının dışında kalmış bir manzara sergilemiştir. Yalnız, 1928’lerden itibaren silahsızlanmayı hazırlayan konferansın çalışmalarına katılmaya başlamıştı. Bir kaç yıl içinde ise, bölgesiyle ilgili olanlar başta olmak üzere, hemen hemen bütün uluslararası çalışmalara katılan bir ülke haline gelmiştir. Bir “Avrupa Birliği” projesi olan ve 27 Ağustos 1928 tarihinde Paris’te imzalanan “Briand-Kellog Paktı”na henüz katılmamış olan Türkiye, Ocak 1931’de “mevcut ekonomik bunalımın Avrupa devletlerinin tamamını etkilediği ve ilgilendirdiği” gerekçesi ile davet edilmiş ve bundan sonra bu komisyonun çalışmalarına katılmaya başlamıştır ²⁶.

Cenevre’de Silahsızlanma Konferansı sırasında yapılan temaslarda Türkiye’nin Milletler Cemiyeti’ne girmesi konusu da görüşülmeye başlanmıştı. Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Bey, Silahsızlanma Konferansı’nın 13 Nisan 1932 tarihli toplantısında yaptığı konuşmada “Bugün yüksek huzurlarınızda, sesimi duyurmak şerefine erdim ve genel barış ve anlaşma idealine inancımızın en iyi bir göstergesi olduğunu zannettiğim politikamızın genel çerçevesini tarif eyledim. Eğer amacımı açıklayabildiysem, eğer Türkiye’nin size açıkladığım şekildeki politikası Milletler Cemiyeti’nin ruhuna uygun düşüyor ise, sizlere temin edebilirim ki, Türkiye Cumhuriyeti bu asil davaya katılmakta hiç bir engel görmeyecektir” ²⁷ diyerek, Türkiye’nin Milletler Cemiyeti’ne girmeye hazır olduğunu bildirmiştir.

Atatürk, Türkiye’nin Milletler Cemiyeti’ne kendi başvurusu ile değil de, davet edilmek suretiyle girmek istemiştir. Milletler Cemiyeti Konseyi, 6 Haziran 1932 tarihli bir toplantısında Türkiye’nin Milletler Cemiyeti’ne davet edilmesine oy birliği ile karar vermiştir ²⁸. Yani, Türkiye’nin Milletler Cemiyeti’ne girmesi, kendi müracaatı üzerine değil, Milletler Cemiyetinin çağrısı üzerine olmuştur ²⁹.

²⁶ Esmer, **a.g.e.**, s.220.

²⁷ Aynı yerde, s.220.

²⁸ Esmer, **a.g.e.**, s.220.

²⁹ **Atatürk’ün Milli Dış Politikası**, s.217.

Hazırlanan senaryo gereği çağrı, İspanyol temsilcisinin girişimi, Yunan temsilcisinin de desteği ile 29 üyenin imzaladığı bir davet pusulasıyla yapılmıştır. Bunun üzerine T.B.M.M., 9 Temmuz 1932 günü kabul ettiği bir genel kurul kararı ile bu davete, Genel Sekreter'e hitaben şu cevabı vermiştir:

“ Sayın Genel Sekreter,

Genel Kurul adına yaptığımız çağrıya karşılık, Türkiye Cumhuriyetinin Milletler Cemiyetine üye olmağa hazır bulunduğunu ve Türkiye'nin, Milletler Cemiyeti üyesi olmayan Devletlerle yapılanlarda kapsam içine girmek üzere, şimdiye değin yaptığı Antlaşmalarda üstlendiği yükümlerin Cemiyet üyeliği görevleriyle hiçbir biçimde çelişir nitelikte olmadığını bildirmekle onur duyuyorum. Bu konuda şunu da belirtmek isterim ki, zaten Türkiye'nin Cemiyete katılmasından önce imzaladığı tüm Antlaşmaların Milletler Cemiyeti üyelerinin imzacısı bulunduğu Paris yasaının özü çerçevesinde yapılmıştır. Bu açıklamayı yaparken, Türkiye'nin 24 Temmuz 1923 günü Londra'da imzalanan Bağitlardan doğan askersel nitelikteki yükümler nedeniyle özel bir durumda bulunduğunu da eklemeyi görev sayarım. Bu koşullar içinde, Almanya Hükümetinin, Almanya'nın Milletler Cemiyetine kabulü ile ilgili olarak, Genel Sekretere gönderdiği 8 Şubat 1926 günlü Mektupta değinildiği üzere, Belçika, Fransa, İngiliz İmparatorluğu, İtalya, Polonya ve Çekoslovakya Temsilcilerince imzalanan 1 Aralık 1925 günlü Notayı anımsatmak isterim ”³⁰.

Bu Notanın son Paragrafı şöyledir :

“Cemiyet üyelerine bu madde (16.Madde) uyarınca düşen yükümlerden şu anlaşılmalıdır ki, Cemiyet üyesi Devletlerden biri Yasaya uymayı sağlamak ve her hangi bir saldırı eylemine karşı durmak için askersel durumu ile bağdaşacak ve onun coğrafi durumunu göz önünde tutacak bir ölçüde kalarak, dürüst ve etkin bir biçimde işbirliği yapmakla yükümlüdür”³¹.

Türkiye, Milletler Cemiyeti'ne katılırken, daha önceki bazı örnekleri göz önünde tutarak, Cemiyet'in kararlaştıracağı yaptırımlara, kendi askeri ve coğrafi durumlarıyla bağdaşacak bir ölçüde katılabileceğini, bir çekince ile ortaya koymuştur. Netice de

³⁰ Soysal, a.g.e., s.400.

³¹ Aynı yerde, s.400.

Genel Sekreter, konuyu Genel Kurul'a sunmuş, Genel Kurul da 18 Temmuz 1932 günkü oturumunda 43 üyenin oybirliği ile Türkiye'yi Milletler Cemiyeti yeliğine kabul etmiştir ³².Bu oturumda, yabancı devletler delegelerinin Türkiye hakkında iftihar edilecek söylemleri olmuştur. Yunan delegesi düşüncelerini şu şekilde dile getirmiştir:

“Yeni Türkiye, silahsızlanmaya hazırlık konferansına ne de genel silahsızlanma konferansına katılmayı reddetmedi, Avrupa Birliği çalışmalarında faal bir rol oynadı, her vesile ile samimi olarak barış için çalışma hevesini gösterdi ve böylece bugün kendisine tanınan, barış için ortaklaşa çalışan milletlerin saflarına kabul edilme şerefini hak etti. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, Türkiye ile Yunanistan'ı birbirlerinden ayıran asırlık kin ve husumeti yatıştıran ve bunun yerine iki memleket arasında hiç bir şeyin glgeleyemeyeceği bir dostluk ikame eden ve böylece tarih boyunca dünyanın anlaşmazlık ve tehlike bölgesi gibi görülmüş olan Balkanların barışa kavuşmasına samimi olarak yardımcı oldu. Bundan bir kaç yıl öncesine kadar bu kürsüden, Türkiye ile Yunanistan'ın el ele ve birlik halinde ortak bir hedefe doğru yürüyecekleri söylense idi, bu, belki de şüphe ile dolu istihzalı glşlerle karşılanacak ve bunu söyleyecek kişi, Peygamberce tahminlerinde çok ileri giden bir hayalperest sayılacaktı” ³³.

Avusturalya delegesi, yüz yıllar boyunca yüksek kültürü ile ve milletin çok ciddi karakteriyle temayüz etmiş olan Türkiye'nin Cemiyete ağırılması önergesini desteklediğini ifade etmiştir. İtalyan delegesi, Türkiye'nin Cemiyete ye olmayışının Avrupa'nın siyasi menfaatleri bakımından duyulmakta olan bir eksiklik olduğunu söylemiş, İtalya'nın, Atatürk'ün nurlu yönetimi altında doğan bu genç Akdeniz devletinin gelişmelerini ve güçlenmesini güven hisleriyle izlemekte olduğunu sözlerine eklemiştir ³⁴.

³² Soysal, **a.g.e.**, s.400.

³³ Akşın, **a.g.e.**, s.53.

³⁴ Aynı yerde, s.53.

E. Cenevre Konferansı

1. Cenevre Konferansı'na Hazırlık

Milletler Cemiyeti'nin, Yasasının 12. ve 13. maddeleri doğrultusunda, uyuşmazlıkların barışçı yollardan çözümüne ilişkin yöntemleri bulmak üzere giriştiği çabaların sonucunda bir antlaşma yapılmıştır. Bu antlaşma, Cemiyetin Genel Kurulunun 26 Eylül 1928 günü kabul ettiği bir tavsiye kararıyla ortaya konulmuştur. O'na, Cemiyet üyeleri ya da Cemiyet dışındaki devletlerin katılması günleri değişik olmuştur. Bu antlaşma, 44. maddesi uyarınca, 16 Ağustos 1929'da yürürlüğe girmiştir³⁵.

Bu antlaşmada uyuşmazlıkların, uyuşmazlık içindeki Taraflarca kurulacak sürekli ya da Özel bir Uzlaştırma Komisyonuna sunulacağı yer almaktadır. Bu Komisyonun nasıl oluşturulacağı, nasıl çalışacağı Antlaşma maddelerinde açıklanmıştır. Bunun dışında Bu antlaşma ile birlikte, anlaşmazlıkların yargı yoluyla çözümü için Uluslararası Sürekli Adalet Divanının kullanılması hükümleri açıklanmıştır³⁶.

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, bu antlaşmanın Mecliste kabulü için 17 Aralık 1933'de Meclis Başkanlığına şu tutanağı göndermiştir:

“Devletler arasında çıkabilecek ihtilafların muslihane surette hallini istihdaf [hedef edinme] eden ‘tahkimi umumi senedine’ Hükümetimizin de iltihakı hakkında İcra Vekilleri Heyetince 5.11.1933 tarihinde Yüksek Meclise arzı kararlaştırılan kanun layihası [taslak] encümenimizde tetkik ve mütalea olundu:

Bu beynelmilel mukavele 1928 senesinde Cenevre'de hazırlanmış ve Milletler Cemiyetinde aza olan ve olmayan bütün Devletlerin imzasına açık olarak 1920'de meriyete [yürürlüğe] girmiştir.

³⁵ Soysal, a.g.e., s.464.

³⁶ Aynı yerde, s.464.

Devletler arasında çakacak ihtilafların muslihane [düzelten] uzlaşma veya hakem vasıtası ile halli için yapılan bu mukavele, harbi Milli siyaset aleti olmaktan meneden Paris Misakı'nın ruhuna uygun olduğu için encümenimiz, Hükümet tarafından dermeyan [ortada] edilen esbabı mucibeyi muvafık bularak kanun layihasını Adliye encümenine tevdi edilmek üzere Yüksek Reisliğe takdim eder”³⁷.

Adalet Bakanlığı da Kanun taslağını incelemiş ve 17 Nisan 1934 tarihinde Meclis Başkanlığına şu tutanağı göndermiştir:

“Devletler arasında çıkabilecek ihtilafların muslihane bir surette hal ve tesviyesini [düzleme] istihdaf eden [hedef edinme] Tahkimi Umumi Senedi ve Hükümetimizin de iltihakına dair Hariciye Vekilliğince hazırlanıp Başvekaletin 14.11.1933 tarih ve 6/3171 sayılı tezkeresi ile Adliye Encümenine havale olunan kanun layihası Hariciye Encümeninin mazbatası ile birlikte tetkik ve müzakere olundu.

Devletler arasında meydana gelebilecek ihtilafların muslihane [düzelten] halli hakkında Cenevre’de hazırlanıp Milletler Cemiyetine aza olanı ve olmayan bütün Devletlerin kabulüne açık bırakılan 1928 tarihli tahkimi [hakem tayin etme, kuvvetlendirme] umumi senedine layihanın birinci maddesinde üç bentte tavzih [açıklama] edilen ihtirazı [çekinme] kayıtlarla iltihakı Hükümetin esbabı mucibe mazbatasında tafsil [anlatılan] kılınan ve hukuki ve beynelmilel esaslara ve prensiplere uygun bulunan mütalealar encümenimizce de muvafık görülerek Hariciye encümeninin mütaleası veçhile bu baştaki layihanın kabulüne ittifakla karar verilmiş olmakla Heyeti umumiyenin tasvibine arz olunmak üzere Yüksek Reisliğe takdim olunur”³⁸.

Bunun üzerine Meclis, 3 Mayıs 1934 tarihinde bu yasa taslağını görüşmüştür. Dışişleri Bakanının katılmadığı oturumda başka söz alan olmamıştır. Türkiye Cumhuriyeti, Milletler Cemiyeti’ne katıldıktan sonra, bu antlaşmaya da katılmıştır. Bu antlaşmaya katılma ile ilgili Yasa 3 Mayıs 1934 günü Büyük Millet Meclisince kabul edilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti, bu katılma kararını 26 Haziran’da Cemiyet Genel Sekreterliğine bildirilmiştir. Antlaşma, 44. maddesi uyarınca, bu bildiriden 90 gün sonra, 26 Eylül 1934 günü Türkiye için geçerli olmuştur³⁹.

³⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre IV, Cilt 22, İçtima 3 (3 Mayıs 1934),s.3-4.

³⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre IV, Cilt 22, İçtima 3 (3 Mayıs 1934),s.4.

³⁹ Soysal, a.g.e., s.464.

“Devletler arasında çıkabilecek ihtilafların muslihane bir surette hallini hedef edinen Umumi Tahkim Senedi’ne” iltihakımız hakkında kanun maddeleri aşağıdaki gibidir:

“Madde1. 26 eylül 1928 tarihli Umumi Tahkim Senedine :

- a. Türkiye’nin iltihakından evvel zuhur eden vaka veya vaziyetlerden doğan ihtilaflar,
- b. Hukuku düvelin bir Devletin salahiyeti [yetki] munhasırasına terkettiği ihtilaflar,
- c. Türkiye ile üçüncü bir Devlet arasındaki münasebata temas eden ihtilafların,

Mezkur [anılan] senedin tatbik haricinde kalması ihtirazi [çekinme] kayıtları altında iltihak olunmuştur.

Madde 2. Bu kanun neşri tarihinden muteberdir.

Madde 3. Bu kanunun hükümlerini icraya İcra Vekilleri Heyeti memurdur”⁴⁰.

Türkiye, bu antlaşmaya katılırken bazı uyuşmazlıklarla ilgili çekincelerini ortaya koymuştur. Türkiye, antlaşmaya katılmasından önce ortaya çıkan bir olgu ya da durumdan doğan uyuşmazlıklar, devletler hukukunun bir devletin yalnız kendi yetkisine bıraktığı uyuşmazlıklar ile Türkiye ve üçüncü bir Devlet arasındaki ilişkilere ilişkin uyuşmazlıkları antlaşmanın uygulama alanı dışında tutmuştur⁴¹.

2. Cenevre Konferansı’nın Toplanması

Milletler Cemiyeti Silahsızlanma Konferansı Hazırlık Komisyonu, silahlanmanın sınırlandırılması ve azaltılması için bir antlaşma tasarısı hazırlamakla görevlendirilmişti. Uzun ve çetin müzakere ve münakaşalardan sonra tasarıyı 1930 yılının Aralık ayında hazırlamıştır. Milletler Cemiyeti Konseyi de 1931 Ocak ayı içinde, Silahsızlanma Konferansının 2 Şubat 1932’de toplanmasını kararlaştırmıştır⁴².

⁴⁰ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre IV, Cilt 22, İçtima 3 (3 Mayıs 1934),s.4.

⁴¹ Soysal, **a.g.e.**, s.464.

⁴² Alsan, **a.g.e.**, s.23.

Komisyona, bu çalışmalarına devam ederken, öte yandan devletlerin de silahlanma harcamaları günden güne artmaktaydı. Birleşik Amerika 1913 yılında silahlanmaya 245.000.000 dolar harcamış iken, bu miktar 1930 yılında 728.000.000 dolar olmuştur. İngiltere için bu harcamalar 1913’de 375.000.000 dolardan 1930’da 535.000.000 dolara çıkmıştı. Bu durum karşısında Milletler Cemiyeti, İtalya’nın teklifi üzerine, 1931 yılı Eylül ayında, devletlerin bir yıl için silahlanmalarını arttırmamalarını öngören bir silahlanma antlaşmasını kabul etmiş ve 54 devlet de bu antlaşmaya katılmıştır⁴³.

Bu mütarekenin bir amacı da Silahsızlanma Konferansı’nın çalışmalarını kolaylaştırmaktı. Gerçekten, Hazırlık Komisyonu çalışmaları sırasında artık fikirler yeteri kadar açıklığa kavuştuğu için, Silahsızlanma Konferansı 2 Şubat 1932’de Cenevre’de açılmıştır⁴⁴.

Türkiye Cumhuriyeti’nin Konferans için yetkilendirilen heyet ve görevleri şöyledir: Dışişleri Bakanı Tefvik Rüştü’nün başkanlığında, Bern Elçisi Cemal Hüsnü, Sivas Vekili Necmettin Sadık delege, Dışişleri Dördüncü Daire Genel Müdürü Abdülhat Bey’in müşavir, Albay Şükrü Ali, Dışişleri Kalemi Mahsus Müdürü Kemal Beylerin Heyet refakatine memur ve Roma Ateşemiliteri Erkanı harp Kaymakamı Tahsin, Peşte Ateşemiliteri Erkanı harp Binbaşı Hilmi beylerin askeri uzman ve sivil polis Sadık efendinin de muhafız olarak görevlendirilmiştir. Bern elçiliği katiplerinden bir kişi de heyetin katipliğine görevlendirilmiştir⁴⁵.

Konferansa katılan delegelere Konferans Müzakeratına iştirake, oy vermeye ve imzalamaya yetkileri verilmiştir⁴⁶.

⁴³ Armaoğlu, a.g.e., s.224-225.

⁴⁴ A.g.e., s.225.

⁴⁵ **BCA**, Muamelat Kataloğu (030.18), Klasör 33, Dosya 6, Belge 16.

⁴⁶ **BCA**, Muamelat Kataloğu (030.18), Klasör 25, Dosya 5, Belge 17.

Konferansta İngiltere Hükümeti'nin Başbakan Mr.J.Ramsey Mac Donald, Dışişleri Bakanı Sir John Simon, Dominyonlar Bakanı Mr.J.H.Thomas, Savaş Bakanı Viscount Hailsman, Hava Bakanı Marquis Of Londonderry, Bahriye Birinci Lordu Sir Bolton Eyres tarafından temsil edileceğini Londra Büyük Elçiliği tarafından Türkiye'ye bildirmiştir ⁴⁷.

Stokholm Elçiliği Konferansa katılacak Danimarka Heyetinin: Başbakan M.Stauning, Dışişleri Bakanı M. Munch, Milli Savunma Bakanı M.Rasmussen, Stokholm Elçisi M. Seavenius, Mebuslardan M. Anderson, Hansen, Simonsen, Nielsen, Kraft ve Christensen, Ayan Üyelerinden M.Stensballe, Ankara Elçisi M.Schou, Cemiyeti Akvam nezdinde daimi üye M.Borberg, uzman olarak Ordu Dairesi müdürü Steman, Bahriye şubesi müdürü M.Rechnitzer, harici siyaset müşaviri Chon, Yüzbaşı Sörensen, firkateyn kaptanı M.Jensen'den oluştuğunu bildirmiştir ⁴⁸.

Konferansa katılacak Çekoslovak heyetinin: Dışişleri Bakanı M.Beneş, Milli Savunma Bakanı Vişkovsky, Büyük Erkanı harbiye Reisi Jeneral Sirovy, Çekoslovakya Bern Elçisi Fierlinger, Dışişleri Bakanının hususi kalem müdürü Kuçera, Dışişleri Nezareti Akvam Cemiyeti Şubesi müdürü Heidrich'ten oluştuğunu Prag Elçisi Türkiye'ye bildirmiştir ⁴⁹.

Washington Büyükelçisi gönderdiği raporda Konferansa katılacak Amerikan Heyetini ve Amerika'nın Konferansa bakışını bildirmiştir. Konferansa katılacak heyette: Londra Elçisi Ceneral Dawes, Virginia Senatörlerinden Mr. Swanson, Brüksel Büyükelçisi Mr.Gibson, Mount Holyoke Üniversitesi Başkanı Miss Woolley ve Mr.Norwan Davis bulunmaktadır. Büyükelçi raporunda: Amerika'nın, Konferansa Avrupa'ya ait bir mesele olarak baktığını vurgulamaktadır. Uzun süreden beri dünyayı sarsan ekonomik bunalımın etkilerinden birinin de Avrupa devletlerinin teslihati arttırmaları ve bu suretle Amerika'ya olan borçlarının tehlikeye düşmesi görüşüyle konferansa katılmayı menfaatine uygun bulmaktadır ⁵⁰.

⁴⁷ BCA, Muamelat Kataloğu (030.10), Klasör 228, Dosya 532, Belge 13.

⁴⁸ BCA, Muamelat Kataloğu (030.10), Klasör 228, Dosya 532, Belge 14.

⁴⁹ BCA, Muamelat Kataloğu (030.10), Klasör 244, Dosya 647, Belge 5.

⁵⁰ BCA, Muamelat Kataloğu (030.10), Klasör 228, Dosya 532, Belge 10.

Silahlanmanın Sınırlandırılması ve Azaltılması Konferansı, 2 Şubat 1932'de Cenevre'de İngiliz baş temsilcisinin başkanlığında toplanmıştır. 61 devlet bu konferansa katılmıştır. Bu katılan devletlerden beşi; Suudi Arabistan, Brezilya, Kosta Rika, Mısır ve Amerika Birleşik Devletleri Milletler Cemiyeti üyeleri değildir⁵¹.

Konferans başlıca iki organdan oluşmaktaydı: Bunlardan biri Umumi Komisyon, diğeri de Büro idi. Umumi Komisyon her delegasyonun bir temsilcisinden oluşuyordu. Büro ise, Konferans başkanı ile 1932'de İsviçre Devlet Başkanı olan ve Konferansın fahri başkanı bulunan M. Motta'dan, Konferansın 14 başkan vekilinden, Umumi Komisyonun başkan vekilinden ve kara silahlanma, deniz silahlanması, hava silahlanması, milli müdafaa masrafları komisyonları denilen dört komisyonun başkanlarından meydana gelmekteydi⁵².

Konferans, başkanlığa seçilen İngiltere temsilcisinin demeci ile açılmıştır. Başkan açılış konuşmasında Konferansın amacını şöyle açıklamıştır⁵³:

1. Bütün milli silahların sınırlandırılması ve hissedilir bir derecede indirilmesi için yapılacak programda müşterek bir anlaşmaya varılması gereklidir.
2. Hiç bir silah gelecek antlaşmanın dışında bırakılmamalıdır.
3. Bu amaca doğru ilerleyebilmek için yakın zamanlarda buna benzer konferanslar toplanmalıdır.

Başkan güvenlik sorunu hakkında da şu şekilde konuşmuştur:

“Şimdiki yüzyılın talihi güvenliğin silahlarla sağlanabileceği prensibini boşa çıkarmıştır. Silahlı bir barış, barış için tehlikelidir. Barış için tehlikeli olan korku ve şüphe havasını en ziyade yaratan şey büyük silahlanmalardır ”⁵⁴.

Konferans'ta söz alan İngiltere Delegesi, İngiltere'nin görüşünü anlatan bir konuşma yapmıştır. Konuşmasında: silahların sınırlandırılması ve azaltılması için iki

⁵¹ Alsan, **a.g.e.**, s.23.

⁵² Yıldız, **a.g.e.**, s.20.

⁵³ Akşin, **a.g.e.**, s.151.

⁵⁴ Feyzioğlu, **a.g.e.**, s.29.

usül olduğundan bahsetmiştir. Bunlardan biri silah miktarında hiçbir milletin aşamayacağı azami bir sınır tayin etmek, ikincisi de her zaman kullanılması yasaklanacak bazı savaş araçlarının milletlerarası bir antlaşma ile kaldırılmasıdır.

İngiltere Hükümeti'nin fikrine göre her iki usulün de uygulanması gereklidir. İngiltere, daimi bir silahsızlanma komisyonunun kurulmasına gaz haminin ve denizaltı savaşının yasaklanmasına taraftardır ve savaş gemilerinin hacimleri ile toplarının azami çaplarının indirilmesinin ve de kara toplarının muayyen bir çaptan fazlasının yasak edilmesinin gerekli olduğunu düşünmektedir ⁵⁵.

Fransa'nın görüşüne göre de; Silahsızlanma 4 şartla mümkündür. Bu şartlar: Güvenlik, müşterek taahhütlerin yerine getirilmesi, coğrafya durumunun göz önüne alınması, özel durumların göz önüne alınmasıdır. Fransa sivil havacılığın, milletlerarası bir teşkilata bağlanmasını, bombardıman uçaklarının sınırlandırılmasını, bir kısım ağır silahların Cemiyet-i Akvam'ın veya benzeri bir kurulun emrine verilmesini, kara kuvvetlerinden milletlerarası bir ordu kurulmasını, ancak bütün bunların gerçekleşmesi için milletlerarası teminata bağlanmasının gerekli olduğunu söylemiştir ⁵⁶.

Almanya, projeyi yetersiz bulmakta ve bütün devletlerin Versay Antlaşma'sıyla Almanya'ya yüklenmiş olan teslimat esaslarını kabul etmemelerini gerekli görmekte ve teslimat meselesinde hukuk bakımından eşitlik istemekteydi ⁵⁷.

İtalya, savaş gemileriyle denizaltıların birlikte kaldırılmasını, her çeşit ağır topların ve tankların yasaklanmasını, bombardıman uçaklarının kaldırılmasını, biyolojik harbin yasaklanmasını istiyordu ⁵⁸.

Sovyet Rusya ise, 4 yıl içinde gerçekleştirilecek toptan bir silahsızlanma, aynı zamanda tedrici ve nispi bir tatbik usulü tavsiye etmekte, tankların, ağır topların ve 10 bin tondan fazla askeri uçakların ve bombardıman uçaklarının, mikrop ve kimya harbinin yasak edilmesini uygun bulmaktaydı ⁵⁹.

⁵⁵ Feyzioğlu, **a.g.e.**, s. 29.

⁵⁶ Aynı yerde, s.29-30.

⁵⁷ Aynı yerde, s.30.

⁵⁸ Aynı yerde, s.30.

⁵⁹ Aynı yerde, s.30.

Silahlanmanın Sınırlandırılması Konferansının toplanması vesilesiyle Milletler Cemiyeti uluslararası teşkilatı federasyonunun Hollanda şubesi tarafından 30 Aralık 1932 tarihinde La Haye’de bir miting düzenlenmiştir. Mitinge Felemenk sabık Dışişleri Bakanı ve Milletler Cemiyeti önceki üyesinden Mösyö Van Kernebek başkanlık etmiş ve siyasi fırkalar liderleriyle bir çok Mebusan Meclisi ve Senato üyeleri, siyasetçiler ve gazeteciler iştirak etmiştir. Mitingde, dünya bunalımının giderilmesi, iktisadi ve siyasi vaziyetin ıslahı için Konferansın müsbet neticelere varması zaruretinde bulunduğu ve bunun temenni edildiği ifade edilmiştir. Miting sonunda da herhangi bir teklif çıkmamış ve her hangi bir karar alınmamıştır⁶⁰.

3. Konferans’taki Türk Tezi

Türkiye Dışişleri Bakanlığı, Silahsızlanma Genel Konferansı’nda hükümetimizin görüşlerini kararlaştırmak üzere bir özel komisyon kurmuştur. Bakan Tevfik Rüştü Aras’ın başkanlığında olan bu komisyona, Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Tevfik Bıyıkloğlu ile Genelkurmaydan Yarbay Fahri (General Fahri Belen), Yarbay Nuri (General Nuri Berköz), Dışişlerin’den de Cemiyet-i Akvam işleriyle meşgul olan Dairenin Genel Müdürü Abtülahat Akşin görevlendirilmiştir. Komisyon ilk toplantısını 16 Aralık 1931 tarihinde yapmıştır. Komisyondaki görüşmelerde, Cumhuriyet Hükümeti’nin görüşleri esas almıştır⁶¹. Bu görüşler şu şekilde özetlenebilir:

Silahların terk edilmesinde esas, her devletin eşit kuvvetlere sahip olmasıdır. Bu sonucu elde etmek için de ilk şart Briand-Kellogg Misakının öngördüğü tarafsızlık ve barış esaslarına saygı göstermektir. Her devletin silahlarının azami seviyesi, tespit edilebilir. Bu tespit edilenden fazla mevcudu olan devletler, kuvvetlerinin her yıl belirli bir oranını indirerek, birkaç yıl sonra, konferansın tespit edeceği miktara inecektir. Bu miktardan esasen daha aşağı kuvvete sahip olan devletler kuvvetlerini artıracak

⁶⁰ BCA, Muamelat Kataloğu (030.10), Klasör 222, Dosya 497, Belge 17.

⁶¹ Feyzioğlu, a.g.e., s. 28.

değillerdir. Böylece her yıl büyük kuvvetlere sahip olan devletlerin saldırı kuvvetleri bir derece azalacak, o ölçüde de küçük kuvvetlere sahip olanların savunma kuvvetleri artmış olacaktır⁶².

Bundan başka Türkiye, askeri hava kuvvetlerinin, tankların ve ağır topların kaldırılmasını, deniz tersaneleriyle, silah fabrikalarının adilane çeşitli devletler arasında paylaşılmasını ve her devletin siparişlerde eşit imkanlara sahip olmasını ve savaş imalatının milletlerarası kontrole tabi tutulmasını ve kimya savaşının yasak edilmesini teklif etmiştir⁶³.

Teze esas olmak üzere Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Bey'in ileri sürdüğü görüşler şunlardı:

“Dünyada her şeyin eşitliğine doğru gitmekte olduğu bugün görmekte olduğumuz bir gerçektir. Eşitlik ilkesinin devletlerarası münasebetlerde uygulanması bizi öyle bir merhaleye götürmüştür ki bugün milletlerarası hukuk nazariyelerinde bazı devletler lehinde bir imtiyazdan bahsetmek mümkün değildir. Devletlerarası münasebetlerde uygulanan bu esasın bir devletin en kutsal hakkı olan savunma işinde daha ziyade kuvvet ve şiddetle bahis konusu olması gereklidir. Harbi önlemek ve azaltmak imkanları aranırken ilk önce, elinde mevcut vasıtalarla her hangi bir zamanda her hangi bir devletin bir başkasına bir baskın saldırısında bulunabilmesini önlemek hatıra gelebilir. Harpte başarı elde etmek, çokluk, harbe ilk önce başvurana aittir. Bunun içindir ki harbin önüne geçmek için en iyi çare harbe teşebbüsü imkansız kılmaktır. Harp vasıtaları ne kadar azaltılırsa sulhe o kadar hizmet etmiş oluruz. Elli bin kişilik bir orduya karşı üçyüz bin kişilik bir ordu daimi bir tehlike teşkil eder. Fakat kuvvetler dengeli saldırıya teşebbüs edebilecek devlet ilk önce düşünür. Ancak eşitliğin birden temini imkansız olduğundan bunu derece derece yapmak icap eder. Bu ne şekilde olabilir? Kuvvetli bir devletin kendisini savunabileceği kuvvet miktarının tayin edilmesi ve bu seviyenin üstünde kuvvete sahip olan devletlerin yavaş yavaş bu miktara inmeleri, seviyenin altında kalan devletlerin de kuvvetlerini arttırmamak suretiyle eşitliğin sağlanması kabildir.”⁶⁴.

⁶² Feyzioğlu, **a.g.e.**, s. 30-31.

⁶³ Aynı yerde, s.31.

⁶⁴ Akşin, **a.g.e.**, s.27-28.

4. Cenevre Konferansı'nın Sona Ermesi

Konferansa sunulan bu tasarıların incelenmesinden sonra, 23 Temmuz 1932'de Konferans, silahlanmanın genel düzeyde ve önemli bir oranda sınırlandırılması gerektiğine karar vermiştir. Genel Komisyonun hazırladığı antlaşmada şu konularda genel anlaşma sağlanmıştır:

1. Savaş biçimlerinde sınırlamalar: Hava saldırılarının sivil alanları hedef almaması, kimyasal bakteriyolojik ve yangın çıkarıcı silahların kullanılmaması.

2. Silahların nitelik ve nicelik açısından sınırlandırılması: Nitelik açısından sınırlandırma, ağır çaptaki toplar, belirli bir tonajın üzerinde tanklar gibi, bazı tip silahların birden veya aşamalı olarak yok edilmesini; nicelik açısından da devletlerin sahip olabilecekleri silahların miktarının sınırlandırmasını içermektedir.

3. Silahların üretim ve ticaretinin kontrolü: Kontrolün nasıl yapılacağı hakkında antlaşmaya varılmamış olmakla birlikte bu ilke kabul edilmiştir.

4. Ulusal savunma harcamalarının devletler tarafından açıklanması.

5. Antlaşmanın uygulanmasının denetlenmesi: Bu amaçla denetleme işlevini yürütecek Sürekli Silahsızlanma Komisyonu kurulmuştur. Denetimin zaman zaman yerinde yapılması kabul edilmiştir.

6. Silahsızlanma Antlaşmasının uygulanmasını sağlamak konferansta tartışılmış ve bunun güvenceye bağlanması ilke olarak kabul edilmiştir. Fakat antlaşmanın nasıl uygulanacağına ilişkin karara varılmamıştır⁶⁵.

Genel Komisyonun hazırladığı tasarıda, sayısal veriler yer almamıştır. Silahsızlanma çabaları, ülkelerin inisiyatifine bırakılmıştır. Kabul edilen Antlaşma maddeleri dilek ve temenniler şeklindedir. Bu tasarı, denetimi ve silahların sınırlandırılmasını sağlayacak ilkelere yoksundur⁶⁶.

⁶⁵ Yıldız, a.g.e., s.21.

⁶⁶ Aynı yerde, s. 46.

Konferansın devam etmekte olduğu bir sırada, Almanya ısrar ettiği eşitlik ilkesini kabul ettiremeyince, 1932 Eylül’ünde Konferanstan çekilmiştir. Özellikle Fransa, Almanya’ya eşitliğin tanınmasından korkmuştur. Çünkü Almanya'nın endüstriyel potansiyeli Fransa için bir endişe kaynağı olmuştur. Nihayet büyük devletlerin araya girmesiyle Fransa, “bütün milletler için bir güvenlik sisteminin kurulması halinde” Almanya’ya eşitlik tanıyacağını bildirince Almanya da, Aralık 1932’de Konferansa dönmüştür. Bundan sonra da Konferans çalışmalarına bir süre ara vermiştir ⁶⁷.

Uluslararası Silahsızlanma Konferansı’nın ikinci toplantısı, 1933 yılı şubat ayından 1933 yılı Temmuz ayına kadar devam etmiştir. Konferansın ikinci dönem toplantısında İngiliz delegasyonu, Konferans’ın önceki karar ve görüşmelerine bağlı kalarak hazırladıkları silahsızlanma ile ilgili tasarıyı 16 Mart 1933 günü Konferans’a sunmuşlardır. İngiltere’nin sunduğu tasarı şöyledir:

1. Almanya'nın 200 bin kişilik ordu bulundurmasına izin verilecekti.
2. Diğer ülkelerin kara ordularında indirim yapılacaktı.
3. Sahra topları ile tankların atış gücü sınırlandırılacaktı.
4. Hava bombardımanları yasaklanacaktı.
5. Yukarıdaki maddeleri denetlemek için sürekli bir Silahsızlanma Komisyonu kurulacaktı ⁶⁸.

Konferans’ta, bu İngiliz tasarısının, 8 Haziran 1933 tarihinde, ilk aşamada, görüşmelere esas alınması kabul edilmiştir. Tasarı, ikinci aşamada da, öncelikle devletlerin aralarındaki siyasi uzlaşmazlıkları çözümlmeyi zorunlu görmüştür ⁶⁹.

İngiliz tasarısının kabul edilmesine rağmen bazı delegasyonların koydukları çekinceler tasarıyı, uygulanamaz duruma sokmuştur. Bu tasarının yanı sıra Fransa, Almanya'nın silahlanması nedeniyle, silahsızlanma girişiminin öneminin kalmadığına inanmıştır. Nitekim Fransız delegasyonu 15 Eylül 1933 günü, silahlanma yarışını o gün

⁶⁷ Armaoğlu, **a.g.e.**, s.255.

⁶⁸ Yıldız, **a.g.e.**, s.22.; Alsan, **a.g.e.**, s.24.

⁶⁹ Yıldız, **a.g.e.**, s.22.

ulaşmış olduğu düzeyde dondurmaya ve dört ya da beş yıllık süre boyunca her türlü yeniden silahlanmayı da yasaklamayı önermiştir. Fransızlar, ayrıca, önerdikleri kararların uygulanması için de bir yaptırım sistemi konmasını istemişlerdir⁷⁰.

Bu öneriyi ABD desteklemiş fakat İngiltere ve İtalya desteklememiştir. Sonunda, 24 Eylül 1934 günü İngiltere, ABD, Fransa ve İtalya'nın önerdikleri tasarıda karar kılınmıştır. Bu tasarı iki aşamalı silahsızlanmayı içermektedir. Birinci aşama, üç ya da dört yıl sürecek, bu aşama, Almanya'nın uzun süreli askerlik hizmetini, kısa süreli bir hizmete çevireceği bir istikrar kazanma dönemi olacaktır. İkinci aşama da, aynı süreyi içermektedir ve gerçek silahsızlanmaya ayrılmıştır⁷¹.

Almanya, gerek İngiliz tasarısını gerekse de bu tasarımı kabul etmemiştir. Bunun sonucu İngiltere 14 Ekim 1933'de yeni bir tasarı sunmuştur. Bu tasarı ile silahsızlanma silahsızlanma süresini sekiz yıl olarak kabul edilmiştir. Bu süre boyunca da, bütün ülkeler için geçerli bir silahsızlanma, kolektif güvenlik ve hak eşitliği programının hazırlanıp, yürürlüğe konacağı varsayılmıştır⁷².

Bu öneri incelendiği sırada, Almanya Milletler Cemiyeti Silahsızlanma Konferansı Başkanlığına Konferansı terk ettiklerini bildiren bir telgraf göndermiştir. Bu telgrafta şöyle demiştir:

“Silahsızlanma sorununun Konferansa katılan devletler tarafından incelenmesi, son günlerde tamamıyla ters yönde gelişmektedir. Bu durumda, Silahsızlanma Konferansının biricik görevi olan genel silahsızlanmayı gerçekleştiremeyeceği apaçıktır. Dolayısıyla da Alman hükümeti, Silahsızlanma Konferansı'nı terk etme kararı almış bulunmaktadır”⁷³.

Bununla beraber devletler 1934 Mayıs ayına kadar temaslarına devam etmişlerdir. 8 Haziran 1934'te Genel Komisyon, Konferans Bürosunu, askıda bulunan meseleler için bir çözüm bulmak ve tam bir antlaşma tasarısı oluşturmak amacıyla gereken tedbirleri almakla görevlendirmiştir. Genel Komisyonun kararında, muhtelif komitelerin bazı önemli problemleri de incelemeleri istenilmiştir. Bunun üzerine emniyet, tatbik ve kontrol teminatı, silahların imal ve ticareti komiteleri toplanarak bazı

⁷⁰ Yıldız, **a.g.e.**, s.22.

⁷¹ Aynı yerde, s.22.

⁷² Aynı yerde, s.22.

⁷³ Aynı yerde, s.23.

prensip anlaşmalarına varılmıştır. 33 ay devam eden ve zaman zaman sekteye uğrayan Silahsızlanma Konferansında üzerlerinde genel anlaşma sağlanabilen noktalar şunlardır :

1. Bazı savaş usullerinin yasaklanması: Hava bombardımanları, kimyevi, bakteriyolojik, yangın çıkarıcı silahlar.

2. Silahlanmanın nitelik ve nicelik bakımlarından sınırlandırılması prensibi: Keyfiyet bakımından sınırlama, bazı tip silahların birden veya tedricen kaldırılmasını ifade ediyordu: Ağır çaptaki toplar, muayyen bir tonaj üstündeki tanklar gibi Kemiyeet bakımından sınırlama devletlerin sahip olabilecekleri silahların miktarının sınırlandırılması tazammun etmekteydi. Ancak bu prensiplerin uygulanması konusunda devletler arasında uyuşma sağlanamamıştır.

3. Silahların yapım ve ticaretinin kontrolü: Kontrolün şekli ve usulü hakkında bir anlaşmaya varılmamış olmakla beraber, prensibi kabul edilmişti.

4. Milli müdafaa masraflarının açıklanması.

5. Antlaşmanın uygulanmasının kontrolü: Devletler bu kontrolün bir daimi silahsızlanma komisyonuna tevdi edilmesini ve kontrolün zaman zaman mahallinde yapılmasını kabul etmiş bulunuyorlardı .

6. Antlaşmanın uygulanması teminatı: Silahsızlanma antlaşmasının uygulanmasını sağlamak meselesi konferansta bahis mevzuu edilmiş ve bunu teminata bağlamak lüzumu prensip itibariyle kabul olunmuş ise de şekli, genel hatları itibariyle dahi tespit olunamamıştır⁷⁴.

Almanya gibi bir büyük devletin Konferanstan çekilmiş olması ve kendisini O'nun kararları ile bağlı saymaması, Silahsızlanma Konferansı'nın bütün çalışmalarını aksatmıştır. Bu nedenle Konferans'ta, devletler arasında ana prensipler üzerinde anlaşma sağlanamayınca diğer meselelerde de anlaşılmış olmasının bir değeri olmamıştır⁷⁵.

Almanya, Konferans'tan çekildikten sonra, silahlanma çarelerini araştırmaya başlamış ve bunu ilk önce 16 Mart 1935 tarihli mecburi askerlik hizmetini tesis eden kanun ile gerçekleştirmek teşebbüsünde bulunmuştur. Bu durum karşısında Konferansın,

⁷⁴ Alsan, **a.g.e.**, s.24-25.

⁷⁵ Aynı yerde, s.25.

silahlanmanın sınırlandırılması konusunda almış olduğu bütün kararlar, müspet bir neticeye ulaşamamıştır. Silahsızlanma Konferansı'nın başarı ile neticelenmemesinin başlıca sebebi de büyük devletler ve bilhassa Fransa ile Almanya arasında emniyetin tesisi konusu üzerinde devam eden anlaşmazlıklar olmuştur ⁷⁶.

Ayrıca Türkiye, 1936 yılında imzalanacak olan Montrö antlaşmasına temel teşkil eden, boğazlar statükosunu değiştirmek isteğini, ilk defa, 24 Mart 1933'de Silahların Azaltılması ve Silahsızlandırılması Konferansı'nda ortaya atmıştır ⁷⁷.

Cenevre'ye giderken Dışişleri Bakanı Tefvik Rüştü Aras'ın söylediği “Milletler harp istemiyor, devletlerini konferansa gitmeye mecbur ediyorlar” sözü silahsızlanma etrafındaki bütün siyasi faaliyetlerin içeriğini ortaya koymaktadır. Savaştan çıkan milletler yaşadıkları dehşeti içlerinden atmamışlardır. İnsanlık için en büyük ihtiyaç: derin yaralarını sarmak, felaketlerine çareler aramak, yavaş yavaş refah ve saadet vasıtalarını hazırlamaktır. Savaştan muzdarip milletler hissediyorlar ki fabrikalarda imal olunan her tüfek, her top; tersanelerde, hazırlanan her zırhlı, kimya laboratuvarlarında hazırlanan her boğucu gaz henüz istifade etmeye başladığı kısa barış devri için büyük bir tehlikedir. Fakat emperyalist hükümetler ızdırıp çeken kitleleri aldatmaktan geri kalmıyorlar. Savaştan muzdarip milletlerin arzuları karşısında yine silahlanmaya, zırhlı müsabakasında birbirini geçmeye, boğucu gaz mücadelesinde biri birinden üstün olmaya imkan buluyorlar. Tefvik Rüştü Aras'ın söyledikleri gibi milletlerinin zorlamasıyla barışı korumak vaadi ile silahsızlanma konferanslarına gidiyorlar. Savaş istemediklerini ilan ediyorlar, fakat gerçek niyetleri öyle değildir ⁷⁸.

⁷⁶ Alsan, **a.g.e.**, s.24-25.

⁷⁷ Uçarol, **a.g.e.**, s. 582.

⁷⁸ Ahmet Cevat, “Milletler Harp İstemiyor, Devletlerini Konferansa Gitmeye Mecbur Ediyorlar”, **Muhit**, sayı: 7, Mayıs 1929, s.481.

F. Dörtler Paktı ve Türkiye

Milletler Cemiyeti'nin artık işleyemez bir hale geldiğinin belirdiği ve 1929 dünya ekonomik buhranının her memlekette kötümserlik havası yarattığı bir zamanda Dörtler Paktı'nın yapılması fikri doğmuştur. Milletler Cemiyeti yollarıyla düzenlenemeyen Avrupa, dört büyük devletin baskısıyla istenilen kalıba sokulmak istenmiştir⁷⁹.

Dörtler Paktı, 7 Haziran 1933'de Roma'da İtalyan Başbakanı Mussolini ile Almanya, Fransa ve İngiltere Büyük elçileri arasında imzalanmıştır. Pakt, ilk şeklinde Fransa ile Almanya arasında olacaktı. Alman Başbakanı Dr. Brüning'in Paris'i ziyareti sırasında Fransızlar Almanya'ya yapılacak önemli bir istikrazın garantisini üzerlerine almayı ve buna karşılık Almanların arazi taleplerine ait meseleler çıkarmamayı taahhüt etmelerini teklif etmişlerdi. Almanlar böyle bir taahhüt almak istemediklerinden kabul etmemişlerdir. Fransızlar tarafından yapılan ikinci bir teklife göre Almanya ve Fransa kendilerini ilgilendirecek her mesele hakkında aralarında istişare edeceklerdi. Almanlar bu teklifi de reddettiler. Bir yıl sonra Alman Başbakanı Von Papen, Fransa ile Misak imzalanması fikrini İngiltere ile İtalya'ya da teşmil etmek suretiyle meseleyi ele almıştır.

Bunda 4 devletin kendilerini ilgilendiren meseleler üzerinde görüşmeleri öngörülmekteydi. Bu tasarımı İngiltere kabul etmemiştir, çünkü bir Fransız-Alman askeri işbirliğinden şüphelenmiştir⁸⁰.

1932 yılında Roma'ya gelen Alman Bakanı Rosenberg Fransız Büyük Elçisinin de katılımıyla toplanan Volta Konferansı'nda Dörtler Paktı fikrini yeniden ortaya atmış, fikri Mussolini de benimsemiştir. Mart 1933'de Roma'yı ziyarete gelen İngiliz Başbakanı Mac Donald Dışişleri Bakanı Jhon Simon'a, Mussolini tarafından Dört büyük Batı devleti arasında anlaşma ve işbirliği Misakı tasarısı sunmuştur. Sunduğu bu tasarının ana hükümleri şunlardır:

⁷⁹ Akşin, **a.g.e.** s.66.

⁸⁰ Aynı yerde, s.67.

“1. Dört büyük devlet barışın, Kellog Misakının ve anlaşmazlıkların barış yolu ile çözümlenmesi hakkındaki 11 Aralık 1932 tarihli beyannamenin ruhuna uygun olarak el birliğiyle çalışacaklar ye aynı siyaseti icabında öteki Avrupa memleketlerine de zorla kabul ettireceklerdir.

2. Dört büyük devlet antlaşmaların yeniden gözden geçirilmesi ilkesini teyid edeceklerdir.

3. Silahsızlanma Konferansı başarılı olmazsa Avrupa, hukuk eşitliği ilkesine uyarak, yeniden silahlanacaktır”⁸¹.

Bu hükümlerden antlaşmaların yeniden gözden geçirilmesinin planın başlıca hedefi olduğu ve planda böyle bir gözden geçirme hakkında ilgili devletlerin oyuna başvurulacağı hakkında hiç bir hüküm olmadığı anlaşılmaktadır.

Fransızlar da İngilizler de bu İtalyan teklifini kabul etmemişler ve her ikisi de karşı projeler vermişlerdir. Bundan sonra dört devlet arasında uzun müzakereler olmuş ve neticede aşağıdaki hükümleri taşıyan pakt 7 Haziran 1933’de Roma’da imza edilmiştir:

“1. İmzacı devletler, kendilerine ait meseleleri aralarında görüşebilecekler ve Akvam Cemiyeti Misakı çerçevesi içinde fiili bir iş birliği politikası güdecekler,

2. Misakın 19. maddesi esas olmak üzere antlaşmaların tadili işini dörtler aralarında inceleyebilecekler,

3.Silahsızlanma konferansının başarılı olmasına çalışacaklar, konferansca çözümlenmemiş noktaları kendileri yeni baştan inceleyecekler,

4. İmzacı devletler iktisadi alanda, Milletler Cemiyeti Misakı çerçevesi içinde görüşecekler”⁸².

Bu Misak, Versay Antlaşmalarının ruhuna aykırı olan ilk önemli adım olmuştur. Artık, Versay’ın eski galipler ve mağluplar gurupları yerine şimdi her iki gruba ait büyük devletlerin yani bir taraftan İngiltere ile Fransa’nın, diğer taraftan da Almanya ile

⁸¹ Akşin, **a.g.e.**, s.68.

⁸² Aynı yerde, s.68.

İtalya'nın işbirliği yaptığı bir grup ortaya çıkmış ve bu devletlerin elbirliğiyle Versay düzenini değiştirme teşebbüslerine giriştiği ve Sovyetler Birliği'ni bu teşebbüslerin dışında bıraktıkları görünmektedir⁸³.

Türkiye bu pakta katılmamıştır. Türkiye'de devletlerin egemenliği ve eşitliği Atatürk ilkelerinin temelini teşkil etmektedir ve başka bir milletin boyunduruğuna girilemez. Atatürk bu yönde çekinceleri olduğu için, pakta kesin olarak karşı çıkmıştır⁸⁴.

Bu teşebbüs de bir sonuç vermemiştir. Çünkü Amerika, Avrupa işlerinden çekilmiş, Fransa ile İngiltere zayıflamıştır. Almanya ve İtalya, Avrupa'da istediklerini yapmaya başlamışlardır. İtalya ve Almanya'nın saldırgan politikaları neticesinde, dünya 1939'da savaşa sürüklenmiştir.

G. Saldırının Tanımına İlişkin Londra Sözleşmeleri

Cenevre'de Silahsızlanma Konferansı'nın sürdüğü sırada Sovyetler Birliği, saldırının tanımı için bir sözleşme yapılması için öneri sunmuştur. 1933 yılında Silahsızlanma Konferansı bir sonuç vermeden dağılınca, Sovyetler Birliği Londra'da Dünya Ekonomi Konferansı yapıldığı sırada konuyu yeniden ele almış ve birincisi 3 Temmuz'da Türkiye, Romanya, Polonya, Estonya ve Letonya, İran ve Afganistan, ikincisi 4 Temmuz'da yine Türkiye ve Romanya ile birlikte, Romanya'nın Küçük Antant içinde müttefiki olan Çekoslovakya ve Yugoslavya ile beraber bu sözleşmeleri imzalamıştır. Finlandiya da birinci sözleşmeye 31 Ocak 1934 günü katılmıştır. Henüz Sovyetler Birliği ile siyasal ilişkileri bulunmayan Bulgaristan bu antlaşmanın dışında kalmıştır. Yunanistan ise, 1934 Balkan Paktına Ekli Protokolde Sözleşmelere bir yollama yapılması ile onları dolaylı biçimde tanımıştır⁸⁵.

Londra'da sözleşmelerin kaleme alınmasında, Sovyet Dışişleri Bakanı Litvinof'un yanı sıra Türkiye Dışişleri Bakanı Tefik Rüştü ve Romanya Dışişleri Bakanı Titulescu rol oynamıştır. Sözleşmelerde bir yürürlük süresi de öngörülmemiştir⁸⁶.

⁸³ Akşin, **a.g.e.**, s.68.

⁸⁴ Aynı yerde, s.68.

⁸⁵ Soysal, **a.g.e.**, s.427.

⁸⁶ Aynı yerde, s.427.

Meclis'te 23 Aralık 1933 günü yapılan oturumda kanun taslağı görüşülmüştür. Söz alan Dışişleri Bakanı Tevfik Rüşü, Mütecavizin tarifi antlaşmasının, Sovyet Rusya'nın komşularıyla beraber imzalanmasının 3 Temmuz 1933 tarihinde Londra'da kararlaştırılmış ve yapılmış olduğunu söylemiştir. Bu antlaşmada Türkiye de imza sahibidir. İmza eden devletler de mütecavizin tarifinin tespit edilmesini istemişlerdir.

Bunların isimlerinin alfabe sırası ile Afganistan, Estonya, İran, Letonya, Lehistan, Romanya ve Sovyet Sosyalist Şuralar Cumhuriyetleri İttihadı Devletleri olduğunu söylemiş ve sözlerini şöyle bitirmiştir:

“Muhterem Heyetinizin dikkat nazarınızı celbeden, bir şey vardır ki Türkiye her ikisinde de ayrı ayrı imza sahibidir. Bunun sebebi gayet basittir, onu da arz etmiş olmak için söylüyorum. Bu muahede sırf mıntakavi yapılmıştır. Sovyet Rusya ile komşuları arasında yapılmıştır. Tabii Sovyet Rusya'nın dostları arasında en başta Türkiye geldiği gibi komşuları arasında da bulunduğumuz için onda da imza sahibi olması tabiidir”⁸⁷.

T.B.M.M.'nce 23 Aralık 1933 günü 2357 ve 2358 sayılı yasalarla onaylanan bu sözleşmeler Türkiye bakımından onay belgelerinin sunulduğu 23 Mart 1934 günü geçerlilik kazanmıştır.

Onaylanan bu sözleşmede; uluslararası bir uyuşmazlıkta, uyuşmazlık içindeki tarafların arasında yürürlükte olan antlaşmaların hükümleri saklı kalmak üzere, başka bir devlete savaş ilan eden; Silahlı Kuvvetlerince, savaş ilan edilmeksizin de olsa başka bir devletin topraklarını istila eden; Kara, Deniz ya da Hava Kuvvetlerince, savaş ilan edilmeksizin de olsa başka bir devletin ülkesine, gemilerine ya da uçaklarına saldıran; başka bir devletin kıyı ve limanlarını denizden abluka altına alan; Bir devletin ülkesi üzerinde kurulmuş olup da başka bir devletin topraklarını istila eden silahlı çetelerin korunması ya da istilaya uğrayan devletin isteğine karşın, bu çeteleri her türlü yardım ve korumadan yoksun bırakmak üzere, ülkesinde kendi gücü ile alınması olanaklı tüm önlemlerin alınmasından kaçınan devletin saldırgan devlet sayılacağı hükme bağlamıştır⁸⁸.

⁸⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre IV, Cilt 19, İçtima 3 (23 Aralık 1933), s.104.

⁸⁸ Soysal, a.g.e., s. 427.

Londra Sözleşmeleri, Milletler Cemiyeti Yasası ve Briand - Kellogg Paktının saldırı ve savaş konusundaki hükümlerinin eksikliklerini doldurucu nitelikte olmuştur. Bu sözleşmelerin 2. maddesinde hangi eylemlerin saldırı sayılacağı tek tek gösterilmiştir. Bunlar arasında, bir devletin kendi istila emelleri için bir başka devlet topraklarında silahlı çeteleri desteklemesinin de saldırı sayılacağı yazılmıştır. Ayrıca 3. madde ve onun bütünleyici nitelikte olan Ek belge ile de, siyasal, askersel, ekonomik vb. nitelikte hiç bir gerekçenin (ülke içindeki karışıklıklar, devrim eylemleri, o ülkenin dış politikası gibi) saldırı için özür sayılamayacağı belirtilmiştir ⁸⁹.

Bu sözleşme Londra'da, 3 Temmuz 1933 günü düzenlenmiştir. İleride, bu sözleşmeye katılmak isteyen devletlere de daha önceki imzacı devletlerle özdeş hakların vermesi konusunda taraflar anlaşmaya varmışlardır. Bu sözleşmedeki yükümler, Sovyetler Birliği'nin komşularınca sevinçle karşılanmıştır. Barışçı bir politika güden ve Milletler Cemiyeti'ne girmeye hazırlanan Sovyetler Birliği, bu Sözleşmelerle komşularına bir güven verirken, onları kendisine bağlı tutmak istemiştir. Sözleşmelerin birincisi ilk birkaç onay belgesinin Moskova'da sunulması ile 16 Ekim 1933'de, ikincisi ise 17 Şubat 1934'de yürürlüğe girmiştir ⁹⁰. Milletler Cemiyeti'ne 1932'de katılan Türkiye'nin ardından Sovyetler Birliği de 16 Eylül 1934'de Milletler Cemiyeti'ne katılmıştır ⁹¹.

H. 1934 Tarihli Uluslararası Parlamentolar Birliği Konferansı ve Silahsızlanma

Uluslararası Parlamentolar Birliği, 19. yüzyılın sonlarına doğru dünya genel barışını sağlamak ve ülkeler arasındaki sorunları çözmek amacıyla bir tahkim kurumu olarak ortaya çıkmıştır. Birliğe Türkiye Cumhuriyeti 1932 yılında üye olmuştur. Uluslararası Parlamentolar Birliği I. Dünya Savaşı'nın ardından savaşın bıraktığı sorunların çözümü ve silahsızlanma başta olmak üzere, ekonomik buhranların yarattığı işsizlik, genel sağlık gibi insan toplumunu ilgilendiren pek çok konuda katılımcı ülke

⁸⁹ Soysal, **a.g.e.**, s. 428.

⁹⁰ Aynı yerde, s.428.

⁹¹ Aynı yerde., s. 427.

siyasal temsil organlarına tavsiye kararları ileterek, dünya birliğini sağlama çabasında bulunmuştur. Birliğin 1934 yılında İstanbul'da düzenlenen Genel Konferansında ise konferansların her dönem ana temalarından olan Emniyet ve Silahsızlanma, Toplumsal Sorunlar kapsamında işsizlik ve kapitülasyonlar sorunu ile tek partili rejimlerin yükselişe geçtiği bu dönemde temsili rejimlerinin konumu ve geleceği tartışılmıştır⁹².

25 Eylül 1934 günü Parlamentolar Birliğinin Silahsızlanma ve Emniyet Muhtelit Komisyonu çalışmalarına başlamış, bu toplantıda Türk Grubu'nu Edirne milletvekili ve grup Genel Sekreteri Zeki Mesut Alsan temsil etmiştir. Güvenlik ve silahsızlanma konusu 26 Eylül tarihinde görüşülmüştür. Bazı delegeler silahlanmanın kısıtlanması gündeminin ele alınmamasını önermişlerdir. Buna sebep olarak da, Cenova ve Madrid Konferansları'nda da bu kapsamda pek çok karar alınmasına karşılık silahsızlanmanın hükümetler tarafından yeterince önemsenmemesini göstermişlerdir. Onlara göre Parlamentolararası Birlik'te tartışılmakla birlikte silahsızlanmanın uygulamaya geçirilmemesi Birliğin otoritesine zarar vermektedir⁹³.

Emniyet ve Silahsızlanma konusunda başka bir öneri de Macaristan delegesi Lukacs tarafından verilmiştir. Lukacs, savaş sonrası barış antlaşmalarının haksız bir şekilde düzenlendiğini, mağlupların durumunu hiçbir şekilde önemsenmeyerek kaleme alınan barış antlaşmalarının yeniden düzenlenmesi gerekliliğini belirtmiştir. Aynı zamanda, silahsızlanma konusunda da adaletsizlik bulunduğunu, mağlupların olduğu kadar galiplerin de silahsızlanmalarının gerektiğini belirtmiştir. Güvenlik ve silahsızlanmanın tesisi için tüm savaş güçlerinin eşitlenmesini ve Milletler Cemiyeti Misakı'nın 8. maddesi uyarınca minimum seviyeyi aşan herhangi bir devletin tekrar silahlanmasına hiç bir şekilde kılavuzluk edilmemesini içeren bir öneri sunmuştur⁹⁴.

Bu öneriye yanıt, Romanya delegelerinden gelmiştir. Delegeler barış antlaşmalarını yeniden düzenleme teklifinin yeni bir savaşın başlangıcı olacağını açıklamışlar ve barış antlaşmalarının güç ilkesine göre değil, milliyet ilkesine

⁹² Işıl Çakan, "Türkiye Büyük Millet Meclisinin Uluslar arası Parlamentolar Birliğine Katılımı ve İstanbul Parlamentolar Konferansı", **Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi**, sayı 10, s.36.

⁹³ "Emniyet ve Silahsızlanma Muhtelit Komisyonunun Kaleme Aldığı Karar Sureti Kabul Edildi", **Aynı Tarihi**, No:8, Ağustos 1934, s.145.

⁹⁴ Aynı yerde, s.145.

dayanılarak hazırlandığını belirterek, bu öneriye karşı çıkmışlardır. Barış antlaşmaları ve silahsızlanma konusundaki görüşmelerde tartışılan bir diğer konu; bölgesel ittifakların gerekli olup olmadığı sorunu olmuştur. Görüşülen bütün bu öneriler reddedilmiştir⁹⁵.

30. Parlamentolararası Konferansın, görüşmeler neticesinde aldığı kararlar şöyledir:

Konferans karşılaşılan zorlukların, silahsızlanma yolunda alınan başarısızlıkların cesaretlerini kıramayacağını, şu anki pozisyonunu terk ettirmeyeceğini ve askeri hazırlıklar yarışıyla uluslararası güvenliğin mümkün olmadığını göz önüne alarak; silahsızlanma ve güvenliğin birbirine karşılıklı bağımlılığını doğrular. Ulusal savunma çerçevesinde imtiyazlı bir durum yaratan bir rejimin büyük tehlikelerle karşılaşmadan uzun süre ayakta duramayacağını da göz önüne alarak; silahlanmanın kısıtlanmasına ilgili Milletler Cemiyeti Misakı'nın 8. maddesi uyarınca "Devletlerin Hakları ve Görevlerindeki Eşitlik" ilkesini temel alan anlaşmanın herhangi bir kuvvetin hiç bir şekilde tekrar silahlanmasına izin vermemesi gerektiğini tekrarlar⁹⁶.

Bu amacı gerçekleştirmek için,

1. Kalıcı bir silahsızlanma komisyonunun kurulması.
2. Sözleşmeye katılan ülkelerin silahlanma durumu ya da potansiyelinin hukuksal ve otomatik kontrolü.
3. İmza atan ülkelerin ulusal savunma giderlerinin yayımlanması ve kontrolü.
4. Özel silah üretiminin ve uluslar arası silah ticaretinin düzenlenmesi yönünde kararlar alınmıştır⁹⁷.

Ayrıca uçakların öldürücü gayelerde istihdamının insaniyet için en büyük tehlike teşkil ettiğini göz önüne alan Konferans,

1. Hem hava hem de diğer her çeşit usullerle yangın çıkaran kimyasal silahların yasaklanması.

⁹⁵ Işıl Çakan, **a.g.e.**, s.53-54.

⁹⁶ "Emniyet ve Silahsızlanma Muhtelit Komisyonunun Kaleme Aldığı Karar Sureti Kabul Edildi", s.146.

⁹⁷ Aynı yerde, s.146.

2. Hava bombardımanının ve buna ait çalışmaların yasaklanması.
3. Hava kara ve deniz kuvvetlerinin müteaddit merhalelerle lağvı.
4. Sivil havacılığın uluslararası kontrole tabi tutulması kararlarını almıştır⁹⁸.

Parlamentolar Birliği Konferansının 26 Eylül tarihi öğleden sonraki toplantısında Zeki Mesut Alsan, Türk görüşünü anlattığı konuşmasında; silahsızlanmanın tüm devletlerin benimsemesiyle ve emniyet kaygılarının ortadan kalkmasıyla başarılı olabileceğinin altını çizmiştir ve şunları söylemiştir:

“Milletler serbestçe silahlandıkça ve silahlanma hususunda yarış devam ettikçe dünyada gerçek ve devamlı bir barışın tesis edilemeyeceği artık tamamiyle anlaşılmiş bir hakikattir. Genel buhran ve sıkıntının, milletleri iktisat ve tasarrufa sevk etmesi gerekirken neden silahlanma işine büyük paralar tahsisi mecburiyeti duyulmaktadır. Milletler arasında genel bir itimadın ve netice itibarıyla siyasi emniyetin teessüs edememesi her milleti kendi varlığını ve inkişafını [gelişmesini] ancak kendi kuvvetiyle korumaya sevk etmektedir. Şimdiki vaziyet içinde bu endişe haklı ve tabii görülebilir. Bir millet bir savaş halinde kendinin daha kuvvetli bir düşman tarafından ezilebilmesi ihtimali karşısında milli kudretin en son haddine kadar hazırlıklı bulunmayı lüzumlu sayar.

Uluslararası hayatın bugünkü realitelerinden doğan kararsız vaziyet zaruri olarak silahsızlanma ile emniyet muammaları arasında bir münasebet, bir rabıta [bağ] husule getirmiştir. Silahlar bırakılmadıkça veya hiç olmazsa azaltılmadıkça devamlı bir sulh hali teessüs edemez [kurulma]. Bununla beraber silahlanma işi yalnız teknik ve askeri bir mesele olmayıp her şeyden evvel siyasi ve psikolojik bir mesele teşkil eder. Esasen silahsızlanma Konferansı döne dolaşa bu hakikate vasıl olmuş [ulaşmış] ve işin mühim noktasının emniyet muammasında bulunduğunu anlamıştır. Herkesin istediği ve bütün milletlerin dikkatle takip ettiği bu siyasi emniyet nasıl yaratılabilir? Milletlerin beraber çalışması için lüzumlu olan itimat amili nasıl yaratabilir? İki devletin yan yana gelmesinden beri mevcut olan bu mesele beşeriyetin en eski davalarından biridir. Bu itibarla onun hemen yarın halledilebilmesine intizar etmek [beklemek] ve edilmezse sukutu hayale uğramak doğru olmaz. Parlamentolar Birliği Konferansları daha tecrübeli oldukları için, bu gibi uluslararası büyük meselelerin tabii ve zaruri tekamülünü

⁹⁸ “Emniyet ve Silahsızlanma Muhtelit Komisyonunun Kaleme Aldığı Karar Sureti Kabul Edildi”, s.147.

[olgunlaşmasını] daha iyi takdir eder [doğrulaştırmak] ve onların halli hususunda zamanın ehemmiyetli rolünü daima göz önünde tutarak mesaisinin ve kararlarının seyrini ona göre tespit eder”⁹⁹.

Zeki Mesut Alsan, silahsızlanma girişimlerinin olumlu sonuçlanmasının, devletlerin siyasi sahada uzlaşamadıklarından kaynaklandığını söyleyerek sözlerine şöyle devam etmiştir:

“Eğer bütün milletler kendi hak ve vazifelerine ve uluslararası hayatın barış ve düzenine ait konseptiyonlarda birleşmiş olsalardı bu barış ve nizam belki de çoktan teessüs ederdi. Fakat fikri seviye, tarihi tekamül [olgunlaşma], coğrafi vaziyet ve iktisadi zaruretler gibi birçok amillerle [etkenler] uluslararası hayatın tanzimine ait düşüncelerde de ihtilafı mucip olmaktadır. Genel ve cihanşümul tedbirler ile siyasi ve iktisadi vaziyeti tanzim etmek insanlığın en büyük ideallerinden biridir. Fakat bu husustaki teşebbüsler şimdiye kadar her iki sahada da müspet neticeler vermemiştir. Siyasi sahada genel bir uzlaşma temini için Cemiyeti Akvamda iki tecrübe yapılmıştır. Evvela 1923’te karşılıklı muzaheret projesi sonra da 1924’de Cenevre Protokolü ile siyasi emniyetin tesisine çalışılmış ise de müspet neticeler elde edilemeyince rejyonel uzlaşmalara müracaat etmek zarureti hasıl olmuştur. Bu sistem ilk defa 1926’da Locarno Misakı’nın imzalanması ile tatbikat sahasına geçmiştir”¹⁰⁰.

Zeki Mesut Alsan, sözlerine Parlamentolar Konferansının silahsızlanma ve emniyet konusundaki çalışmaları ve Türkiye’nin bunlara bakış açısını açıklayarak konuşmasını şöyle tamamlamıştır:

“O zamandan beri barışı mıntakavi uzlaşmalar ile temin usulü hayli teammüm etmiştir. Cemiyeti Akvam bile devletler arasında karşılıklı itimadın kuvvetlenmesi maksadıyla bu usulün pratik ve şimdilik zaruri bir çare olduğunu kabul etmekte gecikmemiştir. Silahsızlanma konferansı da muammanın her cephesini tetkik ve mühim buhran devreleri geçirdikten sonra bu günün realitelerine göre müspet bir netice elde edebilmek için emniyet meselesini bu noktayı nazara göre takip etmek lazım geleceği kanaatine vermiştir. Konferansın umumi komisyonu tarafından emniyet meselesini tetkike memur edilen komitenin vasıl olduğu kararlar meseleyi bir dereceye kadar tavzih etmiştir. Bu kararlara göre rejyonel hususi itilaflar ile taarruz etmemeli ve hiçbir devlet aleyhine müteveccih [yönelik] olmamalıdır. Rejyonel uzlaşmalar tabiri, bunların

⁹⁹ “Zeki Mesut Alsan Silahsızlanma Meselesi Hakkında Türk Noktai Nazarını İzah Etti”, **Aynı Tarihi**, No:8, (Ağustos 1934), s.149.

¹⁰⁰ Aynı yerde, s.150.

mahdut bir mıntakaya münhasır kalmasını ifade edemez. Bu uzlaşmalar büyük bir kısım devletler arasında yapılabileceği gibi cemiyeti akvamda üye olmayan milletlerin de iştirakine açık olmalıdır. Uzlaşma formülleri aranırken Lokarno Misakı ile mütecavizin tarifi hakkında ki Londra mukavelenamesi ve aynı mıntakanın bütün milletlerine açık olan balkan misakı göz önünde tutulmalıdır. Parlamentolar birliği Türk grubu gerek bu tavsiyeler ve gerek birliğin Silahsızlanma ve Emniyet Komisyonunca hazırlanan karar projeleri ile kendi arzularının bir dereceye kadar tatmin edilmiş olduğunu görmekte memnudur. Bir dereceye kadar diyoruz: çünkü Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti öteden beri ne kadar cezri olursa olsun genel bir silahsızlanma taraftarı bulunduğunu ve barışın muhafazası için bunun başlıca bir çare olduğunu ilan etmekten geri kalmamıştır. Biz bu kanaat içindir ki rejijonal misaklar ile temin edilen emniyetin silahların azaltılmasına yardım edeceğini ümit etmekteyiz. Silahsızlanma meselesinin kimyevi savaş, savaş bütçelerinin ilanı, silahsızlanmanın kontrolü gibi bazı cepheleri vardır ki bunlar emniyet meselesine muvazi olarak daha uzun müddet beklemeye hacet kalmadan hükümetler tarafından imzalanacak protokoller ile halledilebilir.

Emniyet ve silahsızlanma muammasının vaz ettiği [bıraktığı] esaslı noktalardan biri de tecavüzün tarifi ve mütecavizin tecziyesi meselesidir. İnsanlar ve insan zümreleri mevcut oldukça bunlar arasında ihtilaflar çıkabilir. Asıl iş ihtilafları tamamen ortadan kaldırmak gibi zor bir teşebbüs de değil, onları yalnız barış içinde halletmek yolunu bulmaktadır. Bunun için de her şeyden evvel uluslararası münasebetlerde cebir ve kuvvete müracaatın ortadan kaldırılması lazım gelir. Bunu nazari olarak yapmak yeterli değildir. Mütecavizi cezalandırmak ve cebrile elde ettiği şeyleri kendisine bırakmamak icap eder. Bu noktanın hususi ehemmiyeti Parlamentolar Birliği Konferanslarının da nazarı dikkatinden kaçmamıştır. Türk grubu geçen Madrit Konferansının devletlerce 4 Temmuz 1933 tarihli Londra Mukavelenamesine iltihakı tavsiye eden kararını takdir etmektedir. Türkiye malum olduğu veçhile mütecavizin tarifi hakkındaki Londra Mukavelenamesinin imzalanmasında büyük rol oynamış devletlerden biridir. Uluslararası hayatın tanzimi bakımından en önemli bir prensip olan bu tarifi tatbikat ve ahti hukuk sahasına geçirmekte ki büyük hizmeti kendisinin barış politikasını iyice tenvir etmeye [aydınlatmaya] kafidir.

Filhakika bizim barış siyasetimiz, aynı duygularla mütehassis olan [duygulanan] ve bizi anlayan milletlerin de inzimamı [eklenmesi] mesaisile Avrupa'nın bir kısmında mühim bir uzlaşma ve istikrar amili [etkeni] olmuştur.

Hükümeti ile aynı fikir ve gayeyi takip eden Parlamentolar Birliği Türk grubu da uluslararası hayatın barış nizamı için çalışanlar arasında bulunmayı kendisi için bir vazife ve şeref telakki eder”¹⁰¹.

Zeki Mesut Alsan, Türkiye'nin mütecavizin tarifi hakkındaki Londra Antlaşmasının imzalanmasında büyük rolü olan devletlerden biri olduğunu ve Uluslararası hayatın düzenlenmesi bakımından en önemli bir prensip olan bu tarifi uygulamadaki büyük hizmetinin barış politikasını aydınlatmaya yeteceğini vurgulamıştır.

Silahsızlanma meselesi, emniyet meselesine bağlı olduğu için, devletler gittikçe bu hedeften uzaklaşmışlardır. Bu silahsızlanma çalışmalarından, ümit kesildikten sonra, bütün devletler bir silahlanma yarışına atılmışlar ve dünyanın en kuvvetli devleti olan Fransa'ya yetişmek, öteki büyük devletler tarafından bir amaç olmuştur.

Bu konuya gazetesindeki köşede yer veren Ahmet Şükrü, emniyet havasının azaldığı bir zamanda silahsızlanma teşebbüsünün ilerlemesinin mümkün olamayacağından bahsetmiştir. Batı Avrupa Devletleri, Sovyet Rusya başta olmak üzere Doğu Avrupa ve Orta Avrupa devletleri tarafından hazırlanan tecavüzün tarifi antlaşmasını imzalamamışlardır. Fakat Almanya, İtalya ve İngiltere'nin katılımları sağlanmadıkça bu teşebbüsler noksan kalmaktadır. Ona göre, emniyet, ancak bütün devletlerin katılımı ile temin edilebilir. Ancak bu temin edildikten sonra, silahsızlanma sağlanabilir¹⁰².

Ahmet Şükrü Bey'e göre, silahların arttırılmasına taraftar olan devlet yoktur. Esasen kolektif emniyet tesis edilir edilmez, silahlar kendiliğinden azalacaktır. Hiçbir devlet silahı bulunsun diye silahlanmaz, silahlanmayı muharebeye tercih ettikleri için devletler silahlanmaktadırlar. Emniyeti temin etmek silahsızlanmayı temin etmekten kolaydır. Çünkü silahsızlanmayı temin etmek için her devletin silahsızlanmaya razı olması lazımdır. Bir devlet razı olmazsa, bütün teşebbüs suya düşer. Halbuki büyük bir devlet zümresi kolektif emniyet teşkilatı etrafında toplanacak olursa, aranan emniyet

¹⁰¹ “Zeki Mesut Alsan Silahsızlanma Meselesi Hakkında Türk Noktai Nazarını İzah Etti”, **Aynı Tarihi**, No:8, Ağustos 1934, s.149-151.

¹⁰² Ahmet Şükrü, “Bugünkü İçtima”, **Aynı Tarihi**, No: 5, Mayıs 1934, s.140-141.

havası derhal meydana gelmiş olacaktır ve silahsızlanma da bunu tabiatı ile takip edecektir. Ancak emniyet taraftarlarının teşebbüsleri bir siyasi ittifak şeklini almayıp da dünyada nizam ve intizam muhafazası için bir kanun şeklini alabilmesi için dünya devletleri arasında büyük bir ekseriyetin buna katılması lazımdır. Ahmet Şükrü, her devletten istenen şeyin şundan ibaret olduğunu sözlerine eklemiştir:

“Şu ve bu hareketin tecavüz olduğunu kabul ediyorum. Ben bu harekete tevessül etmeyeceğim, Başkası tevessül ederse şu şekilde engel olmaya çalışacağım”¹⁰³.

Yunus Nadi'ye göre: silahları azaltma üzerinde konuşabilmek için savaşı yapılamaz bir duruma koymak gerekmektedir. Bu ise ancak barışı seven ulusların elbirliği etmeleri ile elde edilebilir. Hiçbir ulus, hiçbir davanın silah gücü ile elde edilemeyeceğine inanmalıdır. Eğer barışı seven uluslar isterlerse bunun böyle yapılabileceği kuşkusuzdur ve barışı korumakla birlikte silahları azaltmanın da tek yolu budur ¹⁰⁴.

I. Rio de Janeiro Antlaşması ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Katılımı

Savaşı önleme çabalarını yansıtan bir diğer bağıt da 10 Ekim 1933 günü başlıca Latin Amerika Devletlerinin (Arjantin, Brezilya, Şili, Meksika, Paraguay ve Uruguay) Rio de Janeiro'da Savaşı Önleme ve Uzlaştırma Antlaşması olmuştur. Bu Antlaşmanın yapılmasında Arjantin Dışişleri Bakanı Saavedra Lamas önemli bir rol oynadığından, ona "Saavedra Lamas Paktı" da denilmektedir ¹⁰⁵.

Briand-Kellogg Paktı ile hangi savaşın önlenmek istenildiği konusunda çeşitli yorumlar olmuştur. Ortaya çıkan bu duraksamaları ve boşlukları gidermek, ayrıca Milletler Cemiyeti üyesi bulunmayan ve Özel Uzlaştırma Antlaşmaları olmayan devletler arasındaki uyuşmazlıkların çözümü için bir de uzlaştırma yöntemi ortaya koymak üzere Rio de Janeiro Antlaşması yapılmıştır ¹⁰⁶.

¹⁰³ Ahmet Şükrü, “Emniyet Bahsi”, **Ayın Tarihi**, No: 6, Haziran 1934, s.154.

¹⁰⁴ Yunus Nadi, “Gidilecek Tek Yol Barışı Tutma Birliği”, **Ayın Tarihi**, No: 15, Şubat 1935, s.173.

¹⁰⁵ Soysal, **a.g.e.**, s.360.

¹⁰⁶ Aynı yerde, s. 361.

Bu antlaşma ile taraflar karşılıklı ilişkilerinde saldırı savaşını kınadıklarını ve aralarında çıkabilecek uyuşmazlıkları Devletler Hukukunun benimsediği barışçı yollarla çözümleneceklerini bildirmişlerdir. Daimi Uzlaşma Komisyonu veya önce yürürlükte olan antlaşmalar gereğince bu vazife ile yükümlü uluslararası diğer bir oluşumun bulunmaması halinde taraflar anlaşmazlıklarını, kurulacak olan bir uzlaşma komisyonunun inceleme ve araştırmalarına sunmayı da taahhüt etmişlerdir ¹⁰⁷.

Katılmalara açık olan ve süresiz bulunan bu Antlaşmaya Türkiye, kendi durumunu yansıtıcı ayrıntıları içeren çekincelere katılmıştır.

Türkiye'nin Rio de Janeiro Antlaşmasına katıldığı 21 Haziran 1935 günü Dışişleri Bakanı Dr. Tevfik Rüştü'nün Lamas'a yolladığı bir Mektupla bildirmiştir. Dışişleri Bakanı bu mektubunda:

“4 Ekim 1934 günlü ve 72849 Sayılı Telgraf mesajımı anımsatarak, Cumhuriyet Hükümetinin işbu Mektubumla, aşağıdaki çekinceler koşulu altında, Savaşı önlemeği amaçlayan Rio de Janeiro Antlaşmasına katıldığını Ekselansınıza bildirmekten onur duymaktayım:

1. Katılma, özellikle Milletler Cemiyeti Yasası, Briand - Kellogg Paketi, 3 ve 4 Temmuz 1933 günlerinde yapılan Londra Antlaşmaları, İttifak Antlaşmaları vb. bağitlardan ve Uluslararası La Haye Sürekli Adalet Divanı Yasasının 36. Maddesinin isteğe bağlı hükmüne katılma gibi konulardan doğmuş olarak daha önce üstlenilmiş yükümleri hiç bir biçimde zedelemeyeceği gibi söz konusu yükümlerin, ne nitelikte olursa olsun, değiştirilmesi ve bozulması sonucunu vermeyecektir. Ortadaki yükümler işbu katılmadan ötürü, hiç bir kapsam genişlemesine ya da sınırlamaya uğramaksızın bütünüyle korunacaktır.

2. Türkiye'nin Milletler Cemiyeti üyesi olması göz önünde tutularak, Milletler Cemiyeti Yasası dışında, Rio de Janeiro Antlaşmasında öngörülen uzlaştırma yöntemine ancak her bir konuda ilgili Devletlerin onamı alındıktan sonra başvurulabilir.

Bu çekince Rio de Janeiro Antlaşmasının 5. Maddesine tümüyle uygun düşmektedir.

Bundan başka, Cumhuriyet Hükümeti, ülkede yürürlükteki yasalar ile Rio de Janeiro Antlaşmasının 5. Maddesi (d) Fıkrası uyarınca iç hukuk yetkisi içine giren bir sorunun daha sonra yeniden karara bağlanmak ya da uzlaştırma yöntemine bağlı tutulmak üzere herhangi bir uluslararası kuruluşa sunulamayacağını özellikle belirtmek gereğini duymaktadır.

¹⁰⁷ Soysal, **a.g.e.**, s. 361.

3. İşbu katılma, toprak konularında her hangi bir uyuşmazlığa doğrudan doğruya ya da dolaylı olarak Türkiye Cumhuriyeti Hükümetince tanınması ya da görüşünün değişmesi anlamına gelmeyecek; sınırların bugünkü durumunda hiç bir kural dışılık olmaksızın, her hangi bir toprak anlaşmazlığı söz konusu olmayacaktır. Katılma, bundan başka, Türkiye Cumhuriyeti Hükümetince Milletler Cemiyeti Yasasıyla üstlenilen yükümlerin genişletilmesi ya da yenilenmesi sonucunu doğurmayacağı gibi, işbu Hükümetin Uluslararası Sürekli Adalet Divanı Yasasının 36. Maddesinin isteğe bağlı hükmüne katılması sırasında belirlenmiş olan konularda bir uzlaşmaya, ya da yargı ve hakem kararına dayanan bir çözüm biçiminin kabulü anlamına da gelmeyecektir. Türkiye Hükümetinin bugünkü topraklarının bütünüyle ve ulaşım yolları üzerindeki haklarıyla birlikte, egemenlik haklarının tartışılmasını gerektirebilecek, içerik ve biçim açısından, tüm konular bunun kapsamına girer.

İşbu katılma işlemi Türkiye Büyük Millet Meclisince onaylanmasından sonra, Türkiye için kesin biçimde geçerli olacaktır.

Bu fırsattan yararlanarak, önem ve yararı dünyaca değerlendirilen böyle bir barış aracının gerçekleştirilmesinde büyük çaba ve yardımından ötürü Ekselanslarınızı kutlamağı bir ödev bilirim”¹⁰⁸.

Türkiye Cumhuriyeti'nin Rio de Janeiro Protokolüne katılımını bildiren karar, T.B.M.M.'de 20 Kasım 1936'de kabul edilmiş ve 30 Kasım 1936 tarihli Resmi Gazetede yayınlanmıştır ¹⁰⁹. Katılım kararının bildirildiğı 3068 sayılı kanun şöyledir:

“Madde 1. Arjantin, Brezilya, Şili, Meksika, Paraguay ve Uruguay Hükümetleri arasında 10 Ekim 1933'de Rio de Janeiro'da imza edilmiş olan Savaşın önünü almağı mahsus Güney Amerika Antlaşmasına katılım sırasında tarafımızdan anlatılan çekinceli kayıtlar altında, Cumhuriyet Hükümetince vuku bulan katılım onaylanmıştır.

Madde 2. Bu kanun yayınlandığı tarihinden itibaren geçerlidir.

Madde 3. Bu kanunun icrasına Dışişleri Bakanı görevlidir ”¹¹⁰.

¹⁰⁸ Soysal, **a.g.e.**, s.371-372.

¹⁰⁹ Aynı yerde, s.372.

¹¹⁰ **Resmi Gazete**, 30 Kasım 1936, No: 3472, s. 7394 -7395.

Bütün bu silahsızlanma çalışmaları; imzalanan protokoller, toplanan konferanslar, olumlu bir sonuca bağlanamamıştır. Başarısızlığın en büyük nedeni de emniyet meselesi olmuştur. Silahsızlanma Konferanslarının emniyet meselesini aşamayıp başarısız olması, silahsızlanma fikrinin iflası olmuştur. Bu iflas arkasından, büyük savaş hazırlıklarının gizli kapaklı ve kaçamaklı yollarla değil de açık bir şekilde hızlandırmıştır ve dünyada ikinci bir büyük savaşın çıkmasını engelleyememiştir.

SONUÇ

İnsanlar öteden beri savaşların başlıca nedeni olarak silahların varlığını görmüşlerdir. Silahlar, savaş olasılığını arttırmaktadır bunun yanında, çatışmaların ve savaşların varlığı da, silahlanma yarışına ve dolayısıyla savaşlara yol açmıştır.

Silahsızlanma çalışmaları ilk kez 1899 yılındaki Birinci La Haye Barış Konferansında genel bir uluslararası görüşmeye konu olmuştur. Fakat bu görüşmelerde, bir sonuç alınamamıştır. 1907 yılındaki İkinci La Haye Barış Konferansında da silahsızlanma sorunu görüşülmüş ve Birinci La Haye Konferansında kabul edilen metinlere benzeyen belgeler kabul edilmiştir. Birinci Dünya Savaşının patlak vermesine kadar, görülen silahsızlanma çalışmaları amacına ulaşamamıştır.

1919 Birinci Dünya Savaşı'nın bitimi ile 1939 İkinci Dünya Savaşı'nın patlak verdiği yılları arasındaki, iki savaş arası dönem, dünyanın bir dünya savaşından başka bir dünya savaşına gidişini hazırlayan dönem olmuştur.

Birinci Dünya Savaşı'nı bitiren barış antlaşmalarındaki haksızlık ve adaletsizlikler, 1919'u izleyen yılların dünya politikasını büyük ölçüde etkilemiştir. Amerika Başkanı Wilson'un Birinci Dünya Savaşından çıkmış devletlerin, arasında barışı sağlamak amacıyla sunduğu 14 maddelik teklif ve daha sonra kurulan Milletler Cemiyeti, tüm devletlerin umudu olmuştur.

Bu dönemde tüm dünyada silahsızlanma çalışmaları devam etmiştir. Milletler Cemiyeti döneminde uluslararası barışın silahsızlanma yolu ile gerçekleştirilmesi amacı ile birçok konferanslar toplanmıştır.

Almanya'nın Şubat 1925'te Fransa'ya bir nota göndererek karşılıklı güvenlik paktı kurulmasını teklif etmesi üzerine 5 Ekim 1925'te Fransa, Almanya, İngiltere, İtalya, Polonya, Belçika ve Çekoslovakya arasında Locarno'da, devletleri savaştan

korumak ve anlaşmazlıkların barışçı yollarla çözümlenmesini öngören bir konferans toplanmıştır. Locarno Antlaşması ile Avrupa'da yeni bir dönem başlamıştır.

Milletler Cemiyetine henüz üye olmayan Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında 17 Aralık 1925'te Dostluk, Tarafsızlık ve Saldırmazlık paktını imzalanmıştır. Bu iki devlet arasındaki samimiyeti daha da geliştirmiştir. Sovyetler Birliği, Milletler Cemiyeti'nin toplanmakta olan Silahsızlanma Konferansı'na Türkiye'nin de katılması teklifinde bulunmuştur. Bununla Türkiye, Lozan'dan sonra ilk defa milletlerarası bir konferansa çağırılmıştır.

Türkiye Mart 1928'de başlayan Silahsızlanma Konferansına Hazırlık Komisyonu, çalışmalarına katılmıştır. Komisyonda Sovyetler Birliği batılı devletleri şaşkırtan bir biçimde bütün silahların ortadan kaldırılmasını önermiş, Türkiye de bu yaklaşımı desteklemiştir. Bu, Türkiye'nin silahsızlanma konusunda dünyanın dikkatini çeken ilk uygulaması olmuştur.

1928 yılında imzalanan Briand-Kellogg Paktı'nın yürürlüğe girmesi zaman alacağı için Sovyetler Birliği, komşu ülkeleri ile Litvinof Protokolünü imzalamış, bu protokole Türkiye'yi davet etmesi üzerine Türkiye 1929 yılında bu protokole katılmıştır.

Silahların azaltılması için büyük ümitlerle 1932'de Cenevre'de açılan Dünya Silahsızlanması Konferansı süresinde diplomatlar, silahların azami derecede tenzili lehinde, nutuklar söylemişlerdir. Türkiye'nin de katıldığı bu Konferansta, Ülkelerin temsilcileri uzun zaman alan incelemeler yapmışlardır. Bir çok silahları bırakma projesi verilmiştir. Bunlar içinde, bütün ordu ve silahların sıfıra indirilmesini isteyen Sovyet projesinden, Fransızların uluslararası ordu ve silah talebinde bulunan planlarına kadar, çeşit çeşit teklifler yer almıştır. Fakat bunların hiçbirisi işe yaramamıştır. Bir antlaşma sağlanamamıştır.

Silahsızlanma Konferansı bir sonuç vermeden dağılınca, Sovyetler Birliği Londra'da konuyu yeniden ele almıştır. Daha önce imzalanan protokollerde yer almayan mütecavizin tarifinin yapıldığı protokoller 1933 yılında imzalanmıştır. Türkiye bu antlaşmayı imzalayan devletler arasında yer almıştır.

Savaşı önleme çabalarını yansıtan bir diğer bağıt da 10 Ekim 1933 günü başlıca Latin Amerika Devletlerinin(Arjantin, Brezilya, Şili, Meksika, Paraguay ve Uruguay) Rio de Janerio'da Savaşı önleme ve Uzlaştırma Antlaşması olmuştur. Türkiye bu antlaşmaya da 1936 yılında katılmıştır.

Uluslararası Parlamentolar Birliği'nin 1934 yılı Eylül ayında İstanbul'da düzenlenen Genel Konferansında görüşülen konulardan biri de Emniyet ve Silahsızlanma olmuştur. Türkiye bu konferanslara katılan baş ülkeler arasında yer almıştır.

Görüldüğü üzere Türkiye, iki savaş arası dönemdeki silahsızlanma çalışmalarına katılmaya büyük bir özen göstermiştir. Çünkü silahsızlanma çalışmaları ve sonunda imzalanan protokoller, Türkiye'nin dış siyaseti ile bağdaşan meseleler olmuştur. Böylece dış politikada uluslararası dengeyi, barışı kurmaya ve korumaya çalışmıştır.

İmzalanan protokoller Meclis'te görüşülürken, karşıt görüşler ortaya çıkmamıştır. Bu protokoller Meclisten tam destek bulmuştur. Atatürk'ün dış politika ilkeleri arasında yer alan; milli menfaatlerin gerektirdiği biçimde davranma, iç ve dış politikada milli egemenlik, bağımsızlık fikirleri ön planda yer almıştır ve 'Yurtta Sulh Cihanda Sulh' ilkesiyle hareket edilmiştir.

Silahsızlanma işi, tereddüt ve ihtiyat düşünceleri sonucunda ortaya silahlanma şeklinde çıkmıştır. Silahsızlanma, milletlerin tarihi zorunluluklar dolayısı ile kabul ve samimiyetle uygulamaya hazırlandıkları bir iş olamamıştır. Silahsızlanma, ekonomik bunalım ile zorunlu bazı bütçe düzenlemeleri yüzünden, bir takım büyük devletlerin kendi silah sanayilerine göre bir birine bir takım noktaları kabul ettirmeye çalışmalarından ibaret olmuştur.

1930'dan sonra Uluslararası barış döneminin yıkılması başlamıştır. Bunun temelinde, Lokarno Döneminde ortadan kaldırılamayan Fransız-Alman düşmanlığı yatmaktadır. Birinci Dünya Savaşı'ndan önce olduğu gibi yıkılmayı kolaylaştıran temel unsur ise Fransa ile İngiltere arasındaki görüş farklılıkları olmuştur. İngiltere'ye göre Avrupa barışı, Almanya'nın isteklerini en alt düzeyde kabul eden yeni bir Avrupa statükosuna dayanmalıydı. Fransa'ya göre ise Almanya'nın bir kez daha Fransa'ya

saldırmaya cesaret edememesi için büyük ittifaklar sistemi gerekiyordu ve Almanya'ya hiçbir ödün verilmemeliydi. Versay Sistemi sonuna kadar savunulmalıydı. Fakat 1935'den sonra Almanya'nın oldu bittilerine karşı hiçbir tedbir alınamaması, Fransa'nın bu düşüncelerini etkisiz hale getirmiş ve Alman saldırganlığı sonucu ikinci Dünya Savaşı'nın çıkması engellenememiştir.

İkinci Dünya Savaşı sana erdikten sonra da devletler silahsızlanma çalışmalarına devam etmişlerdir. Teknolojinin gelişmesiyle birlikte nükleer silahsızlanma gündeme gelmiştir. Devletler, siyasi ve politik çıkarların tüm bu silahsızlanma çalışmalarının üstünde tutmuşlardır.

KAYNAKÇA

I. RESMİ YAYINLAR

a. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Muamelat Kataloğu (030.18), Klasör 33, Dosya 6, Belge 16.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Muamelat Kataloğu (030.10), Klasör 228, Dosya 533, Belge 21.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Muamelat Kataloğu (030.10), Klasör 228, Dosya 532, Belge 6.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Muamelat Kataloğu (030.10), Klasör 221, Dosya 491, Belge 14.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Muamelat Kataloğu (030.18), Klasör 33, Dosya 6, Belge 16.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Muamelat Kataloğu (030.10), Klasör 25, Dosya 5, Belge 17.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Muamelat Kataloğu (030.10) Klasör 228, Dosya 532, Belge 13.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Muamelat Kataloğu (030.10), Klasör 228, Dosya 532, Belge 14.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Muamelat Kataloğu (030.10), Klasör 244, Dosya 647, Belge 5.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Muamelat Kataloğu (030.10), Klasör 228, Dosya 532, Belge 10.

b. TBMM Zabıt Ceridesi

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre III, Cilt 7, İçtima 2 (19 Ocak 1929).

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre III, Cilt 10, İçtima 2 (1 Nisan 1929)

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre III, Cilt 12, İçtima 2 (12 Şubat 1931).

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre IV, Cilt 19, İçtima 3 (23 Aralık 1933).

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre IV, Cilt 22, İçtima 3 (3 Mayıs 1934).

II. KİTAPLAR

- ACAR Cemal : **Süper Güçlerin Hakimiyet Kavgası**, Ankara, 1991.
- ALSAN, Zeki Mesut : **Yeni Devletler Hukuku**, c.2., AÜ Hukuk Fakültesi, Ankara, 1951.
- ALSAN, Zeki Mesut : **Silahsızlanma Problemi**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1953.
- AKŞİN Abdülahat : **Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991.
- ARAS, Tevfik Rüştü : **Görüşlerim**, İstanbul, Yörük Matbaası, 1968.
- ARI, Önder : **Uluslararası İlişkiler**, Der Yayınları, İstanbul.
- ARI, Tayyar : **Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika**, 5.bs., İstanbul, Alfa Yayınları, 2004.
- ARMAOĞLU, Fahir: : **20.yy. Siyasi Tarihi**, 2 bs., [y.y.], Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1984.
- ATAÖV, Türkkaya : **Silahsızlanma Gerçeği**, BM Türk Derneği Yayınları, No.5, Ankara, 1979.
- BAILEY, Th. : **W.Wilson and the Peacemakers**, Newyork, 1947.
- BATIR, Betül : **Osmanlı Devleti'nin Uluslararası Barış Konferanslarına Resmen Katılması Sorunu Parlamentolararası Birlik**", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2002.
- BODUR, Harun : **Kronolojik 20 yy. Siyasi Tarihi (1900-1999)**, Ankara, Çağlar Yayınları, 2005.
- CASİN, Mesut Hakkı : **Çağdaş Dünya'da Uluslararası Güvenlik Stratejileri ve Silahsızlanma**, İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1923.
- CHAMBERS, F.B. : **The Age of Conflict**, A Contemporary World History, 1914-1943, NewYork, 1943.
- DALLOT, Louis : **Siyasi Tarih**, Çev. Oktay Akbal, İstanbul,

- ESMER, A. Şükrü : Tan Matbaası, 1966.
- ESMER, A. Şükrü : **Siyasal Tarih**, Arkadaş Basımevi, İstanbul, 1966.
- ESMER, A. Şükrü : **Siyasi Tarihi (1919 -1939)**, Ankara, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1953,
- FEYZİOĞLU, Ayfer : **Türkiye ile Milletler Cemiyeti (Cemiyet-i Akvam) İlişkileri**, İ.Ü. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1995.
- FORBES, Henry : **The Strategy of Disarmament**, Affairs Press. W.D.C. USA, 1962.
- GENCER, Ali İhsan, ÖZEL, Sabahattin: **Türk İnkılap Tarihi**, 9.bs., İstanbul, Der Yayınları, 2004.
- GÖNLÜBOL, Mehmet : **Uluslararası Politika: İlkeler, Kavramlar, Kuramlar**, 3.bs., Ankara, [y.y.] 1985.
- GÖNLÜBOL, Mehmet : **Milletlerarası Siyasi Teşkilatlanmalar**, 3.bs., Ankara, Sevinç Matbaası, 1975.
- GÖNLÜBOL, Mehmet, SAR, Cem : **Olaylarla Türk Dış Politikası**, 6.bs., AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- KÜRKÇÜLER, O.Melih : **Siyasi Tarih (1789-1950)**, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları, Ankara,1969.
- MORGENTHAU, H.J. : **Uluslararası Politika**, Çev. Baskın Oran, Ünsal Oskay, c.2, 4 bs., Ankara, Sevinç Matbaası, 1970.
- ÖKÇÜN, A.Gündüz : **Türkiye Antlaşmalar Rehberi (1920-1973)**, Ankara, Atatürk Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Yayınları 546, 1974.
- ÖZKAN, Ruşen : **Ve İnsanoğlu Silah(sız)lanma Süreci**, İstanbul, İlke Yayıncılık, 2003.
- ÖZÖN, Mustafa Nihat : **Osmanlıca Türkçe Sözlük**, İstanbul, İnkılap Kitabevi, 1997.
- SANDER, Oral : **Siyasi Tarih**, 7.bs., Ankara, İmge Kitabevi, 1994.
- SOYSAL, İsmail : **Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları 1920-1945**, 1.c., Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1983.

- TETİK, Ahmet : **Devletler Hukuku**, İstanbul, Harp Akademileri Basımevi, 2001.
- UÇAROL, Rıfat : **Siyasi Tarih**, İstanbul, Filiz Kitabevi, 1985.
- ÜÇOK, Çoşkun : **Siyasal Tarih (1789-1950)**, 6.bs., Ankara, Başnur Basımevi, 1967.
- ÜÇOK, Çoşkun : **Hukuk Fakültesi Öğrencileri İçin Siyasal Tarih (1789-1960)**”, 2.bs., Ankara, Ankara Üniversitesi Fakültesi Yayınları, 1978.
- ÜÇOK, Çoşkun : **Siyasi Tarih Dersleri**”, 4.bsk., Ajans Türk Matbaası, Ankara, 1957.
- YILMAZ, Veli : **Siyasi Tarih**, İstanbul, Harp Akademileri Basımevi, 1998.
- YILDIZ, Yavuz Gökalp : **Dünden Bugüne Silahsızlanma**, İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1988.
- WILLIAMS, J.S. : **The Cenova Conference**, London,1922.

Dünyadaki Silahsızlanma Çalışmaları ve Türkiye, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1995.

Atatürk’ün Milli Dış Politikası (1923-1938), 2.c., Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1981.

III. SÜRELİ YAYINLAR

a. Dergi Haberleri

Ayın Tarihi Dergisi (1928, 1929, 1930, 1931, 1932, 1933, 1934, 1935 ve 1936 yıllarındaki tüm sayıları taranmıştır).
İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası (1933 yılındaki sayıları taranmıştır).

b. Dergi Yazıları

- ASIM, Mehmet : “Silahsızlanma Konferansının Akıbeti”, **Ayın Tarihi**, No: 5, Mayıs 1934, s.137-138.
- Cevat, Ahmet : “Milletler Harp İstemiyor, Devletlerini Konferansa Gitmeye Mecbur Ediyorlar”, **Muhit**, sayı:7, Mayıs 1929.

- ÇAKAN, Işıl : “Türkiye Büyük Millet Meclisinin Uluslararası
Parlamentolar Birliğine Katılımı ve İstanbul
Parlamentolar Konferansı”, **Türk Kültürü İncelemeleri
Dergisi**, sayı 10, s.39-66.
- FEYZİ, Muharrem : “Silahlar Meselesi”, **Ayn Tarihi**, No: 5, Mayıs 1934, s.
140.
- MESUT, Zeki : “Silahsızlanma İş Yoluunda Di Mi?”, **Ayn Tarihi**, No: 6,
Haziran 1934, s. 163-164.
- NADİ, Yunus : “Sovyet Rusya Milletler Cemiyetinde”, **Ayn Tarihi**, No:
8, Ağustos 1934, s.206.
: “Deniz Konferansı Suya Düştükten Sonra”, **Ayn Tarihi**,
No:26, Aralık 1936, s.135-136.
: “Kuvvetlerin arttırılması yarışına doğru”, **Ayn Tarihi**,
No: 8, Ağustos 1934, s.211-212.
- REŞİT, Ahmet : “Cemiyeti Akvam’da Terki Teslihat Meselesi”, **İstanbul
Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, No:60,
Şubat 1933, s.28.
- RIFKI, Falih : “Çıkmaza Doğru”, **Ayn Tarihi**, No: 3, Mart 1934,
s.130.
: “Silahsızlanma ve Sulh”, **Ayn Tarihi**, No: 6, Haziran
1934, s.160.
- SADAK, Necmettin : “Dört Muhtıra Dört İddia”, **Ayn Tarihi**, No: 3, Şubat
1934, s.206.
- ŞÜKRÜ, Ahmet : “Silahsızlanma”, **Ayn Tarihi**, İstanbul Devlet Matbaası,
No: 3, Şubat 1934, s.208.
- ŞÜKRÜ, Ahmet : “Konferansa Hazırlık”, **Ayn Tarihi**, No: 4, Nisan
1934, s. 146-148.
: “Bugünkü içtima”, **Ayn Tarihi**, No: 5, Mayıs 1934,
s.140.

Ek I. BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ BELGELERİ

1. Londra Konferansı'nın Fransa'nın, İngiltere'nin ve Amerika'nın Akdeniz Antlaşmasına yanaşmaması nedeniyle olumsuz sonuçlanacağı ile ilgili belge.

2. Londra Konferansı hakkında Londra ve Paris elçiliklerimizin telgrafları.

3. Deniz kuvvetlerinin tahdidi hakkındaki Washington Anlaşması'nın Japonya tarafından reddi ve Birleşik Amerika ile İngiltere'nin bu meseledeki siyasetleri hakkında Londra Büyükelçiliğimizin raporu.

4. Cenevre'de toplanacak olan Ref'i Teslihat Konferansı'na Hariciye Vekili Dr.Tevfik Rüştü'nün başkanlığında bir heyetin katılması ile ilgili belge.

5. 2.2.1932 tarihinde Cenevre'de toplanacak Ref'i Teslihat Konferansı'na hükümetimizi temsilen katılacak heyete yetki verilmesi hakkındaki belge.

6. Cenevre Refi Teslihat Konferansı'na İngiltere'den katılacak üyelere ait belge.

7. Cenevre Refi Teslihat Konferansı'na katılacak Danimarka heyetine ait belge.

8. Yüksek Teslihat Konferansı'na katılacak Çek delegelerin isimlerine ait belge.

9. 2.2.1932'de toplanacak silahsızlanma konferansına Amerika'dan kimlerin katılacağı ve Amerika hükümetinin düşüncelerine dair Washington Büyükelçiliği'nin raporuna ait belge.

10. Silahsızlanma için Lahey'de yapılan mitinge ait belge.

